

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Електронний навчально-методичний комплекс з дисципліни
*для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні,
педагогічні науки (ОПП «Педагогіка вищої школи»)*

Біла Церква 2024

*Рекомендовано Вченою радою
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
(протокол № 8 від 26 листопада 2024 р.)*

Кулішов В.С. Педагогіка вищої школи: електронний навчально-методичний комплекс з дисципліни. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 120 с.

Електронний навчально-методичний комплекс розроблено відповідно до програми навчальної дисципліни «Педагогіка вищої школи» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки (ОПП «Педагогіка вищої школи»).

У навчально-методичному виданні представлено опис навчальної дисципліни, мету, завдання та її структуру, подано короткий зміст лекцій, плани практичних занять, завдання до самостійної роботи, критерії оцінювання, приклади тестового контролю, питання до екзамену з дисципліни та рекомендовану літературу.

Електронний навчально-методичний комплекс входить до структури навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Педагогіка вищої школи» освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти.

Для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, викладачів.

© БІНПО УМО НАПН України, 2024

© Кулішов В.С., 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Опис навчальної дисципліни.....	5
Мета і завдання навчальної дисципліни.....	6
Програма навчальної дисципліни.....	8
Структура навчальної дисципліни.....	10
Лекції.....	12
Практичні заняття.....	107
Самостійна робота.....	109
Тестовий контроль.....	111
Перелік питань до екзамену з дисципліни.....	115
Рекомендована література.....	118

ВСТУП

Сучасні реформаційні процеси в освітньому середовищі закладів вищої освіти (далі – ЗВО) висувають нові вимоги до організації освітнього процесу у ЗВО, управління та організації виховною роботою здобувачів освіти, а отже – вимоги до педагогічних, науково-педагогічних працівників, до їх умінь ефективно вирішувати проблеми, що виникають, попереджувати появу нових проблем у різних галузях ділової й особистої сфер. Це потребує, крім знань зі спеціальних дисциплін, також і знань з психології, соціології та педагогіки. Кожний викладач закладу вищої освіти має поєднувати в собі якості психолога й педагога.

Освітній процес у вищій школі – це не лише оволодіння студентами знаннями в певній професійній галузі та набуття досвіду їх застосування, це складна система організації, управління й розвитку пізнавальної діяльності студентів, це процес, який має забезпечувати підготовку кваліфікованих та компетентних фахівців. Система підготовки повинна враховувати сучасні потреби й запити суспільства, використовувати новітні досягнення науки та техніки, забезпечувати умови для особистісного й професійного розвитку студентів.

Сучасному викладачеві необхідно знати педагогіку, розуміти й відчувати, що без знання науки про освіту й виховання неможливо плідно взаємодіяти зі студентами, співпрацювати та спілкуватися з колегами, ефективно управляти власною поведінкою як на роботі, так і вдома, долати стресові напруження, конструктивно вирішувати педагогічні конфліктні ситуації.

Основні завдання, пов'язані із сучасними підходами до організації науково-педагогічної діяльності майбутніх викладачів ЗВО і покликана вирішити дисципліна «Педагогіка вищої школи».

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

<i>Найменування показників</i>	<i>Галузь знань, напрями підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень</i>	<i>Характеристика навчальної дисципліни</i>
		заочна форма навчання
Кількість кредитів, відповідних ECTS – 4 Загальна кількість годин – 120	Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки Освітньо-професійна програма: Педагогіка вищої школи	Обов’язкова
		Рік підготовки
		1
		Семестр
	Рівень вищої освіти: другий (магістерський)	1, 2
		Лекції
		8
		Практичні заняття
		10
		Самостійна робота
		102
		Індивідуальні завдання
		Творчі практичні завдання
		Вид контролю - екзамен

Примітка: співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить – 15 % : 85 %.

МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета вивчення навчальної дисципліни – розкрити закономірності розвитку освіти, процесу навчання і виховання студентської молоді, її наукової та професійної підготовки відповідно до державних та європейських стандартів, потреб суспільства; розробити на цій основі підходи до удосконалення системи формування психолого-педагогічної готовності магістрантів до викладацької та науково-педагогічної діяльності.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

- розкрити основні теоретичні засади філософії педагогіки вищої школи, дидактики, педагогічного менеджменту та теорії виховання;
- дати загальну характеристику сучасного освітнього простору вищої школи, залучити студентів до аналізу його проблем та прогнозування перспектив розвитку;
- сформувати у студентів уміння розв'язувати практичні завдання освітнього процесу у вищій школі;
- удосконалити навички самостійної навчальної роботи, в тому числі уміння опрацьовувати наукові літературні джерела;
- ознайомити з інноваційними технологіями, формами організації, методами, засобами навчання, виховання, управління в системі вищої освіти; прогнозувати перспективи розвитку вищої освіти в Україні в контексті інтеграції у європейський освітній простір.

Перелік компетентностей, що забезпечує навчальна дисципліна:

ЗК3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК10. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

СК1. Здатність проектувати і досліджувати освітні системи.

СК2. Здатність застосовувати та розробляти нові підходи до вирішення задач дослідницького та/або інноваційного характеру в сфері освіти й педагогіки.

СК5. Здатність розробляти і реалізовувати нові освітні інструменти, проекти та інтегрувати їх в освітнє середовище закладу освіти.

СК6. Здатність управляти стратегічним розвитком команди в педагогічній, науково-педагогічній та науковій діяльності.

СК8. Здатність інтегрувати знання у сфері освіти/педагогіки та розв'язувати складні задачі у мультидисциплінарних та міждисциплінарних контекстах.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка вищої школи» здобувачі вищої освіти повинні:

РН1. Знати на рівні новітніх досягнень концепції розвитку освіти і педагогіки, методологію відповідних досліджень.

РН5. Організовувати освітній процес на основі студентоцентрованого, компетентнісного, контекстного підходів та сучасних досягнень освітніх, педагогічних наук, управляти навчально-пізнавальною діяльністю, об'єктивно оцінювати результати навчання здобувачів освіти.

РН6. Розробляти та реалізовувати інноваційні й дослідницькі проєкти у сфері освіти/педагогіки та міждисциплінарного рівня із дотриманням правових, соціальних, економічних, етичних норм.

РН8. Розробляти і викладати освітні курси в закладах вищої освіти, використовуючи методики, інструменти і технології, необхідні для досягнення поставлених цілей.

РН10. Приймати ефективні, відповідальні рішення з питань управління в сфері освіти/педагогіки, зокрема у нових або незнайомих середовищах, за наявності багатьох критеріїв та неповної або обмеженої інформації.

РН11. Здійснювати консультативну діяльність у сфері освітніх, педагогічних наук.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Загальні основи педагогіки вищої школи

Тема 1. Загальні основи педагогіки вищої школи. Тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття

Місце педагогіки вищої школи в системі педагогічних наук. Зв'язок педагогіки вищої школи з іншими науками.

Методологічні аспекти педагогіки вищої школи. Методологія педагогіки вищої школи у світлі сучасної парадигми науки.

Поняття про цілісний педагогічний процес. Характеристика компонентів цілісного педагогічного процесу у вищій школі. Закономірності педагогічного процесу у вищій школі. Категорії педагогіки вищої школи. Методи педагогіки вищої школи.

Мета, завдання та зміст вищої освіти в Україні. Система освіти в Україні, її структура. Принципи діяльності освітніх закладів.

Стан і тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття. Болонський процес. Пріоритетні напрями реформування та модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції до європейського освітнього простору.

Змістовий модуль 2. Дидактика вищої школи

Тема 2. Організація освітнього процесу у вищій школі

Дидактика як галузь педагогіки вищої школи. Предмет і об'єкт дидактики вищої школи. Організація освітнього процесу у ЗВО. Закони та закономірності навчання.

Зміст освіти. Нормативні документи, що визначають зміст вищої освіти. Навчальний план, навчальна програма і підручник вищої школи. Сутність і структура процесу навчання у ЗВО.

Принципи, методи та засоби навчання у вищому закладі освіти. Дидактичні вимоги до вибору методів навчання у вищому закладі освіти. Структура процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності.

Лекції та методика їх проведення. Психолого-педагогічні вимоги до проведення лекції у вищій школі.

Семінарські та практичні заняття у вищих навчальних закладах.

Комплексні форми організації навчання. Дидактичні основи індивідуальних занять.

Педагогічна і виробнича практика студентів. Самостійна робота, вимоги до її організації.

Дистанційне навчання в системі освіти: соціально-економічна потреба, сутність, умови ефективності.

Форми, види і методи організації науково-дослідницької роботи студентів.

Система діагностики знань і умінь студентів у вищому навчальному закладі. Значення та функції оцінювання навчальних досягнень студентів. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів.

Змістовий модуль 3. Виховна функція вищої школи. Педагогічний менеджмент

Тема 3. Система виховної роботи у вищій школі

Системний підхід до організації виховання у ЗВО.

Організація виховної роботи зі студентами у вищій школі. Структура виховного процесу.

Психологічні особливості студентського віку. Типологія студентів.

Принципи виховання. Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами. Завдання національного виховання студентської молоді у ЗВО. Мотиви виховання. Моральне виховання студентів. Критерії вихованості особистості.

Структура та зміст роботи куратора студентської академічної групи.

Студентський колектив в системі виховання студентської молоді. Методика вивчення особистості студента та академічної групи.

Тема 4. Основи управління у вищій школі. Специфіка професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи.

Педагогічний менеджмент як сучасна теорія управління освітою. Система управління вищим закладом освіти.

Основні поняття теорії педагогічного менеджменту. Загальна характеристика принципів і функцій педагогічного менеджменту. Керівництво ЗВО.

Особливості діяльності викладача ЗВО.

Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача вищої школи.

Педагогічна техніка викладача вищої школи. Профілактика синдрому професійного вигорання.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Номер тижня	Вид занять	Тема заняття або завдання на самостійну роботу	Кількість				Балів (max)
			годин				
			лк.	лаб.	пр.	СРС	
Змістовий модуль 1 «Загальні основи педагогіки вищої школи»							
1	Лекція 1	Предмет і завдання педагогіки вищої школи	2				3
	Практичне заняття 1	Загальні основи педагогіки вищої школи . Тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття			2		6
	Самостійна робота 1	Система вищої освіти в Україні: структура та принципи діяльності закладів вищої освіти				20	3
1	Самостійна робота	Підготовка до ПМК 1				6	
	ПМК 1	Підсумковий контроль за змістовий модуль 1					6
Всього за змістовий модуль 1 – 30 год.			2		2	26	18
Змістовий модуль 2 «Дидактика вищої школи»							
1	Лекція 2	Організація освітнього процесу у вищій школі	2				3
	Практичне заняття 2	Основи дидактики вищої школи			2		6
	Самостійна робота 2	Форми організації та методи навчання у вищій школі				14	3
1	Практичне заняття 3	Методи, засоби і форми навчання у закладі вищої освіти			2		6
	Самостійна робота 3	Сучасні технології навчання у ЗВО. Система діагностики навчальних досягнень студентів				14	3
2	Самостійна робота	Підготовка до ПМК 2				6	
	ПМК 2	Підсумковий контроль					6

		за змістовий модуль 2					
Всього за змістовий модуль 2 – 40 год.			2		4	34	27
Змістовий модуль 3 «Виховна функція вищої школи. Педагогічний менеджмент»							
2	Лекція 3	Система виховної роботи у вищій школі	2				3
	Практичне заняття 4	Виховна робота зі студентською молоддю. Основи управління у вищій школі			2		6
	Самостійна робота 4	Студентський колектив в системі виховання студентської молоді.				18	3
2	Лекція 4	Управління закладом вищої освіти	2				3
	Практичне заняття 5	Специфіка професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи.			2		6
	Самостійна робота 5	Формування педагогічної культури викладача вищої школи				18	3
3	Самостійна робота	Підготовка до ПМК 3				6	
	ПМК 3	Підсумковий контроль за змістовий модуль 3					6
Всього за змістовий модуль 3 – 50 год.			4		4	42	30
Екзамен							25
Всього з навчальної дисципліни – 120 год.			8		10	102	100

ЛЕКЦІЇ

ЛЕКЦІЯ 1

Тема 1. Предмет і завдання педагогіки вищої школи

1. Предмет педагогіки вищої школи.
2. Основні функції та завдання педагогіки вищої школи.
3. Характеристика основних категорій педагогіки вищої школи.
4. Структура дисципліни. Зв'язок з іншими науками.
5. Структура закладу вищої освіти.
6. Система вищої освіти в Україні.
7. Напрями модернізації вищої освіти України в умовах євроінтеграції

Рекомендована література

1. Закон України «Про вищу освіту»: [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Закон України «Про освіту»: [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
3. Кулішов В.С. Дидактика вищої школи: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 142 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731992/1/Дидактика%20ВШ_посібник.pdf
4. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8091/Марцева.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
5. Нагачевська З.І. Педагогіка : навч.-метод. посіб. для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (спеціалізація історія). Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 144 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5936/1/Нагачевська%20З.І.%20Педагогіка%202020.pdf>
6. Педагогіка вищої школи : Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, І.Ф. Шумілова, О.М. Старокожко, О.Б. Голік. Бердянськ: БДПУ, 2020. 517 с. URL: <https://dspace.bdpu.org/bitstream/123456789/3261/3/Pedahohika%20vyshchoyi%20shkoly.pdf>
7. Стинська В.В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Івано-Франківськ : 2022. 180 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15340/1/Навчальний%20посібник%20на%20сайт.pdf>

Об'єкт, предмет, завдання та основні функції педагогіки вищої школи. *Педагогіка вищої школи* – це складова частина педагогіки, що вивчає закономірності, принципи та методи освіти, навчання, виховання і розвитку здобувачів, а також їх наукову і професійну підготовку у закладі вищої освіти (далі – ЗВО) відповідно до вимог суспільства і держави.

Об'єктом педагогіки вищої школи є система вищої освіти і педагогічні процеси в ній.

Предметом педагогіки вищої школи виступають закономірності, принципи організації процесу навчання, виховання та розвитку особистості, що передбачає визначення цілей, змісту, методів, форм, способів залучення індивіда до оволодіння соціальним досвідом людства, його методологічними цінностями з метою забезпечення позитивних змін у формуванні і розвитку особистості.

Метою дисципліни є дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання здобувачів і розробка на цій основі шляхів удосконалення процесу підготовки кваліфікованого спеціаліста.

Завдання педагогіки вищої школи:

- аналіз соціально-історичних характеристик системи вищої освіти;
- обґрунтування методологічних і теоретичних засад педагогічного процесу у вищій школі;
- прогнозування розвитку педагогічного процесу залежно від перспектив науки і потреб суспільства;
- аналіз змісту, форм і методів навчання, розвитку і виховання здобувачів у ЗВО;
- розробка й конкретизація принципів навчання та виховання здобувачів, їхньої професійної, морально-психічної і психологічної підготовки відповідно до змін, які відбуваються в житті суспільства;
- виявлення закономірностей педагогічного впливу на здобувачів з метою формування в них наукового світогляду;
- аналіз методів контролю й оцінки успішності здобувачів на основі системного підходу;
- розробка нових технологій навчання і виховання у ЗВО;
- розкриття педагогічних закономірностей формування здобувачів як майбутніх фахівців;
- обґрунтування теоретичних, методичних та методологічних засад управління навчально-творчою діяльністю здобувачів;

– впровадження змін у освітній процес ЗВО відповідно до вимог науково-технічного прогресу та нових вітчизняних та європейських стандартів вищої освіти.

Педагогіка вищої школи забезпечує реалізацію низки *функцій*:

- освітньої;
- науково-пізнавальної;
- спонукальної;
- перетворювальної;
- аналітичної;
- проєктивно-конструктивної;
- культурологічної;
- адаптивної;
- формувально-виховної;
- прогностичної;
- формувально-професійної.

Як зазначає більшість науковців та викладачів-практиків, педагогіка вищої школи з одного боку є наукою, з іншого – мистецтвом. Як наука педагогіка вищої школи має свій об'єкт, предмет, методи дослідження та перспективи розвитку. Вона розкриває: сутність виховання здобувачів як педагогічний процес; закони і закономірності педагогічного процесу у ЗВО; умови і способи прогнозування педагогічного процесу; структуру і механізм взаємодії елементів педагогічної системи.

Як мистецтво педагогіка вищої школи вимагає творчого натхнення і захоплення цією наукою від кожного викладача, а також творчого підходу до застосування теорії на практиці.

Педагогіка вищої школи є також водночас теоретичною і прикладною наукою. Як теоретична наука вона відображає причинно-наслідкові відношення і зв'язки у вихованні, навчанні і науковій підготовці майбутніх спеціалістів. Така теорія являє собою систему ідей, що слугують обґрунтуванням і керівництвом до дії. А також показує раціональні шляхи, спрямовує роботу вищої школи у бік бажаної мети, виявляє таку систему дій, яка найкращим чином задовольняла і відповідала б поставленим цілям.

Як практична наука педагогіка вищої школи вказує на застосування теоретичних положень, шляхів реалізації законів і закономірностей, принципів у практичній діяльності науково-педагогічних працівників.

Отже, як бачимо, педагогіка вищої школи дисципліна багатогранна у процесі опанування якої реалізується теоретичний і практичний аспект підготовки майбутнього викладача ЗВО, розкривається його потенціал не

тільки оперувати педагогічними категоріями і поняттями, але й вміти організовувати освітній процес у ЗВО, взаємодіяти з аудиторією, на практиці впроваджувати традиційні та інноваційні підходи до навчання та виховання здобувачів освіти.

Характеристика основних категорій педагогіки вищої школи. Як і будь-яка наука, педагогіка вищої школи має свій категорійно-понятійний апарат. Автори В. Галузинський, М. Євтух поділяють їх на три види: 1) методологічні; 2) процесуальні; 3) суттєві.

Методологічні категорії – педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, наукова гіпотеза, протиріччя, педагогічна закономірність, педагогічний принцип.

Педагогічна теорія – система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у ЗВО.

Педагогічна концепція – система критичних поглядів на реальну дійсність у ЗВО і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей.

Педагогічна ідея – це новий напрям думки твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші відносини або зв'язки діяльності ЗВО.

Наукова гіпотеза – обґрунтоване припущення досягнення освітньо-наукового результату через реалізацію і впровадження в освітній процес відповідних педагогічних умов, технологій, методів, форм та засобів.

Протиріччя – суперечності, які визначають науково-прикладну проблему дослідження і зумовлюють вибір способів її вирішення.

Педагогічна закономірність – об'єктивно повторювана послідовність явищ. Фундаментальні закономірності різнобічно ілюструють взаємозалежність процесів, є ядром педагогіки вищої школи. Вони слугують виявленню і закріпленню принципів. Закономірності поділяють на біологічні, психологічні, соціальні й безпосередньо педагогічні.

Педагогічні принципи – це система вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує ефективність освітнього процесу. Принципи – це історична категорія, яка постійно розвивається під впливом інноваційних процесів в освіті (гуманізація, індивідуалізація, демократизація, децентралізація тощо). Так, наприклад, І. Стражнікова до основних педагогічних принципів відносить:

- гуманізацію виховання – пріоритет завдань самореалізації особистості здобувача, створення умов для вияву обдарованості і талантів, формування гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої;
- науковий, світський характер навчання у ЗВО;

– єдність національного і загальнолюдського – формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу; володіння українською мовою, використання усіх її багатств і засобів у мовній практиці; прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, традицій і звичаїв народів, що населяють Україну; оволодіння надбаннями світової культури;

– демократизацію виховання – розвиток різноманітних форм співробітництва, встановлення довіри між викладачем і здобувачем, взаємоповага, розуміння запитів та інтересів здобувачів;

– пріоритет розумової і моральної спрямованості змісту навчання і виховання.

– поєднання активності, самодіяльності і творчої ініціативи здобувачів з вимогливим керівництвом викладача.

– урахування індивідуальних, вікових особливостей здобувачів у освітньому процесі.

Процесуальні категорії – виховання, навчання, освіта, розвиток і формування особистості, освітній процес.

Виховання – це керівництво набуттям здобувачами системи ціннісних орієнтацій, морально-етичних норм, здорових потреб, інтересів та мотивів діяльності.

Навчання – це процес засвоєння здобувачами інформації у вигляді знань, умінь та навичок, а також професійних компетенцій за допомогою викладача як організатора цього процесу.

Освіта як процес – система набування знань, навичок, умінь, способів мислення і діяльності. *Освіта* як результат – рівень освіченості, ступінь оволодіння глибиною, широтою і змістом знань, навичок і вмінь.

Розвиток – це цілеспрямований, систематичний і безперервний процес удосконалювання розумової, психічної, фізичної і професійної діяльності здобувача за допомогою відповідного навчального матеріалу, педагогічного впливу та адекватної організації освітнього процесу у ЗВО.

Освітній процес – активний процес взаємозалежної і взаємозумовленої співпраці педагогів та здобувачів, що становить організовану й цілеспрямовану освітню діяльність, їх навчання, виховання, розвиток, а також професійну, моральну і психологічну підготовку.

До ***суттєвих категорій*** відносяться: мета, завдання і зміст виховання; професіограма фахівця, діяльність (викладача і здобувача); диференційований та індивідуальний підходи; прогнозування наслідків педагогічного впливу, планування навчальної роботи; форми, методи й

засоби виховання і навчання; педагогічні технології навчання і виховання; управління освітнім процесом; самостійна робота здобувачів; науково-дослідна діяльність здобувачів; гуманізація і гуманітаризація ЗВО.

Ці категорії, як і процесуальні, мало чим відрізняються від загально педагогічних, скоріше застосуванням їх до певного об'єкту – ЗВО, здобувачів, науково-педагогічних працівників, тощо.

Структура педагогіки вищої школи як науки включає: загальні основи педагогіки вищої школи, теорію і практику виховання у ЗВО, дидактику вищої школи та систему управління у ЗВО.

Педагогіка у системі наук про людину. *Педагогіка* (грец. *país* – дитина, *ago* – веду, керую) – наука про спеціально організовану цілеспрямовану і систематичну діяльність з формування людини, про зміст, форми і методи виховання, освіти та навчання. У наш час педагогіка є багатогранною науковою сферою про закономірності, сутність, принципи, методи і форми навчання, виховання, розвиток і професійну підготовку конкретної людини, колективу в інтересах їх успішної діяльності. Теоретичною основою педагогіки є теорія наукового пізнання, психологічна теорія діяльності, концепція управління навчально-пізнавальною діяльністю, психолого-педагогічні концепції засвоєння знань, теорія систем та управління складними процесами, які знайшли відображення у працях науковців багатьох напрямів.

Педагогіка розвивається в тісному взаємозв'язку з іншими науками, об'єктом вивчення яких є людина. Насамперед, з філософією, психологією, анатомією, фізіологією, економікою, культурологією, історією, логікою, етикою, естетикою, менеджментом, кібернетикою, соціологією та іншими. Вона взаємодіє з цими науковими галузями, використовуючи їхні результати досліджень, що дає змогу глибше усвідомлювати сутність педагогічного процесу, проектувати методичні новації, обґрунтовувати практичні рекомендації.

Так, *філософія* як одна із стародавніх галузей людського знання та духовної культури допомагає педагогіці визначити мету виховання, правильно враховувати дію загальних закономірностей людського буття і мислення, забезпечує оперативною інформацією про зміни в науці і суспільстві, корегуючи спрямованість виховання.

Психологія базується на здобутках педагогічної, вікової, соціальної, організаційної психології, психології особистості та вивчає закономірності розвитку психіки людини, допомагає усвідомлювати й характеризувати психологічні аспекти педагогічного процесу, своєчасно й ефективно

визначати властиві йому зв'язки та механізми. Особливості кожної особистості залежать перш за все від особливостей психіки людини, тобто її внутрішнього світу, котрий складається із психічних процесів, якостей, станів та утворень. Вік навчання у вищій школі охоплює період пізньої юності і ранньої зрілості (17–23 роки). Якщо у навчанні та вихованні здобувачів молодших курсів можна певною мірою керуватися положеннями шкільної психології і педагогіки, то на старших курсах потрібні інші підходи, необхідні знання психології дорослої людини.

Анатомія і фізіологія людини складають базу для розуміння біологічної суті людини – розвитку вищої нервової діяльності, першої і другої сигнальних систем, розвиток і функціонування органів чуття, опорно-рухового апарату, серцево-судинної і дихальної систем. Біологічні фактори, зокрема спадковість, відіграють важливу роль, адже людина народжується з певними задатками, які значною мірою передаються від попередніх поколінь. Проте важливо також не тільки зрозуміти, а й усвідомити провідну роль у формуванні особистості соціального середовища, виховання та суспільно-трудової діяльності людини.

Економіка дає можливість врахувати закономірності розвитку виробничих відносин, уявляти економічні процеси, в умовах яких відбувається навчання й виховання.

Педагогіка також тісно пов'язана із *соціологією*, вивчаючи такі системи суспільства, як сім'я, трудові колективи, формальні та неформальні групи, субкультура тощо, використовуючи фактичний матеріал для раціональної організації навчання й виховання.

Для розуміння етапів становлення педагогічної науки та місця й ролі людини в цьому процесі важливим також є усвідомлення історичних процесів становлення та розвитку педагогіки як науки. Таким чином забезпечується зв'язок педагогіки з *історією*.

Варто зазначити, що педагогіка є системою наук, до складу якої входять:

- загальна педагогіка (основи педагогіки, дидактика, теорія виховання, теорія управління освітнім процесом);
- історія педагогіки;
- вікова педагогіка (переддошкільна, дошкільна, шкільна);
- спеціальна педагогіка, або дефектологія (сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія);
- функціональна педагогіка (педагогіка професійної освіти, педагогіка вищої школи, пенітенціарна педагогіка);

- соціальна педагогіка (агогіка, герогіка, андрагогіка, віктимологія);
- порівняльна педагогіка;
- методики викладання окремих дисциплін.

Таким чином, педагогіка вищої школи є складовою частиною функціональної педагогіки. Загалом така структура сучасної педагогіки відображає ті зв'язки й відносини, які виникли у процесі історичного розвитку педагогічних знань, визначає місце кожної з педагогічних наук, її роль для педагогічної практики.

Структура закладу вищої освіти. Залежно від рівня освітньо-професійних (освітньо-наукових) програм, що реалізуються ЗВО, показників науково-дослідницької роботи та розвитку інфраструктури в системі вищої освіти України існують такі типи вищих навчальних закладів: університети, академії, коледжі.

Університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

Академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

Коледж – заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить

прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність. Коледж також має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття профільної середньої, професійної (професійно-технічної) та/або фахової передвищої освіти.

Національний заклад вищої освіти. Закладу вищої освіти (університету, академії) відповідно до законодавства України може бути надано статус національного.

Надання закладу вищої освіти статусу національного здійснюється за пропозицією Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що подається в порядку та за критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Встановлення відповідності діяльності національного закладу вищої освіти визначеним критеріям для підтвердження чи позбавлення його такого статусу здійснюється раз на сім років Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Національний заклад вищої освіти має право:

1) отримувати відповідно до законодавства на пріоритетних засадах передбачені державним бюджетом кошти для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, виконання наукових програм, проектів державного значення в обсязі не менш як 10 відсотків коштів державного бюджету, що виділяються на його утримання;

2) визначати норми часу навчальної та іншої роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників;

3) здійснювати перерозподіл:

– нормативів чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного працівника за спеціальностями однієї галузі знань з урахуванням результатів наукової діяльності працівників;

– державного замовлення між спеціальностями в межах галузі знань в обсязі не більш як 5 відсотків загального обсягу державного замовлення національного закладу вищої освіти з обов'язковим інформуванням центрального органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить заклад вищої освіти;

– ліцензованого обсягу прийому за спеціальностями у межах відповідної галузі знань;

4) здійснювати підготовку фахівців з вищою освітою за власними експериментальними освітніми програмами та навчальними планами;

5) отримувати на пріоритетних засадах фінансування для придбання наукового і навчального обладнання, комп'ютерних програм тощо за рахунок державного бюджету;

б) формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів.

Дослідницький заклад вищої освіти. Національному закладу вищої освіти, що забезпечує проривний розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, може надаватися статус дослідницького університету.

Статус дослідницького університету надається Кабінетом Міністрів України на конкурсних засадах закладу вищої освіти строком на сім років відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України Положення про дослідницький університет та критеріїв, що включають показники, приведені до кількості науково-педагогічних і наукових працівників закладу вищої освіти.

Надання закладу вищої освіти статусу дослідницького здійснюється за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у разі відповідності критеріям, встановленим Кабінетом Міністрів України. Встановлення відповідності діяльності дослідницького закладу вищої освіти визначеним критеріям для підтвердження чи позбавлення його такого статусу здійснюється раз на сім років Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Критерії, за якими надається статус дослідницького університету, базуються на таких засадах:

- розгалужена інфраструктура та матеріально-технічна база, що забезпечують провадження науково-освітньої діяльності на світовому рівні, зокрема визнані наукові школи, центри, лабораторії тощо;
- міждисциплінарність освіти і науки, потужна фундаментальна складова наукових досліджень, якість яких підтверджена, зокрема, публікаціями у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях;
- забезпечення високоякісної фахової підготовки докторів наук та здатність впроваджувати і комерціалізувати наукові результати, якість системи підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів у закладі вищої освіти;
- рівень інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, зокрема кількість міжнародних проектів, створених об'єктів права інтелектуальної власності, спільних з підприємствами та іноземними закладами вищої освіти наукових проектів, грантів тощо;

- місце в національному, галузевих та/або міжнародних рейтингах закладів вищої освіти;
- кількість публікацій за показниками визнаних міжнародних наукометричних баз та у міжнародних реферованих виданнях.

Дослідницький університет має право:

1) отримувати базове фінансування за окремою бюджетною програмою Державного бюджету України на провадження наукової діяльності в обсязі не менш як 25 відсотків коштів, що передбачаються на його утримання, для проведення наукових досліджень, підтримки та розвитку їх матеріально-технічної бази;

2) на конкурсних засадах формувати тематику фундаментальних та прикладних наукових досліджень, науково-технічних розробок і самостійно затверджувати річний тематичний план;

3) формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання і впровадження інноваційних проектів;

4) приймати остаточне рішення щодо присвоєння вчених звань;

5) самостійно утворювати разові спеціалізовані вчені ради для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за участю не менше п'яти осіб з відповідним ступенем, двоє з яких працюють в іншому закладі вищої освіти (науковій установі);

6) встановлювати нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного та наукового працівника;

7) самостійно визначати статті та обсяги витрат власних надходжень;

8) у межах визначених в установленому порядку коштів загального фонду на оплату праці та в межах наявних у закладі вищої освіти власних надходжень самостійно формувати і затверджувати штатний розпис науково-педагогічних, наукових, педагогічних та інших працівників, у тому числі визначати штатні нормативи, найменування та чисельність посад працівників відповідно до структури закладу вищої освіти.

Структура закладу вищої освіти, статус і функції його структурних підрозділів визначаються статутом закладу вищої освіти та положеннями про відповідні структурні підрозділи. Структура закладу вищої освіти, що не є бюджетною установою, може визначатися статутом закладу без дотримання вимог цієї статті.

Структурні підрозділи утворюються рішенням вченої ради закладу вищої освіти у порядку, визначеному цим Законом і статутом закладу вищої освіти.

Основними структурними підрозділами закладів вищої освіти (крім коледжів, які не здійснюють підготовку бакалаврів) є факультети, кафедри, бібліотека.

Факультет – це структурний підрозділ закладу вищої освіти, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які в державних і комунальних закладах вищої освіти в сукупності забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти денної та дуальної форм здобуття освіти (крім факультетів вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, закладів вищої освіти фізичного виховання і спорту, закладів вищої освіти культури та мистецтва).

Кафедра – це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

Заклад вищої освіти зобов'язаний мати у своєму складі бібліотеку.

Структурними підрозділами закладу вищої освіти можуть бути:

1) навчально-науковий інститут – структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідні центри та експериментальні лабораторії, які провадять освітню діяльність і проводять наукові дослідження;

2) наукові, навчально-наукові, науково-дослідні, науково-виробничі та проектні інститути, навчально-науково-виробничі центри (сектори, частини, комплекси тощо), дослідні станції, конструкторські бюро, відділи аспірантури і докторантури, навчально-виробничі комбінати, експериментальні підприємства, клінічні бази закладів медичної освіти, університетські клініки та лікарні, юридичні клініки, полігони, наукові парки, технопарки, музеї, оперні студії, навчальні театри, філармонії, інші підрозділи, що забезпечують практичну підготовку фахівців певних спеціальностей та/або проводять наукові дослідження;

3) підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інститути післядипломної освіти, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення, центри студентського спорту;

4) спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності. Фаховий коледж може бути (відокремленим) структурним підрозділом закладу вищої освіти відповідно до [Закону України](#) «Про фахову передвищу освіту»;

5) інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законом.

Заклад вищої освіти, що готує фахівців у сфері охорони здоров'я або здійснює їх післядипломну освіту, та академія, інститут післядипломної освіти, що здійснюють післядипломну освіту, спільно з центральними органами виконавчої влади, Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, органами місцевого самоврядування можуть утворювати на базі наукових установ, закладів охорони здоров'я, у тому числі тих, що належать територіальним громадам або передані їм, клінічні бази закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетські клініки та лікарні.

Клінічна база закладу освіти у сфері охорони здоров'я, університетська клініка чи лікарня створюються з метою забезпечення освітнього процесу особам, які навчаються у закладі вищої освіти, підвищення кваліфікації медичних працівників, проведення наукових досліджень, а також надання спеціалізованої медичної допомоги.

Порядок утворення і функціонування клінічних баз закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетських клінік та університетських лікарень визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

Структурний підрозділ закладу вищої освіти, розташований в іншому населеному пункті, ніж місцезнаходження закладу вищої освіти, є територіально відокремленим структурним підрозділом.

Територіально відокремлені структурні підрозділи закладу вищої освіти у формі інститутів, коледжів, факультетів, відділень тощо утворюються з метою задоволення потреб регіонального ринку праці у відповідних фахівцях та наближення місця навчання здобувачів вищої освіти до їх місця проживання.

Територіально відокремлений структурний підрозділ не є юридичною особою і діє на підставі затвердженого закладом вищої освіти положення та відповідно до отриманої ліцензії на провадження освітньої діяльності.

Територіально відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти очолює керівник, який підпорядкований керівнику закладу вищої освіти і діє на підставі відповідного доручення.

Відомості про територіально відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти вносяться до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Положення про особливості утворення, реорганізації та ліквідації територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України. Не припускається створення та функціонування територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти в містах Києві, Харкові, Львові, Дніпрі та Одесі.

Територіально відокремлені структурні підрозділи закладів вищої освіти здійснюють освітню діяльність за власними освітніми програмами.

У територіально відокремлених структурних підрозділах не надаються місця державного замовлення для підготовки фахівців:

на другому (магістерському) та наступних рівнях вищої освіти;

із спеціальностей, з яких у тому самому місті або в радіусі 50 кілометрів від нього функціонує заклад вищої освіти державної форми власності, що здійснює підготовку за такою самою спеціальністю.

Університет, академія, інститут можуть мати у своєму складі військовий навчальний підрозділ (навчальний підрозділ із специфічними умовами навчання – військовий інститут, коледж, факультет, кафедра військової підготовки або відділення військової підготовки), який проводить за певними ступенями вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів) для подальшої служби на посадах сержантського, старшинського, офіцерського або начальницького складу з метою задоволення потреб відповідно Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Військовий інститут як підрозділ закладу вищої освіти може мати у своєму складі факультети та військовий коледж.

Рішення про утворення та припинення діяльності військового навчального підрозділу закладу вищої освіти приймається Кабінетом Міністрів України.

Система вищої освіти в Україні. *Вища освіта* забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами ступенів вищої освіти відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації (Ст. 42 Закону України «Про освіту»).

Підготовка фахівців з вищою освітою в Україні, згідно з Національною рамкою кваліфікацій, здійснюється за такими рівнями вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань і умінь за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності та компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь та компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння

методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових систем утворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії;
- доктор наук.

Молодший бакалавр – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується ЗВО у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується ЗВО у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується ЗВО у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою ЗВО або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем

вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв’язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Напрями модернізації вищої освіти України в умовах євроінтеграції. Переважна більшість дослідників до основних тенденцій розвитку вищої освіти відносять глобалізацію, інтеграцію, інтернаціоналізацію, демократизацію, неперервність, гуманізацію, гуманітаризацію, навчання упродовж життя, відкритість освіти, автономізацію освіти.

На розвиток системи вищої освіти впливають також такі фактори, які можна вважати глобальними:

- глобалізація соціально-економічних процесів і пов’язана з нею інтер-
- націоналізація ринку освітніх послуг;
- розвиток інноваційних освітніх технологій;
- лібералізація адміністративного управління освітою з боку держави;
- дефіцит державних ресурсів, необхідних для підтримки й розвитку системи вищої освіти.

Виділені тенденції світового розвитку визначають взаємопов’язані тенденції у сфері вищої освіти: підвищення освітнього рівня населення; інтернаціоналізацію вищої освіти; активний розвиток самоуправління ЗВО – їхню автономію.

Загальними для формування європейського освітнього простору можна вважати такі вимоги:

- значне підвищення конкурентоспроможності європейської освіти, освітніх послуг і вузів;
- поглиблення навчального і наукового співробітництва та їх координація, розширення мобільності студентів, викладачів, адміністративного персоналу європейських вузів;
- ріст якості європейської освіти і можливості працевлаштування випускників в умовах відкритого ринку праці.

Означені загальні тенденції спричинюють такі закономірності її розвитку:

- глобалізація, інтернаціоналізація та відкритість системи освіти;
- перетворення елітарної вищої освіти на загальну масову;
- кількісне зростання контингенту студентів та їхня мобільності;
- подовження тривалості обов'язкової освіти;
- збільшення віку тих, хто здобуває вищу освіту;
- зростання кількості працівників сфери вищої освіти;
- зростання вартості та видатків на вищу освіту;
- ускладнення структури вищої освіти та урізноманітнення мережі

ЗВО;

- збільшення та зростання ролі сектора недержавної вищої освіти;
- диверсифікація фінансування вищої освіти;
- децентралізація системи управління вищою освітою;
- міграція професорсько-викладацького складу і «витік інтелекту» в

розвинуті країни;

- розширення впливу англо-американської системи вищої освіти;
- домінування англійської мови в фундаментальних наукових

дослідженнях;

- професіоналізація вищої освіти;
- розробка механізмів забезпечення якості освіти;
- освіта упродовж всього життя;
- інформатизація (комп'ютеризація) освіти;
- розвиток дистанційної освіти;
- широке впровадження методів інноваційного і розвивального

навчання, орієнтованих на розвиток творчого потенціалу особистості;

– впровадження у вищій освіті багатоступеневої системи підготовки фахівців;

– полегшення доступу до якісної освіти для широких верств населення шляхом розвитку систем дистанційної освіти на основі сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій.

ЛЕКЦІЯ 2

Тема 2. Організація освітнього процесу у вищій школі

1. Дидактика вищої школи: сутність, мета, функції та завдання дисципліни.

2. Організація освітнього процесу у ЗВО.

3. Форми організації освітнього процесу у ЗВО та види навчальних занять.
4. Вимоги до змісту навчання у ЗВО.
5. Методи та технології навчання у ЗВО.
6. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу у ЗВО.
7. Методи і форми контролю успішності здобувачів освіти.

Рекомендована література

1. Закон України «Про вищу освіту»: [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Інноваційні освітні технології : навчально-методичний посібник / упорядник Л. М. Прокопів. Івано-Франківськ, 2020. 172 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2647/1/Навчально-методичний%20посібник.pdf>
3. Кулішов В.С. Дидактика вищої школи: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 142 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731992/1/Дидактика%20ВШ_посібник.pdf
4. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/724681/1/Кулішов%20В.С._навчально-методичний%20посібник%202021.pdf
5. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8091/Марцева.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
6. Педагогіка вищої школи : Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, І.Ф. Шумілова, О.М. Старокожко, О.Б. Голік. Бердянськ: БДПУ, 2020. 517 с. URL: <https://dspace.bdpu.org/bitstream/123456789/3261/3/Pedahohika%20vyshchoyi%20shkoly.pdf>
7. Сидоренко В. Внутрішня система забезпечення якості освіти у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти: інструменти, процедури, заходи: навчально-методичний путівник / Вікторія Сидоренко, Володимир Кулішов. Біла Церква: БІНПО, 2021. 48 с. URL: https://binpo.com.ua/wp-content/uploads/2021/11/ВНУТРІШНЯ-СИСТЕМА-ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ-ЯКОСТІ-ОСВІТИ-У-БІНПО_ІНСТРУМЕНТИ-

8. Стинська В.В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Івано–Франківськ : 2022. 180 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15340/1/Навчальний%20посібник%20на%20сайт.pdf>

Дидактика вищої школи: сутність, мета, функції та завдання дисципліни. Стержнем педагогіки, її основним елементом є *дидактика* – загальна теорія освіти, що досліджує закономірності пізнавальної діяльності і відповідає на питання: «Чому вчити?»; «Як учити?»; «Де вчити, у яких організаційних формах?» тощо. Дидактика розглядає загальні положення і закономірності, властиві навчанню всім предметам. Дидактика – це система, яка поєднує всі предметні методики.

Термін «*дидактика*» походить від грецьких слів: «*didactios*» – повчаючий і «*idasko*» – вивчаючий. Вважається, що термін «дидактика» був запроваджений у 1613 р. німецьким мовознавцем і педагогом Вольфгангом Ратке (1571-1635 р.), а першою фундаментальною працею з теорії навчання є «Велика дидактика» Яна Амоса Коменського (1592-1670 р.), написана ним у 1632 р. й опублікована у 1657 р. [20]. Чеський педагог і філософ-гуманіст Я.А. Коменський не випадково назвав дидактику великою, оскільки вона дозволяє учити «усіх всьому». Наприклад, навчання кадрів – одне з головних завдань керівника будь-якого підприємства або організації незалежно від специфіки, оскільки від рівня підготовки його співробітників залежить ефективність виконуваної професійної діяльності.

Дидактика вищої школи – галузь педагогічних знань, один із розділів загальної дидактики. Сучасна дидактика вищої школи – це розділ педагогіки вищої школи, який вивчає закономірності і принципи навчання, досліджує проблеми змісту, методів, форм і технологій професійної підготовки майбутнього фахівця в умовах ЗВО. Найважливіші ***завдання дидактики вищої школи:***

- розкриття педагогічних закономірностей, що діють у межах дидактичного процесу;
- розроблення теорії вищої освіти;
- конструювання освітніх технологій;
- удосконалення змісту підготовки фахівців різних профілів.

Як розділ педагогіки дидактика в сучасних умовах здобуває риси самостійної наукової дисципліни.

Предметом дидактики є процес освіти і навчання, що розкриває сутність наступних наукових понять: «навчання», «викладання», «учіння»,

«виховання», «освіта», «розвиток», «мета», «педагогічні закони та закономірності», «педагогічні принципи», «зміст освіти», «методи навчання», «форми та засоби навчання».

Розглянемо змістовне наповнення цих педагогічних понять.

Навчання – цілеспрямований процес взаємодії педагога та здобувача, у ході якого здійснюється освітня функція і вноситься істотний внесок у виховання і розвиток особистості. Навчання передбачає безпосередній процес засвоєння індивідуумом соціального досвіду, накопиченого людством. Навчання – двосторонній процес, який поєднує у собі учіння і викладання.

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, оволодіння уміннями і навичками, у широкому розумінні – оволодіння соціальним досвідом у його узагальненому вигляді.

Викладання – діяльність викладача, яка являє собою організацію процесу навчання в системі дидактичних методів і прийомів з передачі здобувачам знань, умінь, навичок, способів діяльності і соціального досвіду. Як зазначав В.О.Сухомлинський: «Вчитель готується до хорошого уроку усе життя... Така духовна і філософська основа нашої професії і технології нашої праці: щоб дати учню іскорку знань, вчителю треба усмоктати ціле море світла» [50].

Виховання – це передача й організація засвоєння накопиченого людством соціально-історичного досвіду. У широкому значенні виховання – процес систематичного та цілеспрямованого впливу суспільства на духовний і фізичний розвиток особистості через створення умов для продуктивної, суспільної й культурної діяльності його членів. У вузькому значенні виховання розуміють як спеціальну педагогічну чи практичну діяльність щодо певного аспекту виховання (морального, правового, екологічного, професійного, громадянського та ін.). У педагогічному значенні виховання варто розуміти як цілеспрямовану, організовану систему впливів на людей в інтересах формування в них певних світоглядних позицій, моральних ідеалів, норм і відносин, естетичного сприйняття, високих прагнень, а також потреби в систематичній праці. Самовиховання, у ЗВО – цілеспрямована свідомо діяльність студента щодо самовдосконалення й формування в собі необхідних якостей і властивостей особистості.

Освіта – процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості (визначення, прийняте XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО).

Організація освітнього процесу у ЗВО. *Освітній процес* – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Освітній процес об'єднує три складові: навчальний процес, науковий процес та виховний процес.

Освітній процес базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських та релігійних організацій.

Мова навчання визначається статтею 48 Закону України «Про вищу освіту».

Освітній процес організовується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері, в галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки.

Зміст освіти – це науково-обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних рівнів та ступенів вищої освіти.

Зміст освіти визначається *освітньо-професійною та освітньо-науковою програмами підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та ЗВО, і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах, а також при проведенні навчальних занять та інших видів навчальної, наукової та виховної діяльності.*

Освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання

(компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Структурно-логічна схема підготовки – це наукове і методичне обґрунтування процесу реалізації освітньої програми підготовки.

Зміст освіти складається з нормативної та вибіркової частин.

Нормативна частина змісту освіти визначається відповідним державним стандартом освіти.

Вибіркова частина змісту освіти визначається ЗВО.

Організація освітнього процесу базується на багаторівневій та багатоступеневій системі вищої освіти. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними чи освітньо-науковими програмами на таких **рівнях вищої освіти**:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) програми, що є підставою для присудження відповідного **ступеня вищої освіти** (освітньо-кваліфіційного рівня):

- молодший бакалавр (молодший спеціаліст);
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії;
- доктор наук.

Нормативно-правове та навчально-методичне забезпечення освітнього процесу у ЗВО.

Організація освітнього процесу у ЗВО базується на Законі України «Про вищу освіту», «Про освіту», нормативно-розпорядчих актах Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України), стандартах вищої освіти, інших актах законодавства України з питань освітньої діяльності та внутрішніх нормативних документах.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки

кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності ЗВО.

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- обсяг кредитів ECTS, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- перелік компетентностей випускника;
- нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання (освітньо-професійна програма, навчальний план);
- форми атестації здобувачів вищої системи;
- вимоги до наявної системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

Державні стандарти вищої освіти містять наступні складові:

- перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у закладах вищої освіти за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями;
- перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями;
- вимоги до освітніх рівнів вищої освіти;
- вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти.

Галузеві стандарти вищої освіти включають складові:

- освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників закладів вищої освіти;
- освітньо-професійні програми підготовки;
- засоби діагностики якості вищої освіти.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) випускника закладу вищої освіти відображає мету вищої освіти та професійної підготовки, визначає місце фахівця в структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих якостей, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації.

Освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників ЗВО затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

Освітньо-професійна програма (ОПП) підготовки визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певним

напрямом або спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, визначає вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти й професійної підготовки фахівця. **Нормативний термін навчання** за освітньо-професійною програмою підготовки встановлюється відповідно до визначеного рівня професійної діяльності.

Засоби діагностики якості вищої освіти (ЗД) визначають стандартизовані методики, призначені для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь і навичок, а також її професійних, світоглядних та громадянських якостей. Засоби діагностики якості вищої освіти використовуються для визначення відповідності рівня якості вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників ЗВО, освітньо-професійних програм їх підготовки та засобів діагностики якості освіти визначають вимоги до професійної підготовки та змісту навчання фахівців за спеціальностями та спеціалізаціями з урахуванням особливостей суспільного поділу праці в Україні та мобільності системи освіти щодо задоволення потреб ринку праці. Зміст варіативних частин освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників ЗВО, освітньо-професійних програм засобів діагностики якості вищої освіти визначаються в межах структури та форми, встановленої МОН України.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації. Зміст навчання визначається ОПП підготовки фахівців, а також навчальним планом, навчальними програмами дисциплін тощо.

Нормативна частина змісту навчання – це перелік обов’язкових навчальних дисциплін та видів практичної підготовки із зазначенням мінімального обсягу кредитів і годин, відведених на їх засвоєння. Дотримання переліку дисциплін та обсягів кредитів і годин, що складають нормативну частину змісту освіти, є обов’язковим.

Варіативна частина ОПП містить цикл дисциплін за вибором закладу освіти і цикл дисциплін вільного вибору студентів. Дисципліни за вибором закладу освіти визначаються особливостями регіональних потреб у фахівцях певної спеціальності та спеціалізації, певним досвідом підготовки фахівців у закладі освіти, особливостями наукових шкіл.

Дисципліни вільного вибору студентів вводяться для задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особи, ефективного використання

можливостей і традицій ЗВО та потреб регіону. Студенти обирають курси за вибором відповідно до навчального плану на принципах альтернативності, змагальності та академічної відповідальності.

Організація освітнього процесу здійснюється навчальними підрозділами ЗВО (навчальним відділом, факультетами, коледжами, кафедрами, тощо). Основними нормативними документами, що визначають організацію освітнього процесу за освітньою програмою (спеціальністю, напрямом підготовки) є навчальний план програми, навчальні програми дисциплін та положення про організацію освітнього процесу у ЗВО.

Навчальний план – це нормативний документ, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ECTS, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Навчальні плани для кожного рівня вищої освіти та спеціальності, за якою здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, розробляються випусковими кафедрами на весь період реалізації відповідної освітньої програми і затверджуються вченою радою ЗВО. Рішення вченої ради ЗВО вводиться в дію наказом керівника закладу.

Нормативні навчальні дисципліни встановлюються стандартом вищої освіти. Дотримання їх назв та обсягів є обов'язковим для ЗВО.

Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається **робочий навчальний план**, який затверджується вченою радою ЗВО та наказом керівника закладу.

Графік освітнього процесу – це інформаційно-розпорядчий документ, який визначає порядок і терміни проведення усіх видів навчальних занять у відповідності з навчальним планом. Графік навчального процесу формує декан на основі навчального плану і закріплення дисциплін за кафедрами. Його доцільно формувати відповідно до кадрових можливостей вузу і наявності навчальних аудиторій. Графік може корегуватися в залежності від зовнішніх факторів: зміни умов проходження практики, роботи інфраструктури ЗВО (заповнюваності бібліотек, достатності місць у гуртожитках) та ін. При цьому викладач повинен мати гнучкі форми викладання матеріалу з урахуванням забезпеченості навчальними і методичними посібниками, технічними засобами навчання, комп'ютерного забезпечення, можливості дистанційного навчання тощо.

Місце і значення навчальної дисципліни, її загальний зміст та вимоги до знань і вмінь визначається **навчальною програмою** дисципліни.

Програми навчальних дисциплін визначають їх місце і значення, інформаційний обсяг, вимоги до рівня сформованості знань і вмінь, перелік рекомендованих підручників, посібників, методичних і дидактичних матеріалів, науково-методичних комплексів тощо. Для кожної дисципліни навчального плану випусковими кафедрами розробляються навчальні програми дисциплін, які затверджуються на засіданні кафедри і вченої ради ЗВО. На основі програми навчальної дисципліни складається робоча навчальна програма.

Робоча програма навчальної дисципліни містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення та їх обсяг, визначає форми та засоби поточного і підсумкового контролю.

Індивідуальний навчальний план здобувача вищої освіти – документ, за яким здійснюється навчання здобувачів вищої освіти, виходячи з вимог освітньо-професійних і освітньо-наукових програм відповідно до рівнів вищої освіти із максимальним урахуванням індивідуальних потреб, особистісних освітньо-професійних інтересів здобувачів вищої освіти щодо своєї фахової підготовки і вимог ринку праці.

Індивідуальний навчальний план складається на підставі робочого навчального плану і включає всі нормативні навчальні дисципліни та частину дисциплін вільного вибору. Індивідуальний навчальний план складається і затверджується в установленому порядку деканом факультету

Контроль за виконанням індивідуального навчального плану студента здійснюється деканатами. За відповідність рівня підготовки студента до вимог стандартів вищої освіти відповідає керівник навчального структурного підрозділу (факультету, кафедри тощо). За виконання індивідуального навчального плану відповідає студент.

Інші документи і форми навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у ЗВО можуть визначати викладач та кафедра (група забезпечення освітньої програми), виходячи із необхідності максимально повного надання здобувачам освіти всієї інформації та матеріалів, необхідних для успішного вивчення дисципліни. Зокрема, це можуть бути підручники та навчальні посібники, а також авторські матеріали, розроблені викладачем:

- конспекти лекцій;
- методичні вказівки та рекомендації;
- індивідуальні завдання;
- збірники ситуативних завдань (кейсів);

- приклади розв'язування типових задач чи виконання типових завдань;
- комп'ютерні презентації;
- ілюстративні матеріали;
- каталоги ресурсів тощо;

Викладач може надавати здобувачам освіти посилання на доступну для них наукову, навчальну та методичну літературу, а також на електронні ресурси та інші джерела інформації, у тому числі іноземні та міжнародні, які мають дозвіл власника авторських прав на вільне використання в освітньому процесі.

Форми організації освітнього процесу у ЗВО та види навчальних занять. Організація ефективного навчання у ЗВО можлива тільки за наявності у викладача знань та вмілого використання різноманітних форм організації освітнього процесу.

Форма організації освітнього процесу – певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності педагога та здобувачів. Форми організації процесу навчання розкривають через способи взаємодії педагога зі студентами під час розв'язання дидактичних завдань. Вони виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами. У них реалізується зміст освіти, освітні технології, стилі, методи й засоби навчання.

Форми організації навчання мають упорядкувати освітній процес. Їхньою провідною ознакою для класифікації є дидактичні цілі. Водночас кожна організаційна форма навчання може мати кілька дидактичних цілей.

У педагогічному процесі найчастіше виокремлюють ***чотири групи організаційних форм***: навчальні заняття; практична підготовка; самостійна робота; контрольні заходи.

До першої групи належать: лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, консультація, навчальна гра тощо. Ці організаційні форми навчання мають свої особливості. Їх урахування дає змогу оптимізувати процес навчання.

Основною формою організації освітнього процесу у ЗВО залишається лекція.

Лекція – це логічно вивершений, науково обґрунтований і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, ілюстрований, за необхідності, засобами наочності та демонстрацією слайдів.

Лекція є одним з основних видів навчальних занять і, водночас, методів навчання у вищій школі. Вона покликана формувати в студентів основи знань певної наукової галузі, а також визначати напрямок, основний зміст і характер усіх інших видів навчальних занять і самостійної роботи студентів з відповідної навчальної дисципліни. Як правило, лекція охоплює основний теоретичний матеріал окремої чи декількох тем навчальної дисципліни. Тематика курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою. Матеріал під час лекції подають науково, концентровано, логічно й аргументовано. У підготовці до заняття враховано зміст, структуру, добір прикладів та ілюстрацій, методичне оформлення, розрахунок часу, склад та особливості студентів тощо.

Семінарське заняття – форма організації освітнього процесу, у ході якої викладач організовує дискусію за попередньо визначеними темами. До заняття студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань. Перелік тем семінарських занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені виступи, активність студентів у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію. Підсумкові бали за кожне семінарське заняття вносяться у журнал викладача.

Семінарські заняття покликані забезпечити розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації студентів і професійного використання ними знань у навчальних умовах. Професійне використання знань – це вільне володіння мовою відповідної науки, наукова точність оперування формулюваннями, поняттями, визначеннями. Студенти повинні навчитися виступати в ролі доповідачів і опонентів, володіти вміннями й навичками постановки та вирішення інтелектуальних проблем і завдань, доказу та спростування, відстоювання своєї точки зору, демонстрації досягнутого рівня теоретичної підготовки. Інші часткові цілі й завдання, які ставить викладач у ході проведення семінарських занять, – повторення й закріплення знань, контроль, – повинні бути підпорядковані цій головній меті.

Практичні та лабораторні заняття є складовою частиною навчальних курсів, мають тісний зв'язок з лекційним матеріалом. Вони, зазвичай, проводяться за лекціями й тим самим наповнюють теоретичний курс практичним змістом.

Практичне заняття – форма навчального заняття, за якої викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння та навички їх практичного

застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

На практичних заняттях розв'язуються завдання, виконуються розрахункові, графічні, розрахунково-графічні роботи, вирішуються виробничі ситуації професійної спрямованості тощо. Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Цільове призначення практичних занять полягає у поглибленні й закріпленні знань, набутих на лекціях або за допомогою підручників, формуванні вмінь і навичок застосування знань, виконання певних дій та операцій. В окремих випадках на практичних заняттях викладачами повідомляються додаткові знання.

Лабораторне заняття – форма навчального заняття, за якої студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі.

Підвищення ролі лабораторних робіт пов'язане з швидким розвитком експерименту в його сучасній формі, унаслідок чого практично всі випускники закладу вищої освіти повинні бути підготовлені до дослідницької роботи.

Однією з важливих складових освітнього процесу у ЗВО є самостійна робота студентів, яка сьогодні виражається через ряд форм.

Особливу роль у процесі самостійної організації здобуття знань, розвитку професійних компетентностей студентів сьогодні відіграє навчальна консультація. В умовах перебудови навчального процесу та реформування системи вищої освіти місце й роль консультації істотно змінюється, вона здобуває іншу форму. Практично проблема консультацій вимагає глибокого осмислення, оскільки в методичному плані ця форма організації самостійної роботи студентів представлена й розроблена не досить ґрунтовно.

Консультація – форма навчального заняття, при якій студент одержує відповіді або пояснення від викладача на конкретні питання визначених теоретичних положень та аспектів їх практичного застосування. Консультація може бути індивідуальною або проводитися для групи студентів. Обсяг часу, відведений викладачу для проведення консультацій по конкретній дисципліні, визначається навчальним планом. Як правило, він складає 2 академічні години.

Поняття та зміст консультації більш ємнісне, тому що крім того, що це форма роботи зі студентами, вона, у той же час, є дієвою формою їхнього морального виховання. Консультації активно сприяють виробленню таких важливих якостей, як дисциплінованість, працьовитість, цілеспрямованість, прагнення до пошуку істини, таких необхідних для сучасного фахівця високої кваліфікації.

Самостійна робота – це вид розумової діяльності, за якої студент самостійно опрацьовує теоретичне чи практичне питання, тему, вирішує задачу або виконує завдання на основі знань, отриманих з підручників, книг, на лекціях, практичних або лабораторних заняттях.

Сьогодні самостійна робота є однією із важливих складових організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, формування відповідних навичок. Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу у закладі вищої освіти, самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше $1/3$ і не більше $2/3$ загального обсягу навчального часу студентів, відведеного для вивчення конкретних дисциплін.

Важливу роль в організації самостійної роботи студентів відіграє викладач дисципліни, створюючи відповідні умови, під якими розуміють фактори, які діють у навчальному процесі та впливають як на навчальну діяльність, так і на її результати. При визначенні умов організації самостійної роботи необхідно враховувати, що до її результатів належать продукти діяльності, отриманий досвід, стан особистості, її внутрішні потреби до розвитку самостійності.

Методи та технології навчання у ЗВО. *Методи навчання* – система способів досягнення освітньої мети у послідовній взаємодії педагогів і здобувачів, які спрямовані на організацію засвоєння змісту освіти. Аналізуючи функціональну спрямованість дидактичного процесу, слід зазначити про необхідність застосування системи дидактичних методів.

У дидактиці розрізняють загальні і спеціальні методи навчання. *Загальні методи* (розповідь, лекція, ілюстрація, бесіда) застосовують при вивченні різних дисциплін. *Спеціальні методи* залежать від специфіки вивчення дисципліни. Це методи різноманітних досліджень пошукового характеру. Оскільки сьогодні існує безліч таких прийомів і способів, і вони постійно поповнюються новими, з урахуванням розвитку педагогічної науки, методи навчання класифікують за визначеними ознаками однорідності.

Виходячи з цільового призначення методів, їх можна розділити на три основні групи:

- 1) методи організації здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- 2) методи стимулювання і мотивації навчальної діяльності;
- 3) методи контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

За першою групою методи класифікуються наступним чином.

В залежності від джерел передачі та одержання знань методи навчання поділяються на 1) *словесні*, 2) *наочні*, 3) *практичні*. Словесні методи розділяють на монологічні (пояснення, лекція, інструктаж) і діалогові (бесіда, семінар, диспут, дискусія). Наочні методи включають ілюстрацію (плакат, діапозитив); демонстрацію (відеофільм, мультимедійний файл); спостереження (технологія, операція). До практичних методів відноситься самостійна робота, моделювання, виконання розрахункових завдань тощо.

За рівнем самостійності мислення методи навчання поділяють на: 1) *репродуктивні* та 2) *проблемно-пошукові*. Метою репродуктивних методів є формування системи знань, вмінь та навичок, які дозволяють здійснювати репродуктивну діяльність здобувача (повторювати наявний когнітивний досвід). Проблемно-пошуковими методами є: дійові (рішення задач, побудова графіків); евристичні (бесіда, обговорення, дискусія); пошуковий (курсове проектування); дослідницькі (наукова праця, дипломне проектування); методи проблемного викладу навчального матеріалу.

Виходячи з поставлених до методів основних вимог, їх можна розділити на такі види: 1) *методи набуття знань* (слухання лекції, конспектування, обробка довідкової інформації тощо); 2) *формування вмінь та навичок* (рішення практичних завдань, лабораторні вправи, практичне стажування тощо); 3) *здійснення творчої діяльності* (вирішення творчих завдань, розгляд виробничих ситуацій, розробка нових алгоритмів, ігрове моделювання тощо).

За засобами досягнення цілей діяльності методи навчання класифікуються наступним чином: 1) *інформаційні методи* (лекція); 2) *операційні методи* (вправи, практичні і лабораторні заняття); 3) *пошукові методи* (евристичні, проблемні, дослідницькі); 4) *методи самостійного навчання* (слухання, навчання за текстом).

За логікою передачі і сприйняття інформації методи навчання поділяють на: 1) *логічні (індуктивні)*, 2) *дедуктивні*. Логічні методи включають індуктивний (від часткового до загального) пошук інформації. Дедуктивний встановлюють зворотній алгоритм знаходження навчальної інформації (від загального до часткового). При цьому навчальний процес

оперує методами загальної логіки: аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, абстрагування.

За ступенем управління навчальною роботою виокремлюють: 1) *методи під керівництвом викладача*, 2) *методи на основі самостійної роботи здобувачів*.

Виходячи з функціональної спрямованості методи навчання поділяються на наступні: 1) *методи одностороннього подання матеріалу* (лекція, доповідь, звіт, пояснення); 2) *методи ознайомлення з досвідом роботи інших суб'єктів* (обмін досвідом, стажування, практика, експеримент, інтерв'ю, зустріч з колегами); 3) *методи проблемного навчання* (аналіз подій, дослідження ситуацій); 4) *методи спонукання до творчого пошуку* (дидактичні ігри, рольове моделювання виробничих ситуацій тощо); 5) *методи активізації слухачів* (дискусія, диспут, ділова гра, моделювання та ін.); 6) *методи надання додаткової інформації* (реферат, опис експерименту, складання звітів тощо); 7) *методи самостійної роботи* (наукові і курсові роботи, доповідь на конференції тощо); 8) *методи виховного спрямування* (відвідування театру, кіно, виставки з наступним обговоренням).

Розглянемо другу групу методів – стимулювання і мотивації навчальної діяльності.

Методи стимулювання інтересу до навчання. Для того, щоб навчальний матеріал краще засвоювався, необхідно викликати інтерес до нього з боку студентів, а також реалізувати систему заохочення їх навчальної діяльності. Основними способами і прийомами мотивації навчання є: *висока педагогічна майстерність* (професіоналізм, емоційність, красномовство), *авторитет викладача*, *використання наочних засобів*, *об'єктивність оцінок*, *застосування рейтингової форми контролю* тощо. Крім того, навчання може мотивуватися за допомогою *пізнавальних ігор*, *навчальних дискусій*, *створення емоційно-моральних ситуацій*, *організаційно-діяльнісних вправ* тощо. При цьому мотивація навчально-пізнавальної діяльності з боку педагога здійснюється індивідуально, враховуючи інтереси, потреби та ціннісні орієнтири здобувачів.

Методи мотивації навчальної діяльності поділяють на:

1) *методи інтелектуальної колективної діяльності*; 2) *імітаційні*. Основою методів інтелектуальної колективної діяльності є наявність колективної думки, пізнавальної суперечки при високій активності студентів. До них відносяться обговорення, дискусії, пізнавальні ігри, конкурси, створення ситуації інтересу і новизни у процесі викладання. *Імітаційні методи навчання* пов'язані з імітацією визначеного процесу, явища, системи управління. До імітаційних індивідуальних методів відносяться імітаційні

вправи, аналіз виробничих ситуацій, метод тренажу та ін. *Імітаційні колективні методи* включають розподіл ролей, ігрове проектування, ділові ігри. Імітаційні методи найбільш активні. Вони сприяють формуванню професійних, організаційних і управлінських умінь.

Третя група методів – контролю та самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

До методів контролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності відносять: 1) *методи усного контролю та самоконтролю*; 2) *методи індивідуального опитування*; 3) *методи письмового контролю та самоконтролю*; 4) *методи практичного контролю та самоконтролю*. Формами здійснення цих методів можуть бути: тестування, атестація, модульний контроль, заліки, іспити тощо.

На основі алгоритму застосування різноманітних методів, у практиці дидактики вищої школи формуються три основні моделі навчання: 1) *пасивна*; 2) *активна*; 3) *інтерактивна* (Табл. 1).

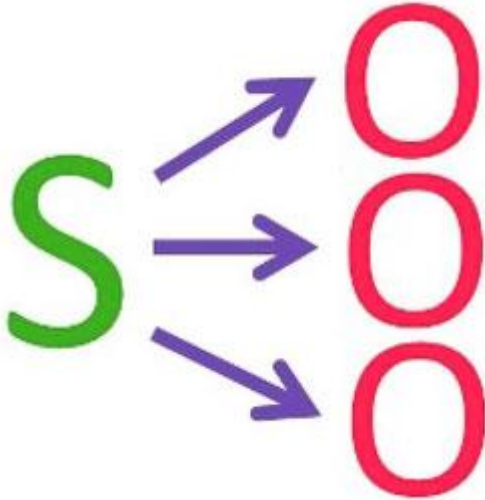
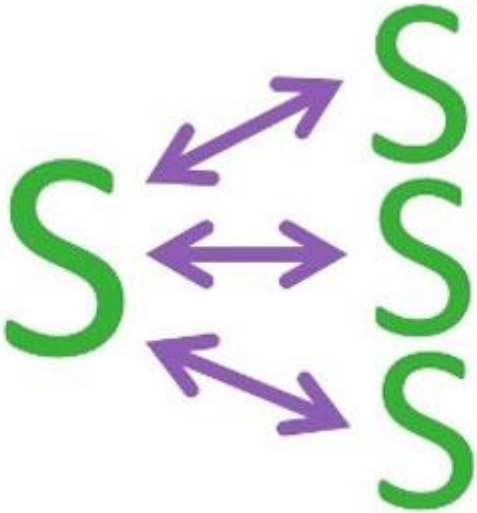
Інноваційні педагогічні технології у ЗВО. Розвиток дидактичної науки останнім часом зумовив актуальність поняття «освітня технологія». Його варіанти «педагогічна технологія», «технологія навчання», «технології в навчанні», «технології в освіті» – широко використовуються в психолого-педагогічній палітрі і мають багато формулювань, залежно від того, як автори уявляють структуру і компонента освітнього процесу.

Етимологія слова «технологія» означає «знання обробки матеріалу». Технологія включає також і мистецтво володіння процесом, завдяки чому персоналізується. Технологічний процес завжди передбачає певну послідовність операцій з використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментів) і умов. У процесуальному розумінні технологія відповідає на питання: «Як зробити (з чого і якими способами)?»

Поняття «педагогічна технологія» відоме з 20-х років ХХ ст., зустрічається у працях В. Бехтерева, І. Павлова, А.Ухтомського, С. Шацького. Вже тоді воно трактувалося по-різному. В одному разі – як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять, що нагадує виробничу технологію; в іншому – як уміння оперувати навчальним і лабораторним обладнанням, використовувати наочні посібники.

Теоретичні й практичні аспекти інноваційних педагогічних технологій організації освітнього процесу у закладах вищої освіти розглядалися в дослідженнях О. Гохберг, О. Євдокимова, І.Козловської, А.Слободенюка, інноваційній технології професійної підготовки майбутніх учителів розкриті в роботах І. Богданової.

Моделі навчання

	1. Пасивна модель навчання Методи: пояснення, лекція, демонстрація Рівень засвоєння: низький
	2. Активна модель навчання Методи: бесіда, дискусія Рівень засвоєння: середній
	3. Інтерактивна модель навчання Методи: дискусія, імітаційне моделювання виробничих ситуацій, «мозковий штурм» тощо Рівень засвоєння: високий

З розвитком навчальної техніки і комп'ютеризації навчання «технологія навчання» і «педагогічна технологія» стали усвідомлюватись системою засобів, методів організації і управління освітнім процесом. На

кінець 70-х – початок 80-х років відокремились два складники педагогічної технології : використання системного знання для вирішення практичних задач і використання в навчальному процесі технологічних засобів (М. Кларк, Т. Сікамото, Д. Фінн).

На відміну від поняття «технології в освіті», що відповідало поняттю «технічні засоби навчання» під педагогічною технологією почали розуміти сукупність засобів і методів педагогічного процесу. У документах Асоціації з педагогічних технологій США підкреслювалось; «педагогічна технологія є комплексним інтегральним процесом (люди, ідеї, засоби і способи організації діяльності) для аналізу проблем планування всіх аспектів засвоєння знань». З цього часу відбувається осмислення педагогічного процесу з різними деталізаціями поняття «педагогічні технології».

На теренах вітчизняного освітнього простору ряд вчених намагалися також обґрунтувати сутність і зміст поняття «педагогічна технологія». Одним з найбільш ґрунтовних трактувань, на нашу думку, є визначення академіка С. Сисоевої, яка розглядає *педагогічну технологію*, як створену адекватно до потреб і можливостей особистості і суспільства теоретично обґрунтовану освітню систему соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку людини в освітній установі, яка, внаслідок упорядкованих професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль всіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога.

Отже, педагогічна технологія функціонує в якості науки, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, і в якості системи принципів, прийомів і способів, що застосовуються у навчанні і в якості реального процесу навчання.

Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що під педагогічною технологією, насамперед, розуміється система найбільш раціональних способів досягнення педагогічної мети, наукова організація освітнього процесу, що визначає найбільш раціональні й ефективні способи досягнення кінцевих освітньо-культурних цілей.

Сьогодні педагогічна технологія задовольняє деяким основним методологічним вимогам, критеріям технологічності:

- концептуальність (опора на певну концепцію, що містить філософські, психологічні, дидактичні і соціально-педагогічні обґрунтування освітніх цілей);

- системність (педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи);
- логічність процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність;
- керованість (можливість цілепокладання, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів);
- ефективність (оптимальність витрат, гарантованість досягнення запланованого результату – певного стандарту навчання);
- відтворюваність (можливість застосування в інших однотипних умовах, іншими суб'єктами);
- єдність змістової і процесуальної частини, їх взаємообумовленість.

Будь-яка сучасна педагогічна технологія являє собою синтез досягнень педагогічної науки і практики, поєднання традиційних елементів минулого досвіду і того, що породжено суспільним і технічним прогресом, і перш за все, гуманізацією, демократизацією суспільства і технологічною революцією.

Джерелами і складовими частинами нових педагогічних технологій є:

- соціальні перетворення і нове педагогічне мислення;
- суспільні, педагогічні, психологічні науки;
- сучасний передовий педагогічний досвід;
- історичний вітчизняний і зарубіжний досвід (надбання попередніх поколінь);
- народна педагогіка.

У сучасній педагогічній теорії і практиці існує багато варіантів педагогічних технологій. Найбільш поширеними сьогодні є проблемна технологія, ігрова, модульна, дистанційна, проектна тощо.

Методи і форми контролю успішності здобувачів освіти. В освітньому процесі вищої школи використовують *такі види контролю: вхідний, поточний, проміжний, підсумковий і відстрочений.*

Вхідний контроль ставить за мету виявити базовий рівень підготовки студентів за дисциплінами, що є основою курсу, який вивчається; розподілити студентів за рівнем підготовки для диференціації і індивідуалізації навчальної діяльності. *Основні форми вхідного контролю: тестування, співбесіда, опитування.*

Поточний контроль здійснюється з метою перевірки рівня знань студентів на етапі первинного засвоєння навчального матеріалу; створення надійної системи управління навчально-творчою діяльністю з опанування змістом дисципліни. Основні форми контролю: дидактичні і ділові ігри,

семінарські заняття в активній формі, тренінги, тестування, складання і розв'язання тематичних кросвордів, участь у вікторинах, наукових гуртках, конференціях тощо.

Проміжний контроль оцінює знання, уміння і навички студентів за результатами вивчення окремих навчальних модулів (розділів) або тем навчальної дисципліни. Формами проміжного контролю знань є: атестація, модульний контроль (модульна контрольна робота), рубіжний контроль тощо.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання студентів на визначеному освітньому (кваліфікаційному) рівні на окремих його завершених етапах. Основними формами контролю є іспит і залік. Якщо у ЗВО використовується модульно-рейтингова технологія навчання, та оцінки підсумкового контролю можуть визначатися рейтингом студентів виключно за підсумками складання навчальних модулів дисципліни (іспит або залік відсутній).

Відстрочений контроль застосовують з метою перевірки остаточних знань студентів (через певний час після іспиту або заліку), а також для визначення ефективності використання дидактичних засобів і напрямів удосконалення навчального процесу. Основні форми контролю: олімпіади, комплексне тестування, опитування.

Організація складання іспитів і заліків. Підсумковий (семестровий) контроль з навчальної дисципліни в вищій школі проводиться в терміни, встановлені навчальним планом.

Семестровий іспит – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного і практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр.

Семестровий залік – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів його навчально-творчої діяльності за програмою курсу протягом навчального семестру (оцінки на практичних, семінарських заняттях, результати виконання самостійної та індивідуальної роботи).

Організація тестового контролю у ЗВО. Управління якістю підготовки фахівців багато в чому визначається системою зворотного зв'язку на етапах вхідного, поточного, проміжного, підсумкового і відстроченого контролю, який називають ще контролем залишкових знань.

Викладач не повинен бути байдужим до того, як прочитані лекції і проведені практичні заняття відклалися у пам'яті студента. У даному випадку його має цікавити не сам акт проведення контрольної акції, а, насамперед, перевірка власного досвіду і спроможності ефективно впливати на

формування знань, вмінь, навичок, а також розвиток творчих здібностей студентів. Тому контроль знань – це ще й можливість удосконалювати форми, методи і засоби педагогічної майстерності. Успішне вирішення цих завдань багато в чому буде визначати загальний рівень якості вищої освіти. Для проведення контролю знань студентів через обмеженість часу зручно використовувати тестові програми.

Основна мета тестового контролю – оцінювання рівня засвоєння знань студентів після вивчення дисципліни й одержання інформації для удосконалення процесу підготовки кадрів.

Відповідно до загальної мети можна виділити такі *основні функції тестового контролю*: 1) діагностична; 2) навчальна; 3) організуюча; 4) виховна.

особистість.

Тест – завдання стандартної форми, що має за мету визначити рівень засвоєння знань, розумового розвитку, спеціальних можливостей та інших якостей особистості людини.

Тест педагогічний являє собою сукупність завдань зростаючої складності, що дозволяють точно оцінити знання, уміння, навички й інші характеристики особистості студента, які цікавлять викладача. Наприклад, такі як *повнота* (наявність повного ланцюга системи знань); *систематичність* (упорядкованість і стрункість); *науковість* (глибоке засвоєння наукових понять, законів, теорій); *міцність* (можливість довгострокового зберігання в пам'яті накопиченої суми знань і засобів діяльності).

Складання державних іспитів та захист кваліфікаційних (дипломних) робіт. Складання державних іспитів (захист дипломних робіт) проводиться на відкритому засіданні державної комісії при обов'язковій присутності голови комісії. Захист дипломних робіт може проводитися як у ЗВО, так і на підприємствах, для яких дипломна тематика представляє науково-теоретичний чи практичний інтерес.

Державний іспит проводиться як комплексна перевірка знань студентів з дисциплін, передбачених навчальним планом. Державні іспити проводяться за білетами, складеними в повній відповідності з існуючим положенням: про організацію навчального процесу у вищій школі. Тривалість державних іспитів не повинна перевищувати шести академічних годин на день.

Результати захисту дипломних робіт і складання державних іспитів визначаються оцінками «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» і оголошуються в той самий день після оформлення протоколів засідання

державної комісії. Студенту, що захистив дипломну роботу, склав державні іспити відповідно вимогам освітньо-професійної програми, рішенням державної комісії присвоюється відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень (кваліфікація) і видається державний документ про освіту (диплом).

ЛЕКЦІЯ 3

Тема 3. Система виховної роботи у вищій школі

1. Структура виховного процесу.
2. Психологічні особливості студентського віку. Типологія студентів.
3. Принципи виховання. Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами.
4. Завдання національного виховання студентської молоді у ЗВО. Мотиви виховання.
5. Моральне виховання студентів. Критерії вихованості особистості.

Рекомендована література

Основна

8. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с. URL:

<https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8091/Марцева.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

9. Нагачевська З.І. Педагогіка : навч.-метод. посіб. для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (спеціалізація історія). Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 144 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5936/1/Нагачевська%20З.І.%20Педагогіка%202020.pdf>

10. Педагогіка вищої школи : Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, І.Ф. Шумілова, О.М. Старокожко, О.Б. Голік. Бердянськ: БДПУ, 2020. 517 с. URL: <https://dspace.bdpu.org/bitstream/123456789/3261/3/Pedahohika%20vyshchoyi%20shkoly.pdf>

11. Педагогіка вищої школи. Методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. 32 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/28ba2b10-af59-478f-9db8-9880a7d8d2d1/content>

12. Дольнікова Л.В., Мукан Н.В. Професійна педагогіка: Навчальний

посібник. Львів : Львівська Політехніка, 2021. 324 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/365004487_Profesijna_pedagogika_navc_posibnik_Lubov_Dolnikova_Natalia_Mukan_za_red_Natalii_Mukan_-_Lviv_Vidavnictvo_Lvivskoi_politehnik_i_2021_-_324_s

Структура виховного процесу. Процес виховання не можна вважати стихійним, хаотичним явищем. Він підпорядкований певним діалектичним закономірностям і має свою структуру, компоненти якої між собою тісно пов'язані. Структура виховного процесу включає такі компоненти: практична діяльність особистості; оволодіння знаннями, нормами та правилами поведінки (дій); формування почуттів; формування переконань; формування умінь і навичок поведінки.

Зазначені компоненти діють не лінійно, а перебувають в діалектичному взаємозв'язку. По-перше, практична діяльність особистості є, з одного боку, спонукальним чинником до вияву зусиль на оволодіння нормами поведінки (дій), уміннями й навичками, а з іншого — через практичну діяльність можна перевірити рівень володіння вміннями поводити себе в конкретній ситуації.

На певному етапі виховання життєві обставини потребують від людини володіння відповідними нормами поведінки. Колишні учні, а нинішні студенти перших курсів розпочинають свою життєдіяльність у новій для них ситуації (нова форма організації навчання, зміна місця мешкання, нове оточення, особливості спілкування та ін.). За допомогою педагога-куратора вони мають своєчасно й безболісно засвоїти нормативні правила, яких доведеться дотримуватися в нових умовах. З цього має розпочинатися виховна робота на початку кожного нового етапу.

Важливе місце у структурі виховання займають почуття. Почуття — це стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, що відображає значення цих явищ у зв'язку з її потребами й можливостями, вищий продукт розвитку емоційних процесів. "Почуття людини найбільш яскравий прояв природи, яка стала людиною, і з цим пов'язана та велика чарівність, яка впливає з будь-якого справжнього почуття".

Почуття є джерелом багатства та глибини поведінки людини. Вони сприяють трансформації певних дій особистості зі сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань, що робить їх стійкими, сприяють активізації психічних процесів. Згадаймо, як поезія, музика, образотворче мистецтво, впливаючи на емоційну сферу людини, сприяють формуванню почуттів і благородних діянь.

Почуття є суттєвою передумовою переконань, що виражають інтелектуально-емоційне ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного (чи неістинного) через єдність доведення й віри.

Формування переконань — тривалий і складний процес, що потребує зусиль. Справа в тому, що у процесі формування переконань постає чимало перешкод: система стереотипів (чутки, упередження, забобони, звички); пласт знань (істинних, неістинних); шар власних інтересів. Трапляється так, що чим доросліша людина, тим цих перешкод більше, вони стійкіші, а тому і долати їх важче, складніше "добиратися" до центру кори головного мозку, де відбувається усталеність переконань.

Процес формування переконань: шар власних інтересів — пласт знань — система стереотипів — переконання.

Переконання, які ґрунтуються на істинних знаннях, виступають з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, з іншого — стрижнем поведінки особистості. Висловлюючись образно, питання справжнього виховання людини й є питанням формування в неї "психологічного хребта". Немає його — і перед нами безвільна особистість, яка позбавлена власного "Я", легко піддається стороннім впливам. Тому відомі педагоги-практики А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський не задовольнялися зовнішніми показниками вихованості особистості, а проникали в глибину, домагаючись виховання "психологічного хребта".

Якщо сформовані почуття й переконання, то через систему вправ, спеціально організовану діяльність формуються вміння й навички поведінки. І хоча значна частина вмінь і навичок має бути сформована в дитинстві, проте й у студентські роки варто приділяти увагу цьому компоненту виховного процесу. Передусім, на цьому етапі йдеться про формування низки професійних умінь і навичок. Наприклад, уміння спілкуватися на різних рівнях (учні, колеги, батьки та ін.), уміння в сфері психотехніки, педагогічної техніки (зовнішність педагога, володіння своїм тілом, мовленнєва культура, жести, міміка та ін.).

Психологічні особливості студентського віку. Типологія студентів.

Як уже згадувалося, до середини минулого століття у психолого-педагогічній науці вважалося, що людина після досягнення зрілості (від 20 років і далі) перебуває в стані "психічної закам'янілості" й перестає бути здатною до навчання. А тому педагогіка і психологія в колишньому СРСР, як і в світі, розвивалася в основному як дитяча, шкільна. У першій третині ХХ ст. значного поширення набули педологічні вчення. І лише в 60-х роках розгорнулися наукові дослідження психічного розвитку дорослої людини й

можливостей її навчання. Нині проблеми розвитку, навчання і виховання зрілої людини на всіх етапах її життєвого шляху досліджуються андрагогікою і педагогічною антропологією, наукові основи якої закладено К. Д. Ушинським, та іншими науками.

Студентський вік (17–23 роки) охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу в розвитку й становленні людини. Студент (лат. - той, хто навчається, старанно працює, оволодіває знаннями) як особистість, що перебуває на конкретній стадії розвитку, може характеризуватися такими вимірами: психологічним (характер, темперамент, воля, здібності); біологічним (фізичні дані, тип вищої нервової діяльності, безумовні рефлекси, інстинкти). Ці чинники детерміновані спадковістю й вродженими задатками; соціальним середовищем (місце в соціумі, національність).

Студентський вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного та соціального розвитку. У цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінантним є становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого: громадянські, професійні, економічні, сімейні. Формуються і закріплюються схильності, інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення. Досягається високий рівень розвитку фізичних та інтелектуальних сил, активно зростають творчі можливості, збагачується емоційно-чуттєвий зміст, розквітає зовнішня привабливість. Все це часто спричинює дещо ейфорійні, ілюзорні уявлення про невичерпність і безмежність такого стану й приводить до нераціонального, безцільного, безплідного розтрачання фізичних і духовних сил.

Саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація. Посилюється усвідомленість, об'єктивна позитивізація мотивів поведінки. Формуються та зміцнюються позитивні особистісні риси — відповідальність, почуття обов'язку, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, уміння регулювати свої почуття, бажання, схильності. Разом з тим треба мати на увазі, що до 20 років здатність людини до повносвідомої регуляції своєї поведінки остаточно ще не сформована. Тому інколи мають місце невмотивовані, флуктуаційні прояви негативної поведінки, неадекватних дій, протиправних вчинків.

Студентський вік — пора активної самооцінки. Вона може бути об'єктивною, завищеною й заниженою. Характерними для людини із заниженою самооцінкою є занижена самоповага, нестійка власна думка про себе, намагання приховати від оточення своє справжнє "Я", виконати роль,

яка, на її думку, буде більш прийнятною й ефектною у конкретному середовищі. Молоді люди такого типу підвищено чутливі й ранимі. Вони більш болісно реагують на критику, насмішки, зневагу, осудження. Для них характерні закритість, самоізоляція, схильність до віртуального спілкування зі світом, самотність.

Студентський вік є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних можливостей. Особливої уваги, турботи й допомоги потребують студенти-першокурсники. Умови життя й навчання у ЗВО різко відрізняються від шкільних. Відбувається злам багаторічного, звичного стереотипу. Перехід від прямої опіки шкільних педагогів і батьків до статусу відносної самостійності породжує низку труднощів. Викликані вони передусім значними відмінностями в методах навчання. У школі учня постійно контролює, спонукає та страхує вчитель. У ЗВО можна відносно тривалий період нічого не вчити, самостійно не працювати й ніхто за це не питає. Такі можливості створюють у частини першокурсників ілюзію, що у ЗВО можна вчитися, не напружуючись. Ці ілюзії швидко розвіюються під час першої сесії: більш здібні студенти за рахунок вікової витривалості, доброї пам'яті, декількадобових безперервних зубрінь, шпаргалок, підказок і поблажливої позиції викладача долають цей бар'єр, а частина стає академічними боржниками.

Щоб цього не трапилося, надзвичайно важливо у перші ж дні навчання розкрити перед першокурсниками зміст усіх труднощів, складностей, ілюзій, особливостей, з якими вони можуть зіткнутися. Потрібно навчити вчорашнього школяра самостійно навчатися, конспектувати лекції, готуватися до практичних занять, працювати з першоджерелами, з великими масивами інформації, довідниками, словниками, хрестоматіями. Студентам, які проживають у відриві від сім'ї, треба допомогти в налагодженні побуту, виробленні оптимального режиму навчання і відпочинку. Особливу увагу слід приділити харчуванню, санітарно-гігієнічним умовам, допомогти у веденні самостійних фінансових справ тощо. Спеціальні дослідження і практичний досвід показують, що неуспішність, окремі психологічні зриви на першому курсі не обов'язково є наслідками несумлінності чи слабких базових знань студента. Причиною негативних результатів навчання, девіацій у поведінці можуть бути нездатність контролювати і реально оцінювати себе і свої дії, неготовність до самостійного навчання, невміння жити без постійної опіки, раціонально розподіляти бюджет часу, несформованість почуття обов'язку і відповідальності. Значні можливості для пришвидшення і зменшення болісності адаптації, підвищення якості навчання першокурсника містить модульно-рейтингова система, яка дає

змогу систематично контролювати й оцінювати хід навчання, своєчасно коригувати упущення і відхилення, підтримувати рівномірне напруження зусиль протягом семестру, уникати стресів і перенапружень сесійної штурмівщини.

Для швидкої й оптимальної адаптації студента у ЗВО тому, хто цим займається (куратор, декан та його заступники), важливо знати умови життя, інтереси, плани на перспективу першокурсника, мотиви вибору спеціальності, рівень самооцінки, здатність свідомого регулювання поведінки, здібності, схильності, життєвий досвід тощо.

Успішність адаптації студента у ВНЗ значною мірою залежить від розуміння й уваги до розв'язання цієї проблеми з боку педагогів. Доцільними є такі заходи: зустріч ректора з усіма першокурсниками у перші тижні навчання, щоб дати доброзичливі батьківські поради, настанови і застереження; індивідуальна і групова робота куратора; спеціальні заходи служби психологічної допомоги; увага з боку заступника декана з питань виховної роботи.

Типологія студентів. Для викладача вищої школи важливо добре знати психологічні особливості навчання й виховання студента, особливості розвитку і типологію його особистості.

Типи студентської молоді можна аналізувати за різними чинниками: у зв'язку з обраною професією, залежно від форми навчання — контрактної чи бюджетної, за ставленням до навчання та ін.

Типологія студентів за В.Т. Лісовським має такий вигляд:

«Гармонійний». Спеціальність обрав свідомо. Відмінно навчається. Займається науковою роботою. Громадський активіст. Глибоко і серйозно цікавиться літературою і мистецтвом, розвинений, культурний, комунікабельний, займається спортом. Чесний, порядний, нетерпимий до недоліків. Добрий і надійний товариш. Користується авторитетом у колективі.

«Професіонал». Спеціальність обрав свідомо. Навчається добре. Зорієнтований на практичну діяльність, тому науково-дослідницькою діяльністю, як правило, не займається. Бере участь у громадській роботі. Сумлінно виконує доручення. Цікавиться літературою й мистецтвом. По можливості займається спортом. Головне для нього — добре навчатися. Чесний, порядний, нетерпимий до недоліків. Користується повагою в колективі.

«Академік». Спеціальність обрав свідомо. Навчається тільки на «відмінно». Зорієнтований на аспірантуру. У зв'язку з цим багато часу витрачає на науково-дослідну роботу, інколи на шкоду іншим заняттям.

«Громадський активіст». Йому властива яскраво виражена схильність до громадської діяльності, яка часто домінує над іншими інтересами та інколи негативно відбивається на навчальній і науковій активності, проте впевнений, що професію обрав правильно. Цікавиться літературою й мистецтвом, заводій у сфері дозвілля.

«Любитель мистецтв». Навчається, як правило, добре, але в науковій роботі участь бере рідко, оскільки його інтереси спрямовані в основному в сферу літератури й мистецтва. Йому властиві розвинений естетичний смак, широкий кругозір, глибока художня ерудиція.

«Старанний». Вибрав спеціальність не зовсім усвідомлено, але навчається сумлінно, докладаючи максимум зусиль. І хоча не має розвинених здібностей, але й академзаборгованості, як правило, не має. Мало комунікабельний. Літературою й мистецтвом цікавиться мало, оскільки багато часу займає навчання, полюбляє відвідувати концерти, кіно, дискотеки. Фізкультурою займається в рамках програми.

«Середняк». Навчається «як виходить», не докладаючи особливих зусиль, навіть пишається цим. Його принцип: «Отримаю диплом і буду працювати не гірше інших». Вибираючи професію, особливо не задумувався. Проте переконаний: якщо вступив, то потрібно закінчити. Старається навчатися добре, але від навчання задоволення не отримує.

«Розчарований». Як правило, здібний, але обрана спеціальність виявилася для нього малопривабливою. Проте впевнений, що навчання треба завершити. Старається навчатися добре, хоча задоволення від навчання не отримує. Прагне ствердити себе в хобі, мистецтві, спорті.

«Лідер». Навчається, як правило, слабо, за принципом "найменшої затрати сил". Але повністю задоволений собою. Про своє професійне покликання всерйоз не задумується. У науково-дослідній і громадській роботі участі не бере. У студентській групі до нього ставляться як до "баласту". Інколи намагається злукавити, скористатися шпаргалкою, пристосуватися. Коло інтересів в основному в сфері дозвілля.

«Творчий». Йому властивий творчий підхід до будь-якої справи — навчання, громадської роботи, дозвілля. Заняття, де необхідні посидючість, акуратність, виконавська дисципліна, його не захоплюють. Тому навчається, як правило, нерівно, за принципом "мені це цікаво" чи "мені це нецікаво". Займаючись науково-дослідною роботою, шукає власне оригінальне розв'язання проблем, не рахуючись із думкою визнаних авторитетів.

«Богемний». Як правило, успішно навчається на так званих престижних факультетах, з висока ставиться до студентів, які оволодівають масовими професіями. Прагне до лідерства серед собі подібних, до інших студентів

ставиться зневажливо. "Про все" трохи чув, хоча знання його вибіркові. У сфері мистецтва цікавиться головним чином "модними" течіями. Завжди має "свою думку", відмінну від думки маси. Завсідник кафе, модних дискотек.

Типологія студентів за їх власними оцінками

Відмінники-зубрії

Постійно відвідують заняття. Наполегливою працею досягають гарних результатів, дисципліновані. З них обирають старост.

Відмінники-розумники

Володіють високим інтелектом. Мають сильну шкільну базу. Можуть своїми запитаннями поставити викладача в ніяковий стан. Вважають: "Навіщо ходити на кожне заняття, ми й так розумні". Вчать за принципом "всього потрошки".

"Трудяги"

Постійно вчать, але через слабкі розумові здібності мають скромні успіхи в навчанні.

"Випадкові"

Дівчата, які хочуть стати дипломованими дружинами. Хлопці, які "косять" від призову до армії. Ледарі, яких батьки "влаштували" у ЗВО, щоб вони хоч чимось займалися.

У цілому нинішня модель ідеального студента – це молода людина з добрими інтелектуальними, духовно-культурними і моральними здібностями і потенціями, яка має схильність та інтерес до науки і спроможна самостійно, творчо, продуктивно мислити. На жаль, нинішні реалії не завжди сприяють зростанню інтелектуальних можливостей студентів, розвитку почуттєвої сфери, диверсифікації схем мислення. Внаслідок зниження якості підготовки у секундарній ланці освіти значна частина студентів недостатньо ерудована, малоінтелігентна, з недостатньо сформованим почуттям відповідальності, працелюбності й самовимогливості.

Принципи виховання. Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами.

Принципи виховання – основні педагогічні положення, що слугують керівними нормами для науково-педагогічного працівника як вихователя.

У принципах виховання сконцентровано й узагальнено багаторічний досвід виховання людей і результати його наукових досліджень. Так само, як і принципи навчання, принципи виховання об'єктивні за змістом, але суб'єктивні за формою.

Тому знання вимог принципів виховання, закономірностей виховного процесу, які вони відображають, дає змогу педагогові-керівнику свідомо і

творчо розв'язувати завдання виховання студентів, систематизувати й упорядкувати свою діяльність, здійснювати її педагогічно обґрунтовано і впевнено досягати поставленої мети виховання. Дотримання принципів виховання дає змогу прогнозувати розвиток виховного процесу у ЗВО.

Водночас, принципи виховання – не догма, а їхні вимоги – не перелік інструктивних указівок. Це своєрідний компас, керівництво до дії для педагога-вихователя. Вони передбачають творчість у роботі з різними категоріями молоді (студенти, слухачі), дають змогу враховувати особливості цієї роботи в кожній конкретній ситуації.

Для поділу принципів на групи важливо правильно їх розуміти. Групи принципів змістового характеру дають можливість відповісти на запитання, що робити у виховній роботі. Організаційні принципи засвідчують, як здійснюють виховання. Принципи керівництва вихованням указують на роль і місце суб'єктів виховного процесу.

Зміст виховання детермінують такі принципи: конкретна соціально ціннісна спрямованість і цілеспрямованість виховання; відповідність змісту характеру завдань і потреб студентів; гармонійність складових змістового виховання – державного, патріотичного, професійного, морального, правового, фізичного, екологічного, естетичного; взаємодія і взаємини в колективі тощо.

Організують виховання відповідно до вимог таких принципів: виховання в процесі праці і повсякденного життя; виховання в колективі й за допомогою колективу; суб'єкт-суб'єктний характер виховних взаємин, реалізованих на правовій основі; опора на позитивне в особистості та колективі; повнота охоплення вихованням усіх суб'єктів навчально-виховного процесу праці і сфер їхнього функціонування; активність, системність і конкретність виховних заходів; поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності; єдність, узгодженість і спадковість виховних впливів; оптимізація виховного процесу тощо.

У керівництві вихованням враховують вимоги принципів: правову домінантність керівника у виховній діяльності; активність і адекватність управлінсько-виховних рішень завданням та обставинам; обґрунтоване поєднання групових та індивідуальних форм управлінсько-виховного впливу; позитивно-мотиваційну спрямованість управлінсько-виховного впливу; стимулювання професійної діяльності та іншої соціально цінної активності студентів і колективів; урахування у виховній роботі індивідуальних особливостей усіх категорій студентської молоді; обґрунтоване поєднання заходів виховного впливу з переконанням і

примусом, особистим прикладом і самовпливом, заохоченням і вправами, повагою та вимогливістю до них тощо.

Принципи виховання визначають провідні педагогічні положення, які передбачають використання сучасних методів, форм і визначення змісту виховного процесу, їхньою основою є педагогічні закономірності.

Розглянемо сутність і вимоги основних принципів виховання.

Принцип народності передбачає єдність загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу: мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; шанобливе ставлення до національних надбань тих народів, які мешкають в Україні.

Принцип цілеспрямованості, сутність якого – у підпорядкованості всієї виховної роботи загальній меті та ідеалам виховання у ЗВО України, їх усвідомленні та сприйнятті вихователями і вихованцями, неприйняття стихійності у вихованні, наявності перспективи у виховній роботі. Мета виховання безпосередньо торкається всіх компонентів виховного процесу, визначає зміст усіх його складових і підсистем. Вона також зумовлює принципи, зміст, організацію, методи, форми та методику виховання.

Принцип демократичності потребує подолання авторитарного стилю виховання; забезпечення співпраці науково-педагогічного працівника і студентів; врахування думки колективу й кожної особистості; виховання особистості як вищої природної та соціальної цінності; формування колективу на засадах доброї волі і прагнень його членів; загалом формування вільної особистості.

Принцип природовідповідності спрямований на врахування багатогранної природи студента, особливостей його анатомо-фізіологічного і психічного розвитку.

Принцип гуманізації передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного студента; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист і розвиток здібностей та вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання в молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

Принцип неперервності впливає з того, що виховання є багатограним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими рамками, виховання починається з народження і триває впродовж усього життя.

Соціальне і природне середовище, діяльність особистості так чи інакше впливають на формування певних якостей у процесі навчання, важливий чинник виховання і через зміст навчального матеріалу, і через організацію діяльності.

Принцип індивідуалізації та диференціації вимагає враховувати у навчально-виховному процесі індивідуальні особливості фізичного, психічного і соціального розвитку особистості студента; застосування засобів впливу на студента, зважаючи на його індивідуальні фізичні й соціально-психічні властивості; моделювання на основі індивідуальних потенцій групових та індивідуальних програм розвитку, стимулювання фізично-оздоровчої, предметно-практичної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної та орієнтаційно-оцінної діяльності студентів.

Принцип єдності виховання і життєдіяльності виявляється в тому, що процес виховання – не відокремлена сфера діяльності інших людей, він є цілісною системою організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, у соціально-природному середовищі; кожен компонент такої діяльності відповідним чином впливає на формування певних якостей особистості; організовуючи будь-який вид діяльності, необхідно дбати, щоб вона містила виховний потенціал.

Принцип етнізації передбачає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості, гідності, характеру, почуттів тощо; вивчення традицій, звичаїв, обрядів свого народу. Цей принцип забезпечує умови для відчуття етнічної причетності до свого народу, його культури, формування рис національної ментальності; для виховання в молоді почуття соціальної відповідальності за збереження, примноження і розвиток етнічної культури.

Принцип послідовності й систематичності вимагає забезпечувати певний вплив на особистість студента з урахуванням його вікових можливостей і розвитку, поступово розширювати систему вимог до діяльності.

Принцип культуровідповідності передбачає невід'ємний зв'язок виховання з культурними надбаннями людства і, зокрема, свого народу: насамперед знання загальнолюдських багатств у царині культури, особливостей розвитку та становлення національної культури і її взаємозв'язку із загальнолюдською, знання історії свого народу, а також забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

Принцип суспільної спрямованості, сутність якого – використовувати у виховній роботі найкращі традиції виховання українського народу, систематично ознайомлювати студентів із суспільно-політичними подіями у

країні та світі, залучати їх до активної участі в суспільному житті факультету, навчального закладу, держави загалом. Виховання студентів повинно мати суспільний характер і відповідати узагальненому взірцю суспільного ідеалу.

Система принципів перебуває в постійному розвитку й удосконалюється і щодо докладнішого й глибшого розкриття вимог кожного з них, і в напрямі пошуку нових принципів виховання, зумовлених потребами педагогічної практики, передовим досвідом виховної роботи.

Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами
Зміст виховання — це система морально-духовних, інтелектуальних, трудових, фізичних та естетичних якостей, переконань, умінь і навичок, які спрямовані на досягнення основної мети виховання — формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Зміст виховання зумовлюється потребами суспільно-економічного розвитку. Займаючись такою складною сферою діяльності як виховання, потрібно мати конкретну програму. А. С. Макаренко писав: "Я під цілями виховання розумію програму людської особи, проблему людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів, і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, геть усю картину людської особи; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особи, до якої ми повинні прагнути".

Процес виховання має характер наступності й неперервності. Тому наступні покоління повинні використовувати духовні надбання попередніх, багатство загальнолюдських і національних морально-духовних вартостей. Але основний зміст виховання має базуватися, передусім, на національних засадах.

Із здобуттям Україною незалежності в 1991 р. були визначені нові програмні завдання національного виховання. Вони зафіксовані в низці державних документів — Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), Концепції національного виховання, Національній доктрині розвитку освіти та ін.

"Головна мета національного виховання, — зазначено в Державній національній програмі "Освіта", — набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури".

Програма виховання містить такі змістові компоненти:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- виховання духовної культури особистості; створення умов для вільного вибору нею світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродітностей;
- формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;
- виховання поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості;
- формування екологічної культури людини, гармонії її відносин з природою;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов їх реалізації;
- формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовки їх до життя в умовах ринкових відносин".

У Національній доктрині розвитку освіти на новому рівні визначені актуальні тенденції моделювання програми виховання людини.

У системі професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах має продовжуватися процес реалізації вимог програми виховання всебічно розвиненої особистості. У виховній роботі зі студентською молоддю варто використовувати різні форми: безпосередню навчальну, виробничу діяльність, участь у громадських справах, поводження у побуті.

Дбаючи про створення оптимальних умов для виховної роботи, не варто виносити завдання виховання за рамки навчального процесу. Треба зважати на дієвість і впливовість великого спектра форм діяльності, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Це навчальні заняття (лекції, семінари, практичні заняття), практика, наукові гуртки, творчі студії, екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно корисної праці та ін.

Основною формою діяльності, яка забезпечує виховання особистості студента, становлення його професіоналізму, є різні види навчальних занять. Тут відбувається виховний вплив на свідомість і волю студентів, з одного боку, через зміст навчального матеріалу, з іншого — через організацію студентів на навчальну працю і передусім через морально-духовний потенціал викладача.

Організуючи навчальну діяльність, педагог має внутрішньо проектувати її на процес формування особистості з погляду завдань всебічного, гармонійного виховання: якою мірою навчальний матеріал сприятиме формуванню наукового світогляду студентів; яким чином спеціально організована пізнавальна діяльність студентів впливатиме на їх інтелектуальний розвиток, чи допоможе вона оволодінню методами самостійної пізнавальної праці; як виучуваний навчальний матеріал сприятиме становленню професіоналізму майбутнього фахівця; як впливатиме зміст навчального матеріалу на формування почуттів, переконань, естетичних смаків, морально-духовних цінностей та ін.

Педагог своєю особистістю впливає на формування в студентів певних компонентів загальнолюдської та професійної культури. "У вихованні, — писав К. Д. Ушинський, — все повинно базуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитро він був придуманий, не може замінити особистості в справі виховання".

Висока культура мислення, спілкування, мовлення, поведінки, зовнішності, жести, міміка, темп і ритм роботи, володіння основами психотехніки, морально-духовні цінності, інтелігентність та багато іншого — це той духовний капітал педагога, який є живильним джерелом виховання студентів. І якщо колишній студент, зустрічаючись через багато років з педагогом, пригадує студентські роки і каже: "Я щиро дякую, що ви як педагог були в моєму житті, допомогли моєму становленню як людини," — це і є свідченням виховного впливу педагога на особистість. Хоча при цьому вихованець може й не пригадати нічого зі змісту навчального матеріалу тієї дисципліни, яку викладав педагог.

Нині активно впроваджуються нові технології навчання, зокрема дистанційна форма. У зв'язку з цим виникає низка проблем, які стосуються виховання. Звичайно, дистанційне навчання сприятиме зручному оволодінню великим пластом наукової інформації, але ж таке навчання втратить виховний потенціал.

Значне місце в системі формування всебічно розвиненої особистості студента мають займати позааудиторні форми виховання: діяльність наукових гуртків, творчих студій, конференцій, дискусійних клубів, зустрічі з письменниками, художниками, акторами; екскурсії, походи та ін. Усі студенти на добровільних засадах мають бути охоплені різними формами і видами діяльності поза межами суто навчальної роботи, виходячи із необхідності задоволення їхніх індивідуальних потреб, які є джерелом формування мотивів діяльності особистості.

У вищих навчальних закладах мають створюватися оптимальні умови для задоволення різноманітних суспільно позитивних і корисних потреб молодшої людини. Якщо цього не робити, то вона задовольняє їх за межами прийнятної культури, вдаючись до сурогатів, аморальних засобів.

Немає єдиної думки щодо необхідності спеціальної виховної роботи зі студентами. Тут панує широкий спектр підходів — від категоричного заперечення аж до введення посад вихователів у студентських гуртожитках. Істина, як і в більшості випадків, знаходиться на перетині крайніх підходів: не треба нав'язувати студентові примусове формування у нього рис і якостей, які є доцільними з погляду суб'єктів виховання (викладача, ЗВО, держави). Важливо створити такі умови для соціалізації, самостановлення, саморозвитку студента, за яких у нього б вироблялися позитивні, затребувані суспільством якості, риси, здатності. Необхідно створювати таку атмосферу в студентському середовищі, так надавати ненав'язливу дружню допомогу, впливати на дії і психіку, щоб у студентів формувалися потрібні в першу чергу їм особистісні якості й властивості: об'єктивна самооцінка, уміння ладити з оточуючими, почуття відповідальності й обов'язку, порядність, свідоме ставлення до навчання тощо.

Завдання викладача ЗВО як вихователя полягає в розкритті перед студентом широкого спектра варіантів у прийнятті рішень, поведінці; у допомозі зорієнтуватися, який вибір є найкращим, найбільш доцільним, яка лінія поведінки відповідає суспільним нормам. А приймати рішення студент має самостійно, хоч вихователь і не повинен приховувати свого ставлення до оцінки цього рішення.

Педагогіка співробітництва, партнерства тим і відрізняється від авторитарного, догматичного виховання, що в її основі лежить принцип

прийняття людини такою, якою вона є, якою її створила природа. Не можна її ламати, нав'язувати алгоритм дій, стиль життя. Продуктивною є лише дружня, ненав'язлива, тактовна допомога у виробленні позитивного особистісного ставлення до світу, людей, спілкування і діяльності.

Важливою умовою успішного виховання студента є особистість вихователя, його загальна й педагогічна культура, душевні якості, гомілетична й деонтологічна здатність. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна виховати характер, — зазначив свого часу К. Д. Ушинський. Яскрава, позитивно зорієнтована особистість, висока моральність, доброчесність, порядність, справедливість, принциповість вихователя набагато сильніше впливають на молоду людину, ніж будь-які вербальні настанови і вимоги.

Чільне місце у системі виховання студентської молоді займають засоби виховання, надбання матеріальної і духовної культури (художня і наукова література, засоби масової інформації, предмети образотворчого мистецтва, кіно, театр), форми і види виховної роботи (збори, конференції, ігри, спортивна діяльність та ін.), які використовуються у процесі виховної роботи.

У вихованні немає дрібниць. Як писав А. С. Макаренко: "Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше — люди". Талановитий педагог наголошував, що виховання відбувається на кожному квадратному метрі педагогічної території, тому турбота про високу культуру оформлення й утримання навчальних приміщень закладу, території, гуртожитків — це важливий засіб виховання загальнолюдської і професійної культури майбутніх фахівців.

Культура спілкування педагогів зі студентами і колегами має бути зразком, школою для вихованців, спілкування має здійснюватися на високому рівні загальнолюдської і національної культури.

У системі роботи зі студентською молоддю важливе місце мають займати такі засоби виховання, як свята, вечори дозвілля, конкурси та ін. Організатори цих та подібних заходів повинні дбати про їх виховну доцільність, педагогічну спрямованість. Включення студентів у процес підготовки та проведення дозвільних, розважальних заходів — це також своєрідна школа виховання і становлення професіоналізму майбутніх учителів, соціальних працівників, інженерів, правознавців та ін. Важливо, щоб подібні заходи мали надійне морально-духовне й естетичне підґрунтя, базувалися на засадах загальнолюдської і національної культури. Немає потреби, догоджаючи так званій масовій культурі низької якості, організовувати сумнівні заходи, які можуть негативно впливати на

утвердження моральних національних цінностей. Наприклад, перенесення із чужого для нас соціального середовища свята хелловіна, яким в останні роки почали захоплюватися в окремих навчально-виховних закладах. Українська культура багата своїми національними засобами виховного впливу. Їх треба відроджувати і сміливо культивувати.

У процесі виховної роботи часто виникає проблема з засобами впливу, які негативно діють на особистість молодшої людини: низькопробні фільми, телевізійні передачі, гірші зразки явищ масової культури, негідна поведінка окремих людей та ін. Ізолювати людину від такого негативного впливу практично неможливо. Тому вихід вбачається в тому, щоб, по-перше, формувати у кожній особистості якомога раніше стійкі переконання в доцільності діяти відповідно до раціональних моральних норм, які б чинили опір, несприйняття негативних впливів; по-друге, стосовно конкретних негативних дій формувати критичне ставлення до них.

Виховання студентів не є відокремленою ділянкою впливу на особистість. Воно діалектично пов'язане з усією системою виховання людини. Тому у цій діяльності необхідно використовувати загальнопедагогічні методи виховання. Метод виховання — це спосіб впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування у нього бажаних якостей, всебічного гармонійного розвитку особистості. Це досить складний інструмент впливу на особистість. Помилково бачити у методах виховання своєрідні рецепти для досягнення мети. Відомий польський педагог Я. Корчак писав: "Я не знаю і не можу знати, як невідомі мені батьки в невідомих для мене умовах можуть виховувати невідому мені дитину". Педагог має володіти значним спектром методу виховання, глибоко розуміти психолого-педагогічні засади кожного методу і виявляти педагогічну мудрість та майстерність при застосуванні того чи того методу щодо конкретної особистості, зважаючи на реальні обставини.

Загальні методи виховання традиційно класифікуються залежно від їх функціональної спрямованості. На цій основі виділяють такі три групи методів:

- формування світогляду й духовно-аксіологічних орієнтацій;
- методи організації діяльності і формування поведінки;
- методи стимулювання та коригування поведінки і діяльності особистості.

Структура методів виховання: загальні методи виховання:

- формування свідомості й переконання (переконування, приклад, вимога);

- організація діяльності й формування поведінки (вправи, привчання);
- стимулювання та коригування поведінки й діяльності особистості (схвалення, осудження).

Коротко зупинимося на характеристиці основних методів виховання.

Переконування — це метод, що передбачає навмисний цілеспрямований вплив на свідомість, волю і почуття вихованців з метою формування в них стійких переконань. Переконування — провідний спосіб впливу педагога на вихованців з використанням такого важливого засобу, як слово. Для реалізації вимог методу переконування використовують низку прийомів, які є складовим методом. Це пояснення, розкриття наслідків дій, бесіда, диспут, звернення до почуттів совісті й честі та ін.

Приклад — метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування.

Важливе місце в системі методів займає вимога як метод педагогічного впливу на свідомість вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види його діяльності. Метод вимоги перебуває в тісному зв'язку з іншими методами. Ефективність виховної роботи багато в чому залежить від поєднання методів, зокрема, методу переконування із системою вимог. Не випадково А.С. Макаренко неодноразово підкреслював, що його педагогічним кредо було: якомога більше вимог до людини і якомога більше поваги до неї. У багатьох випадках виховні зусилля зводяться нанівець через відсутність дії системи вимог. Це стосується технології виховної діяльності в сім'ї, загальноосвітній школі, вищих навчальних закладах, у виробничих колективах і в державі в цілому. Якщо в тоталітарному суспільстві діє жорстка система диктатури насилля, диктатура начальника, яка пригнічує особистість психологічною і фізичною силою, страхом, то в демократичному суспільстві має діяти система розумних вимог у вигляді правил, норм, заходів, які спрямовані на захист особистості, має діяти диктатура закону і загальноприйнятих моральних норм.

У ЗВО особливо важливо розробити, по-перше, систему правил, забезпечити на першому етапі дію методу переконування та прикладу з боку педагогів і, по-друге, запровадити дієвість вимог. Тоді налагоджується педагогічно доцільний темп і ритм життєдіяльності.

Вправи — це метод виховання, що передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності та формування умінь і навичок.

Окреме місце у процесі формування умінь та навичок, оволодіння досвідом поведінки займає метод привчання, що передбачає організацію

планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування конкретних звичок у поведінці. Варто зауважити, що ці методи ширше використовуються у процесі виховання дітей дошкільного і шкільного віку. Щоправда, в специфічних умовах (у військових та інших воєнізованих підрозділах, у вищих навчальних закладах військового типу) їх широко використовують і в системі виховання дорослих.

Окрему групу становлять методи, які спрямовані на організацію діяльності та формування поведінки вихованців. Це схвалення та осудження. Схвалення — це спосіб педагогічного впливу на особистість, що виражає позитивну оцінку вихователем поведінки вихованця з метою закріплення позитивних якостей і стимулювання до діяльності. Осудження — це метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків.

Незважаючи на те що студенти в абсолютній більшості дорослі люди, все ж і вони з погляду психологічних особливостей очікують і бажають, аби їхня діяльність (навчальна, наукова, громадська, суспільно корисна) була помічена, схвалена і відзначена. До того ж важливо, щоб заохочення носили відкритий, гласний характер. Не варто забувати народної мудрості: "Боги і діти живуть там, де їх хвалять".

У реальному житті окремі студенти не завжди виявляють вихованість і відповідальність у виконанні своїх обов'язків, правил внутрішнього розпорядку, норм співжиття. Тому в таких випадках доводиться вдаватися до педагогічних стягнень. Цього не варто уникати. По-перше, статутом закладу має бути визначена система відповідного реагування на негативні впливи, по-друге, кожен член студентського колективу має усвідомити, що за будь-який негативний вчинок він несе відповідальність. Має діяти принцип невідворотності реагування. Коли стягнення виступають не як кара, а як справедливі вимоги в інтересах особистості чи колективу, вони є дієвими чинниками виховного процесу. Стягнення, як і заохочення, мають соціально-психологічний вплив не лише на особистість студента, якого ці дії стосуються безпосередньо, але й на інших членів колективу.

У радянській педагогіці діяв так званий виховний метод "вибуху". У педагогічний обіг його ввів А. С. Макаренко. "Під вибухом, — писав він, я зовсім не розумію такого положення, щоб під людину підкласти динаміт, підпалити і самому тікати, не чекаючи, поки людина злетить у повітря. Я маю на увазі раптову дію, яка перевертає всі бажання людини, всі її прагнення". У гуманістичному суспільстві, в державі, яка намагається збудувати відкрите, демократичне, громадянське суспільство, де найвищою

цінністю і самоціллю є Людина, цей метод, на нашу думку, є недоцільним і неприйнятним.

У процесі виховання не буває однакових ситуацій і стандартних підходів до використання тих чи тих методів. Багато тут залежить від знань, таланту, досвіду і творчості вихователя. Тому слушною залишається думка А. С. Макаренка: "...Ніякого засобу не можна розглядати відокремлено від системи. Ніякого засобу взагалі, хоч би який ви взяли, не можна визнати ні добрим, ні поганим, якщо ми розглядатимемо його окремо від інших засобів, від цілої системи, від цілого комплексу впливів".

Завдання національного виховання студентської молоді у ЗВО.

Мотиви виховання. Виховання є складним, багатогранним і багатоаспектним процесом. У загальному плані під вихованням розуміють організований і цілеспрямований процес формування особистості. У більш широкому значенні *виховання* – це, по-перше, соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; по-друге, це вплив вихователя на особистість вихованця з метою формування у нього бажаних соціально-психологічних, морально-духовних, культурних і фізичних якостей.

Під *національним вихованням* розуміють створену впродовж віків самими народом систему поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, сприяти засвоєнню нею соціального досвіду, надбань попередніх поколінь. Зауважимо, що національне виховання молоді – одне із провідних завдань сучасного ЗВО.

Головна *мета* національного виховання полягає у набутті молодим поколінням соціального досвіду, успадкуванні духовних надбань українського народу, досягненні високої культури міжнаціональних взаємин, формуванні у молоді рис громадянина української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Завдання національного виховання:

формувати національну самосвідомість, любов до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;

виховувати повагу до Конституції, законодавства України, державної символіки формування правової культури;

забезпечувати єдність поколінь, виховувати повагу до батьків, рідного народу;

формувати високу мовну культуру, сприяти оволодінню українською мовою:

виховувати духовну культуру особистості та створювати умови для вільного формування її світоглядних позицій;

утверджувати принципи загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, толерантності тощо;

культивувати найкращі риси української ментальності – працелюбність,

індивідуальну свободу, глибокий зв'язок із природою, гостинність тощо;

виховувати шанобливе ставлення до рідної мови, культури, традицій;

забезпечувати повноцінний розвиток молоді, охорону і зміцнення її фізичного, психічного та духовного здоров'я;

формувати соціальну активність особистості через залучення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних відносин;

розвивати індивідуальні здібності й таланти молоді, забезпечувати умови для соціалізації, формування наукового світогляду;

формувати високу етику міжнаціональних стосунків тощо.

Обов'язковою умовою національного виховання є наявність чітко визначених виховних орієнтирів, які можна назвати виховним ідеалом. Найбільш широко ідеал українського виховання розкрито у фундаментальній праці довго замовчуваного вітчизняного педагога Г. Ваценка «Виховний ідеал».

Сучасний український *ідеал виховання* – всебічно, гармонійно розвинена особистість, національно свідомо й соціально активна людина, наділена глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими фізичними і духовними якостями, громадянськими і патріотичними почуттями, здатна до неперервного розвитку і вдосконалення.

Мотиви виховання. В основі будь-якої діяльності людини лежать певні мотиви. Мотив (франц. *motif*, від лат. *moveo* — рухаю) — спонукальна причина дій і вчинків людини. Мотив як спонукач — це джерело дій, що їх породжує. Мотив як усвідомлене спонукання до певних дій, власне, і формується в міру того, як людина враховує, оцінює, зважує обставини, в яких вона перебуває, і усвідомлює мету, яка перед нею стоїть; із ставлення до них і народжується мотив у його конкретній змістовності, яка необхідна для реальної життєвої дії.

В основі мотиваційної діяльності людини лежать її потреби. Вони можуть бути різного характеру — фізіологічні, соціальні, матеріальні та ін.

Американський психолог А. Маслоу змодельовав ієрархічну багатоступеневу піраміду різноманітних потреб людини, складники якої перебувають у діалектичному взаємозв'язку. У цілому ці компоненти системи потреб ніби внутрішньо програмують виховний процес:

- 1) фізіологічні потреби в їжі, воді, теплі, рухах, здоров'ї, житті, сні, захисті від стихійних лих;
- 2) потреби у безпеці, у захисті від насилля й загроз (соціально-економічна стабільність, наявність праці, захищеність);
- 3) потреби в спілкуванні, прихильності й любові (сім'я, друзі, приналежність до певної групи однодумців);
- 4) потреби в оцінці й повазі (престиж, статус у колективі, визнання, увага, гідність, розуміння);
- 5) потреби в самовдосконаленні (бажання стати кимось, знайти собі застосування, прагнення до успіху);
- 6) потреба в знаннях і розумінні (допитливість, знання, усвідомлення довкілля);
- 7) потреби естетичні (краса, упорядкованість, симетрія, системність, гармонія).

Мотиви не виникають самі по собі. Мотиви дій людини природно пов'язані з метою, оскільки вона є спонукою її досягнення. Завдання педагога полягає в тому, щоб створити у кожному потреба подолання суперечностей.

Названі А. Маслоу потреби тією чи іншою мірою наявні у життєдіяльності кожної людини. Не варто квапитися із задоволенням усіх потреб або більшості з них. Якщо зникають потреби, зникають і мотиви. Особистість послаблює свою діяльність, гальмується процес фізичного, психічного і соціального розвитку. У кінцевому підсумку припиняється поступальний рух. Мудрість педагогів (батьків, учителів-вихователів, викладачів вищої школи та ін.) має виявлятися в тому, щоб, аналізуючи процес діяльності й розвитку конкретної особистості, висувати нові завдання, розвивати дієві мотиви, стимулюючи тим самим вихованців до активної діяльності. А. С. Макаренко називав таку дію процесом проектування перспективних ліній.

Моральне виховання студентів. Критерії вихованості особистості.

Є потреба в уточненні та розробці цілої низки положень теорії морального виховання.

Ми перебуваємо у стані глибокої моральної кризи. Теорія морального виховання значною мірою є ідеологізованою.

Однією з головних тенденцій формування духовного обличчя сучасної людини має стати усвідомлення біблійної істини: "полюби ближнього як самого себе". Людина, яка встановлює зв'язок з іншими людьми, має усвідомити значущість іншого суб'єкта як рівного собі, усвідомити емоційну близькість з ним.

Кожна особистість має власну волю, автономність, суверенність, неповторну індивідуальність.

Кожна особистість у процесі самореалізації, стикаючись із реаліями життя, може досягти моральної зрілості. Тільки у процесі максимального духовного, практичного напруження на певному етапі морального розвитку вона бере на себе повну відповідальність за свої дії та вчинки.

Процес морального виховання студентів ми визначаємо як інтегративну якість. Його результатом повинен стати високий рівень моральної культури, моральної вихованості майбутнього фахівця.

Моральну культуру студента ми також визначаємо як інтегративну якість, що виявляється насамперед у системі моральних знань, умінь та відносин. Її стрижнем є моральний ідеал особистості.

Будь-яка практична діяльність людини базується на розумінні важливості та користі такої діяльності. Без високої моральної грамотності фахівець не зможе виконати свої професійні обов'язки. Однак дієвість етичної освіти виявляється не тільки у знанні основних положень моралі, умінні теоретично вирішувати професійно-моральні проблеми, а насамперед у формуванні високих моральних переконань, мотивів поведінки, самих вчинків.

Моральні відносини є третім, найважливішим, компонентом моральної культури студентів.

У процесі формування моральної культури особистості відбираються моральні цінності, що становлять частину загальнолюдських цінностей. Формуються моральна свідомість і самосвідомість особистості у процесі її взаємодії з довкіллям.

Індивідуальну свідомість відрізняє від суспільної те, що в індивідуальній свідомості відбиваються як особистісні, так і суспільні фактори життя конкретної людини, специфіка мікро середовища, в якому вона живе.

Моральна свідомість окремого студента має різні форми і стани: у вигляді моральних почуттів та потреб, поглядів, переконань.

Моральні погляди — це знання про вимоги моралі, що суспільство ставить перед майбутнім спеціалістом. Моральні погляди та моральні переконання не завжди є адекватними.

Переконання ґрунтуються на знанні моральних і професійних цінностей, але на відміну від поглядів ці знання мають емоційне забарвлення, базуючись на особистому моральному досвіді — вони (переконання) базуються на впевненості у справедливості цих норм.

Коли говорять про моральні почуття, то звичайно мають на увазі почуття, що відчуває особистість, сприймаючи явища дійсності з погляду моралі, відштовхуючись від моральних цінностей, уявлень.

Предметом моральних почуттів, інтересів стають професійні обов'язки відповідно до професії.

Є кодекси честі юриста, учителя, лікаря, психоаналітика та ін. — це своєрідні професійні зведення правил поведінки.

Усі компоненти моральної свідомості мають відносну автономність та самостійність.

Позиція фахівця є соціально зумовленою але, які б фактори не впливали на людину, він є суб'єктом своєї діяльності.

У процесі ідентифікації особистості з соціальною групою у моральній самосвідомості людини виявляються моменти незбігу особистого і групового (кланового, станового, професійного).

Процес оволодіння професією є одним із ключових компонентів соціалізації особистості. Принципи загальнолюдської моралі є основою професійно-моральних норм.

Наука, що вивчає професійну специфіку моралі, називається професійною етикою.

На нашу думку, є дві причини виділення професійної етики.

Перша — це конкретизація загальних моральних вимог для всіх без винятку професій; друга — виникнення специфічних моральних обов'язків тільки для тих видів трудової діяльності, що пов'язані з впливом на людину.

Щоправда, незаперечне й те, що у професійній моралі немає жодної норми, у якій б не було аналогій серед загальних моральних уявлень.

Професійна етика вивчає, як моральні вимоги діють у специфічних умовах тієї чи іншої професії.

Навіть дитина не здатна діяти розумно без мінімуму знань про себе.

Необхідною умовою професійної діяльності фахівця слугує моральна самосвідомість. Під самосвідомістю студента ми розуміємо: усвідомлення й оцінку своїх дій, вчинків та їх наслідків, потреб, думок, морального обличчя, ідеалів, мотивів поведінки, оцінювання себе, своїх життєвих та професійних цілей.

Моральне самоуправління поведінкою містить три аспекти: процес самоорганізації, процес самоконтролю і саморегуляції.

Професійний обов'язок, його усвідомлення є одним із головних мотивів творчої діяльності.

Тому формування глибоко усвідомленого почуття професійного обов'язку є одним із головних завдань морального виховання студентів.

У педагогіці найчастіше переважають три напрями в оцінці морального розвитку дітей та дорослих:

1. Функціональний атомарний підхід (Н. В. Єфременко, Л. О. Іванова, Н. І. Монахов та ін.), що рекомендує спиратися на численний перелік моральних якостей (працелюбність, гуманність, колективізм, чесність, бережливість, скромність, дисциплінованість, ввічливість та ін.).

2. Інтегрований підхід (Л. І. Божович, В. С. Мерлій, М. С. Неймарк та ін), що пропонує спиратися на якийсь один, максимально широкий критерій, який дає змогу виявити і стисло зафіксувати головний стрижень особистості, що визначає звичайну лінію її поведінки (моральна готовність вихованця та ін.).

3. Комплексний, інтегрально-аналітичний підхід (Б. П. Бітинас, О. В. Зосимовський та ін.), у якому інтегративний підхід відіграє роль провідного методу вивчення вихованості; функціональний — допоміжного.

Моральність конкретної людини — це засвоєна, внутрішньо прийнята суспільна мораль, що регулює її індивідуальну поведінку і спирається на світоглядні переконання та почуття совісті.

Моральний розвиток особистості можна поділити на три етапи (рівні), залежно від засобу регулювання моральної поведінки — від суто зовнішніх до суто внутрішніх:

1. Елементарний рівень моральності, що має місце від народження. І хоча до появи свідомості моралі ще немає, все ж цей початковий період людського життя є дуже важливим для майбутньої моральної поведінки.

З появою свідомості особистість, що формується, починає інтенсивно засвоювати зачатки моральної культури певного суспільства шляхом наслідування, копіювання поведінки дорослих і своїх однолітків, а також шляхом безпосереднього навіювання того, як треба і як не треба поводити себе. Головними надбаннями першого рівня можна вважати засвоєння дитиною найпростіших норм моралі, абетки культури поведінки, розвиток у неї елементарної дисциплінованості, елементарної солідарності з людьми, які оточують, доброзичливості, співчуття.

2. Рівень орієнтації в основному на зовнішні моральні регулятори. На цьому рівні особистість у своїй моральній поведінці ще орієнтується на зовнішній світ, але розвиваються й набувають все більшого значення внутрішні мотиви: почуття сорому, почуття честі (особистої та колективної),

самолюбство, почуття змагання (в деяких проявах його називають «білою заздрістю») — важлива якість, без якої не можливе моральне формування особистості.

3. Рівень морального саморегулювання, тобто такого регулювання, коли людина поводить себе морально не тому, що йому за це заплатять, схвалять чи засудять (у випадку вчинення певних дій), а тому, що моральна поведінка стала для неї потребою, нормою життя. Така поведінка передбачає безкорисливість, чесність, доброзичливість, розвинене почуття власної гідності, високе почуття обов'язку, відповідальність і совість.

Однією з головних цілей морального виховання студентів є досягнення третього рівня регулювання поведінки, формування глибокої потреби у моральному самовихованні.

Навчально-трудова, комунікативна ситуація, які "проживають" майбутні фахівці у ВНЗ, завжди мають містити морально-аналітичний компонент. Стимулювання процесів морального аналізу й самоаналізу є одним з найбільш перспективних шляхів формування високого рівня моральної культури і моральної вихованості майбутнього фахівця.

Створення умов творчої самодіяльності у ЗВО є однією з головних проблем морального формування фахівця. Повноцінний моральний розвиток студента не відбуватиметься в атмосфері нудьги, репродуктивних форм навчання. Створення атмосфери співпричетності до життя ЗВО, курсу, країни — емоційна умова морального розвитку фахівця.

Ключовою умовою ефективності морального виховання студентів є побудова відносин довіри, взаємоповаги, відповідальності за себе та інших, взаємовимогливості. Це можливе тільки в тих ЗВО, де оптимально відбувається процес самоврядування студентів.

Студентське самоврядування — не просто одна з конкретних форм демократизації вищої школи, цей феномен може стати школою високої моральності та почуття громадського обов'язку.

Велику роль у моральному розвитку студентів відіграють моральні ідеали.

Головні функції, які виконує моральний ідеал, — це регулятивна, стимулююча, орієнтовна, оцінна, критична. Усі ці функції взаємопов'язані. Моральний ідеал є органічною єдністю раціонального та емоційного. Він може виявлятися через оцінні судження (духовний рівень); через емоційно-вольові спонування, прагнення, наміри (духовно-моральні відносини), через дії та вчинки (практичні відносини і рівень).

Важливими показниками морального ідеалу особистості є його глибина, зрозумілість, конкретність моральних цінностей, взаємозв'язок

та взаємозалежність (ієрархія) їх. Процес морального виховання здебільшого залежить від ролі самої особистості, що формується у цьому процесі.

Сучасні вчені дійшли висновку, що моральне виховання є одним із головних факторів формування сучасного спеціаліста.

Мораль не можна ні "прищепити", ні "виробити" шляхом різноманітних зовнішніх впливів. Цей процес набагато складніший і завжди відбувається з допомогою самої особистості, що формується.

Моральна свідомість студентів формується в процесі та під впливом усіх різноманітних видів діяльності. Провідною діяльністю студентів є навчально-пізнавальна, що містить елементи всіх інших видів діяльності — трудової, художньої, природоохоронної, спортивної, патріотичної та ін.

Саме у процесах діяльності та спілкування необхідно створювати такі умови, які посилять переживання студентами внутрішніх суперечностей між наявним і необхідним рівнем морального розвитку, моральну активність студентів, їх навчально-пізнавальну діяльність, моральне самовдосконалення.

Критерії вихованості особистості.

Складність процесу виховання зумовлена тим, що результати цієї роботи не завжди винагороджують вихователя в очікуваний час. Та й чи можна визначити рівень вихованості особистості? За якими критеріями? Що і як прийняти за еталон? Якщо це стосується одного з видів виховання — розумового, то ще якимось можна впоратися: віднайти і методiku, і критерії. А коли це стосується морально-духовних якостей особистості, інших компонентів, які пов'язані з процесами психічної діяльності людини? Справа досить складна. Христос, звертаючись до своїх учнів, говорив: "Пізнаю вас по ділах ваших". Очевидно, це і є певний критерій визначення вихованості: не лише і не стільки знання правил і норм поведінки, діяльності, скільки конкретні дії і поведження в соціумі під самоконтролем.

В останній час у науковій літературі з'являються методики, які допомагають певним чином наблизитися до визначення вихованості на високому, середньому і низькому рівнях.

Рівні вихованості особистості:

- високий рівень вихованості особистості (сформованість наукового світогляду, прагнення до вдосконалення довілля; розуміння власного «Я» з погляду фізичного й духовного розвитку; розумова активність; сформованість високих ідеалів; уміння в галузі інтелектуальної праці; почуття обов'язку; національна гідність; високий професіоналізм; вияв доброти, чуйності, гуманізму, милосердя; великодушність і справедливість; почуття відповідальності; висока етична культура; совісність);

- середній рівень вихованості (спостережливість, вразливість, енергійність, працьовитість, щедрість, відвертість, наполегливість, сором'язливість, розсудливість, людяність, скромність, ентузіазм, сміливість, гордість);

- низький рівень вихованості (пасивність, лінивість, неуважність, підступність, забіякуватість, ревнощі, самолюбство, егоїзм, нерішучість, скупість, жадібність, сварливість, чванливість, непостійність, неслухняність, грубість, нахабство, замкненість).

ЛЕКЦІЯ 4

Тема 4. Управління закладом вищої освіти

1. Педагогічний менеджмент як сучасна теорія управління освітою.
2. Основні поняття теорії педагогічного менеджменту.
3. Загальна характеристика принципів і функцій педагогічного менеджменту.
4. Сутність і зміст управлінської діяльності
5. Особливості управління закладом вищої освіти
6. Керівництво закладом вищої освіти.

Рекомендована література

Основна

13. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с. URL:

<https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8091/Марцева.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

14. Нагачевська З.І. Педагогіка : навч.-метод. посіб. для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (спеціалізація історія). Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 144 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5936/1/Нагачевська%20З.І.%20Педагогіка%202020.pdf>

15. Педагогіка вищої школи : Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, І.Ф. Шумілова, О.М. Старокожко, О.Б. Голік. Бердянськ: БДПУ, 2020. 517 с. URL: <https://dspace.bdpu.org/bitstream/123456789/3261/3/Pedahohika%20vyshchoyi%20shkoly.pdf>

16. Педагогіка вищої школи. Методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Харків : ХНПУ імені Г. С.

Сковороди, 2022. 32 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/28ba2b10-af59-478f-9db8-9880a7d8d2d1/content>

17. Дольнікова Л.В., Мукан Н.В. Професійна педагогіка: Навчальний посібник. Львів : Львівська Політехніка, 2021. 324 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/365004487_Profesijna_pedagogika_navc_posibnik_Lubov_Dolnikova_Natalia_Mukan_za_red_Natalii_Mukan_-_Lviv_Vidavnictvo_Lvivskoi_politehniki_2021_-_324_s

Педагогічний менеджмент як сучасна теорія управління освітою.

Тенденція до зміни парадигми управління в Україні, необхідність якої теоретично обґрунтована в державних постановах і документах, була органічно пов'язана з радикальними перетвореннями й реформуванням усіх чинників життєдіяльності.

При цьому найбільш важливі положення нової парадигми управління українською, перехідною до ринку, економікою такі: гнучке поєднання методів ринкового регулювання з державним регулюванням соціально-економічних процесів; формування і функціонування ринкових суб'єктів господарювання як відкритих і соціально орієнтованих систем; самоврядування на всіх рівнях та перехід до поліцентричної системи господарювання; поєднання ринкових і адміністративних методів управління підприємствами й організаціями державного сектору економіки.

Практична реалізація в Україні нової системи управління, адекватної до суспільства ринкових відносин, забезпечить ефективність економічного та соціального розвитку держави за дотримання двох головних умов. По-перше, у ній треба враховувати особливості попереднього розвитку й сучасного стану національної економіки, менталітет і характеристики поведінки населення, довготривалість періоду перетворень та інші специфічні фактори й умови, що зумовлюються особливостями нашої держави. По-друге, в її основу слід покласти принципи і механізми, панівні в менеджменті країн з ринковою економікою, що має забезпечити інтегрування вітчизняного народного господарства у світову економічну систему, зайняття в ній належного місця.

Основні поняття теорії педагогічного менеджменту.

Категорія "педагогічний менеджмент" у традиційних вітчизняних довідниках і понятійно-термінологічній системі педагогічної науки до сьогодні не застосовується. Як інноваційну дефініцію її стали використовувати у психолого-педагогічній літературі лише наприкінці ХХ ст. Проте дуже часто

в цій літературі вживаються поняття "управління", "керівництво", "адміністрування". При цьому є багато означень названих понять, які по суті не завжди збігаються із значенням категорії "педагогічний менеджмент".

Енциклопедичний словник дає такі означення понять: "адміністрування" (від лат. *administro* — керую, завітую) трактується як керування, завідування; бюрократичний метод управління, командування; "управління" — як елемент, функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує зберігання певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію їх програм і цілей; "соціальне управління" — як вплив на суспільство з метою його впорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвитку.

Суттєво й те, що якщо поняття "керівництво" є загальновживаним у вітчизняній педагогічній літературі, то термін "управління" в ній переважно вживають у розумінні дефініції, запозиченої з кібернетики, тобто як "упорядкування системи, приведення її у відповідність до об'єктивної закономірності, що діє в цьому середовищі". Крім того, термін "управління" стосовно явищ і процесів педагогічної дійсності став переважно використовуватися лише починаючи із середини 70-х років ХХ ст., з часу утвердження в педагогічній науці засад системного підходу (Н. В. Кузьміна, В. О. Якунін).

Сьогодні ряд авторів, наслідуючи позиції М. І. Кондакова, М. Л. Портнова, П. В. Худоминського, які розробляли теоретичні та практичні аспекти внутрішньошкільного управління, вважають, що, наприклад, до педагогічної діяльності поняття "керівництво" ближче, ніж поняття "управління", оскільки, на їхню думку, "керівництво" є більш загальним поняттям. У межах керівництва виробляються загальні принципи установки для різних сфер управління. Специфіка управління виражається у переважній ролі виконавчих функцій.

На відміну від попередньої думки, В. І. Бондар, Є. І. Машбиць, М. І. Приходько, В. П. Симонов, В. Я. Якунін вважають, що поняття "управління" ширше за обсягом і змістом, аніж поняття "керівництво". Аргументуючи це твердження, автори наводять таку думку: якщо управління може поширюватися на колективи, предмети, речі, технічні системи, то керівництво — тільки на людей. Мається на увазі, що управляти можна абсолютно всім: і людьми, і машиною, і технічним або педагогічним процесом, а керувати — тільки людьми.

Намагаючись знайти об'єктивне співвідношення цих понять, деякі автори, справедливо вважаючи, що керівництво відображає сутність

взаємовідносин між керівниками і підлеглими, схильні розглядати його як складову управління, тобто як видове поняття відносно родового поняття "управління". А. Сороковой з цього приводу зазначає, що керівництво є складовою системи управління і відображує характерний, постійний, стійкий зв'язок між виконавцями і керівниками. Такої ж думки дотримується й І. Герчикова, розглядаючи керівництво в значенні однієї з функцій управління, яка покликана з'єднувати, координувати, взаємопов'язувати та інтегрувати всі функції в єдине ціле. Розуміючи керівництво як важливу функцію управління персоналом, Б. Андрушків і О. Кузьмін також стверджують, що основою ефективного керівництва є вміло побудовані взаємовідносини з підлеглими.

Незважаючи на викладене, поняття "управління" і "керівництво" найчастіше ототожнюють і розглядають як однопланові, оскільки кожне з них традиційно трактується у вітчизняній науково-педагогічній літературі як цілеспрямований вплив шляхом здійснення сукупності заходів з метою організації, регулювання і координації діяльності колективів та їх окремих членів, правильного використання їхніх сил, часу і коштів. У зв'язку з цим, аргументуючи свої позиції, багато вітчизняних авторів використовують означення й узагальнення, що є у працях В. Г. Афанасьєва, який вважав, що поняття "наукове управління" й "наукове керівництво" однопланові й взагалі тотожні, оскільки і те, й інше є свідомим впливом. Вони тотожні й за загальною спрямованістю, ідеалом — забезпечення ефективного функціонування і розвитку соціалістичного суспільства.

Підстави цьому ми знаходимо в тій самій цитаті В. Г. Афанасьєва, який далі писав: незважаючи на те, що поняття "керівництво" й "управління" тотожні за своєю метою, все ж вони, безумовно, відмінні за суб'єктом, конкретним змістом, а головне — за формами, способами впливу на об'єкт. Тому ми дотримуємося думки тих учених, котрі вслід за В. Г. Афанасьєвим підкреслюють, що ототожнення понять "керівництво" і "управління" є методологічно неправильним.

Зазначимо, що підміна цих понять донині має місце у психолого-педагогічній літературі, у якій донедавна поняття "управління" стосовно педагогічних систем взагалі та системи загальної середньої освіти зокрема майже не використовувалось. Як наслідок, підміна цих понять спостерігається в більшості робіт з внутрішньошкільного управління (Е. С. Березняк, Ю. В. Васильєв, Ю. А. Конаржевський, О. Моїсєєв, В. С. Пикельна, М. М. Поташних, Н. С. Сунцов, І. К. Шалаєв та ін.), а також в офіційних і нормативних документах, що регулюють діяльність середніх навчально-виховних закладів.

Таким чином, вихідними положеннями традиційної вітчизняної концепції управління освітою нині є застарілі означення управління як особливого виду діяльності керівного й адміністративного характеру, що здійснюється в рамках постійно діючої цілеспрямованої системи колективної праці, маючи на меті повне та всебічне задоволення матеріальних і духовних потреб народу. Тому не випадково ця концепція не містить нічого адекватного природі сучасного стану суспільства ринкової економіки, а також нічого нового і прогресивного, що накопичено міжнародним педагогічним менеджментом. Концепція традиційного внутрішньошкільного управління будується на застарілих положеннях, що закріплюють суто формальні стереотипи мислення керівників вже віджилої єдиної трудової політехнічної школи, без урахування дії нового економічного механізму ринкової економіки. Ця концепція стримує розвиток відповідних інноваційних процесів як у сфері загальноосвітньої підготовки нового покоління, так і в системі управління нею на засадах педагогічного менеджменту.

Загальна характеристика принципів і функцій педагогічного менеджменту.

Внаслідок відомих історичних причин діловий світ нашої держави перебував практично у повній ізоляції від досвіду міжнародного менеджменту, що постійно розвивається. Вітчизняні вчені й керівники підприємств та організацій намагалися досліджувати й застосовувати деякі прийоми менеджменту, підказані інтуїцією та практикою. Але все це донедавна здійснювалося в рамках безринкової економіки, що не давало можливості для розвитку власне підприємницької діяльності та формування прошарку менеджерів як професійно освічених і функціонально обізнаних керівників, багато в чому стримуючи розвиток інноваційних ідей та практики менеджменту в нашій країні.

Однак нині зі зміною соціально-економічних пріоритетів у зв'язку з розвитком нової — ринкової економіки, теоретичне осмислення та практичне освоєння новітніх досягнень міжнародного менеджменту — сучасних принципів, методів, прийомів, стратегій, структур та механізмів управління на рівні світових стандартів, уявляється не тільки можливим, а й украй необхідним у нашій державі, оскільки саме це сприятиме його якнайшвидшому входженню у світове економічне співтовариство як рівноправного партнера.

Вивчення спеціальної літератури засвідчує, що тенденція до зміни застарілої концепції соціального управління в Україні та перехід на позиції

нової управлінської парадигми, необхідність якої теоретично обґрунтована в державних постановах і документах, органічно пов'язана з радикальними перетвореннями й реформуванням усіх сторін життєдіяльності. Найбільш важливі положення нової парадигми управління українською перехідною економікою, зокрема національною системою освіти, зводяться до такого:

- гнучке поєднання методів ринкового регулювання з державним регулюванням соціально-економічних процесів;
- формування та функціонування ринкових суб'єктів господарювання як відкритих і соціально орієнтованих систем;
- самоврядування на всіх рівнях і перехід до поліцентричної системи господарювання;
- поєднання ринкових й адміністративних методів управління підприємствами, організаціями і закладами державного сектору економіки.

Вітчизняні вчені єдині в тому, що нова парадигма соціального управління, яка формується в Україні з урахуванням передового досвіду сучасного міжнародного менеджменту, забезпечить ефективність її економічного і соціального розвитку за дотримання двох головних умов. По-перше, у ній потрібно врахувати особливості попереднього розвитку та сучасного стану національної економіки, менталітет і поведінкові характеристики населення, тривалість періоду перетворень та інші специфічні фактори й умови, що зумовлюють специфічні особливості становлення нашої держави. По-друге, в основу нової парадигми соціального управління слід покласти принципи та механізми, що панують у менеджменті країн з ринковою економікою. Саме це дасть змогу інтегрувати вітчизняне народне господарство у світову економічну систему, посісти в ній гідне місце.

Правомірність введення терміна "менеджмент" у теорію вітчизняної педагогічної науки і практики зумовлено такими факторами:

- по-перше, універсальність наукових підходів і технологій, розроблених у межах теорії сучасного менеджменту, дає можливість застосувати їх у різних сферах управління, у тому числі й у сфері керування педагогічними системами, а також у різних національних середовищах;
- по-друге, понятійна ідентифікація термінів "менеджмент" та "управління" дає змогу інтегрувати світовий досвід у теорію менеджменту освіти в Україні.

Аналіз системи управління різними типами сучасних навчальних закладів У країни в дослідженнях В. І. Бондаря, Л. М. Кащук, Н. Л. Коломийського, Н. Г. Комаренко, В. В. Крижка, О. І. Мармизи, В. І. Маслова, Є. М. Павлютенкова, Н. П. Шапошнікової, В. В. Шаркунової та

ін. дав змогу сформулювати принципи педагогічного менеджменту, опора на які забезпечує, відповідно до думки авторів, високу якість керування педагогічними колективами та педагогічними системами в цілому.

Серед основних принципів педагогічного менеджменту, під якими розуміють фундаментальні вихідні положення, що відбивають закономірності існування і розвитку конкретної педагогічної системи, виділяють такі: соціальної детермінації; гуманізації і психологізації; науковості й компетентності; інформаційної достатності; аналітичного прогнозування; оперативного регулювання; зворотного зв'язку; послідовності та перспективності; єдності централізму і демократії; стимулювання й уваги до кадрів; правової пріоритетності й законності; фінансово-економічної раціональності та ділової ініціативи.

У державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття)" керування визначається як механізм для організації і забезпечення оптимальних умов функціонування освіти на всіх рівнях. Одним із головних напрямів формування нової системи управління освітою в Україні є демократизація і децентралізація, в основу якої покладено здійснюваний нині перехід від державного до державно-суспільного типу управління.

Особливістю управління сучасною українською системою освіти є необхідність забезпечення керівними кадрами (лінійними і функціональними менеджерами освіти) не тільки оптимальної діяльності, а й випереджального розвитку певної організації чи окремого навчально-виховного закладу в умовах демократизації суспільства, переходу до нового рівня функціонування педагогічних макро- та мікросистем у цілому. Досягти цього можна тільки за рахунок впровадження в національну систему освіти сучасних технологій управління, відповідного останнім науково-методичного забезпечення, створення нового — ринкового господарського механізму, відновлення цільових, операціонально-технологічних і соціально-психологічних функцій керування та інших факторів.

Оскільки сфера національної освіти має певну організаційну структуру, то в ній функціонують різні типи макро-, мезо- і мікропедагогічних систем. З огляду на це в сучасній психолого-педагогічній літературі, коли йдеться про педагогічний менеджмент, найчастіше виокремлюють дві педагогічні системи: мікропедагогічну систему "педагог — учень" як вихідну "клітинку" навчально-виховного процесу і цілісну педагогічну систему "навчально-виховний заклад". Через це розрізняють поняття "менеджер освіти", "менеджер навчально-пізнавального процесу" і "менеджер

навчально-виховного процесу" (В. В. Крижко, Є. М. Павлютенков, В. П. Симонов).

Менеджер освіти — це особа, яка професійно здійснює функції педагогічного менеджменту на рівні будь-якої педагогічної системи (від міністра освіти, його заступників, інспекторів відділів освіти і до окремого викладача). Менеджер навчально-пізнавального процесу — це вчитель, вихователь, викладач, педагог, який виступає в професійній ролі суб'єкта системи управління навчально-пізнавальною діяльністю тих, кого він навчає і виховує. Менеджер навчально-виховного процесу — це керівник закладу освіти (директор (ректор), його заступники), який виступає в професійній ролі суб'єкта системи управління навчально-виховною (педагогічною) діяльністю працівників освіти. Тому, коли йдеться про принципи педагогічного менеджменту, то мають на увазі управління, притаманне цілісному навчально-виховному процесу як окремій педагогічній системі типу «заклад освіти».

Так, переходячи до розгляду сутності основних принципів педагогічного менеджменту (В. І. Маслов, В. В. Шаркунова), які використовують керівники вищих навчальних закладів, зазначимо: принцип єдності централізму та демократії, що в нашому суспільстві тривалий час був дуже заполітизованим і розумівся однобічно, є одним із фундаментальних факторів, що забезпечує ефективність управлінської діяльності керівника вищого закладу освіти як менеджера навчально-виховного процесу. Демократичний централізм означає поєднання колективних форм керування (конференції, педагогічні ради, збори колективу) а постійною працею, співробітництвом з керівниками громадських організацій, здійсненням контролю рішень колегіальних нарад. Відповідно керівники верхньої ланки управління, хоч і мають великі права та можливості, але перебувають під контролем законів, нормативних положень, організаційних механізмів і засобів масової інформації, представників громадськості та різних органів. З огляду на це ефективний педагогічний менеджмент ґрунтується на чіткому поділі влади між особистістю й відповідними структурами з конкретно налагодженим механізмом, що регулює відносини між ними у всіх можливих випадках.

Як наслідок єдність демократії та централізму реально виявляється через особливу систему управлінських відносин і факторів, порушення системних зв'язків якої призводить до її руйнування. Тому єдність демократії і централізму в закладах освіти охоплює таку схему взаємодії основних суб'єктів: колектив та колективні форми керівництва, колегіальність та відповідні їй форми організації і контролю керування,

персональна щоденна відповідальність представників адміністрації навчального закладу, особливо директора і його заступників, а також керівників діючих громадських організацій.

Єдність демократії та централізму передбачає наявність у вищому навчальному закладі діючого механізму контролю і виконання законів, прийнятих рішень, якості функціонування кожного з підрозділів ВНЗ, неприпустимості сваволі та некомпетентності діяльності керівників, а також обов'язкову гласність щодо наслідків їхньої управлінської діяльності, надання можливості для її конструктивної критики та самокритики членів педагогічного колективу. В іншому разі неточність у визначенні обов'язків суб'єктів системи педагогічного управління, відсутність механізмів, що гарантують взаємодію між керівними кадрами і педагогічними та технічними працівниками закладу освіти, призводить до втрати відповідальності, зниження дисципліни, низької якості керівництва, і, нарешті, до низької ефективності функціонування цього навчального закладу.

Принцип соціальної детермінації в управлінні вищим закладом освіти вимагає насамперед розуміння кожним із суб'єктів ВНЗ, а не тільки керівними кадрами, головних соціальних завдань у здійсненні професійної підготовки молодого покоління майбутніх фахівців до продуктивної життєдіяльності на конкретному етапі історичного розвитку держави і у відповідній галузі народного господарства. Це зумовлено тим, що від міри розуміння цього багато в чому залежить чіткість у визначенні мети, завдань та змісту, а також форм і методів організації навчально-виховного й навчально-виробничого процесів професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Соціальна детермінованість управління припускає бачення і розуміння суб'єктами педагогічного менеджменту соціальної значущості об'єктивних реалій навколишньої дійсності, зумовлених особливостями історичного розвитку суспільних відносин, здатність займати толерантну позицію щодо різних політичних течій та явищ, за винятком тих, які мають антигуманний і антисоціальний характер. При цьому керівні кадри у своїх рішеннях повинні спиратися на чинні офіційні джерела і нормативно-правові документи, проводячи державну і регіональну політику в сфері національної освіти, незалежно від власних політичних поглядів та ідеологічних переваг. Принцип соціальної детермінації, відіграючи роль світоглядного компасу в керуванні, припускає реалізацію в практиці діяльності закладів освіти поваги до релігійних почуттів членів колективу, їхніх національних традицій, з урахуванням регіональних рис менталітету населення, творчих досягнень у професії кожного з них.

Принцип гуманізації і психологізації націлений на подолання абсолютного керівництва й авторитаризму у відносинах між людьми, досягнення і постійне підтримання позитивного морально-психологічного клімату через повагу до особистості кожного члена колективу закладу освіти. Кожна особистість має розглядатися не як об'єкт впливу, а як кінцева мета, заради якої здійснюється управлінська діяльність, і одночасно як найважливіший фактор, від якого залежить якість функціонування певного навчально-виховного закладу. Це вимагає від суб'єктів педагогічного менеджменту високого рівня психологічної компетентності та культури професійного спілкування, розвинутого почуття такту та схильності до попередження конфліктів, стресових ситуацій, здатності до емпатії, уміння подивитися на окремі явища очима іншої людини і моделювати вчинки з чужої позиції, передбачати хід відповідних реакцій на основі знання й урахування індивідуальних, вікових, статевих, національних, соціальних, професійних особливостей, особливостей формування учнівського, допоміжного і педагогічного колективів. Гуманізація навчально-виховного процесу припускає постійну турботу суб'єктів управління макро- і мікропедагогічними системами про здоров'я членів колективу, створення сприятливих матеріальних і естетичних умов для їхньої праці, відпочинку, медичного обслуговування, харчування, що вимагає прояву особистісної ініціативи керівника як менеджера освіти, прийняття ним нестандартних рішень та не передбачених інструкціями способів дії на основі високої особистої відповідальності.

Принцип правової пріоритетності та законності припускає узгодження діяльності менеджера освіти із законодавством України в питаннях надання обов'язкових і додаткових освітніх послуг, організації праці, захисту прав людини. Це викликано тим, що менеджер освіти — це посадова особа. Отже, він несе юридичну відповідальність за виконувані ним функціональні обов'язки, що зобов'язує його володіти необхідними правовими знаннями, які є базою для здійснення принципу законності в процесі реалізації завдань своєї управлінської діяльності.

З огляду на це, розробка і прийняття управлінських рішень менеджером освіти, їх виконання під його керівництвом мають відповідати чинним правовим нормам, мати відповідне юридичне обґрунтування, а в конкретних випадках — і пройти юридичну експертизу. Незалежно від політичних установок, емоційного стану та психологічного тиску навколишньої соціальної дійсності менеджер освіти має діяти тільки відповідно до чинного законодавства і нормативних документів. Водночас культ права і законності повинен формуватися у всіх членів педагогічного,

допоміжного й учнівського колективів, щоб стати основою ідеології життя і культури діяльності закладу освіти, а також особистою потребою кожного з метою розвитку правової держави. Порушення, зневага до правових норм, прийнятих у сфері освіти, підриває атмосферу довіри й єдності серед членів педагогічного та учнівського колективу, призводить до втрати авторитету й зниження ефективності управління ним, до стратегічного програшу навчального закладу в найближчій перспективі.

Принцип науковості та компетентності передбачає всебічну поінформованість менеджера освіти як суб'єкта управління навчально-пізнавальним процесом чи навчально-виховним закладом й урахування ним різноманітних аспектів знань (правових, економічних, психологічних, педагогічних, управлінських) під час реалізації своїх функціональних завдань, а також урахування різних соціальних зв'язків і факторів розвитку особистості. Науковість керування зумовлюється знанням специфіки прогнозування і моделювання стратегічних і тактичних управлінських завдань на основі застосування сучасних методів збирання й обробки інформації; моделювання, застосування засобів математичної статистики, соціоніки й ергономіки; володіння оргтехнікою. Компетентність, будучи результатом ґрунтовної базової підготовки, творчої діяльності та безупинного підвищення професійного та загальнокультурного рівнів у різних формах, включаючи і самоосвіту, забезпечує досягнення менеджером освіти високих результатів управлінської праці з мінімальними витратами нервової і фізичної енергії, досягнення ефективної організації особистої та колективної діяльності.

Принцип інформаційної достатності у педагогічному менеджменті визначається його вирішальною роллю на всіх етапах управлінського циклу, що має місце під час керування макро- чи мікропедагогічними системами: оперативного аналізу, прогнозування, планування, прийняття рішень, організації їх виконання, оцінки якості результатів і коригування дій виконавців. Це зумовлено тим, що менеджер освіти як суб'єкт управління педагогічною системою здійснює постійний аналіз і обробку інформації й на цій основі приймає відповідні рішення, якість яких визначається змістом та адекватністю одержаної інформації. Оскільки управлінська діяльність починається з аналізу систематизованої за різними ознаками й параметрами інформації, то відповідно до означеного принципу інформацію варто класифікувати за її видами і джерелами, часом подання, особливостями змісту, міри значущості, що реалізується в організації документообігу. Документообіг чітко визначає, яка інформація, від кого, у якій формі і коли подається щодня, за результатами тижня, місяця, семестру, півріччя, року. У

цілому, від уміння організувати процес одержання інформації, обробляти її, конструктивно аналізувати і використовувати під час прийняття управлінських рішень залежать якість і оперативність діяльності суб'єкта як менеджера освіти.

Принцип аналітичного прогнозування припускає здійснення реальних прогнозів на основі всебічного аналізу реальних ситуацій і побудови конкретних моделей функціонування педагогічного процесу чи закладу освіти на кожному з їх рівнів і в різному часовому режимі: оперативному, тактичному та стратегічному. Прогностична модель педагогічного менеджменту має містити такі компоненти: мета, завдання, форми, методи, прийоми організації діяльності конкретних виконавців щодо виконання певного управлінського рішення. Аналітичне прогнозування здійснюється на основі обробки інформації про кадрові, фінансово-економічні й матеріально-технічні можливості навчального закладу, психологію виконавців, стереотипи їхнього мислення у вирішенні принципових питань, про терміни, способи коригування і критерії якості виконання дій і завдань. Імперативними моделями управлінської діяльності менеджера освіти певною мірою є накази, розпорядження й інструкції, що передбачають досягнення позитивних результатів у разі виконання їх. У цілому реалізація принципу аналітичного прогнозування вимагає від керівника навчального закладу здатності до передбачення, фантазії, абстрактно-логічного, наочно-образного і віртуального мислення, поєднаних з реалістичністю і прагматичністю поглядів і намірів.

Принцип оперативного регулювання, який дуже тісно пов'язаний із процесуальною стороною управлінської діяльності суб'єкта педагогічного процесу як менеджера освіти, припускає чіткість організації праці кожного члена колективу, визначення та розподіл їхніх функціональних і посадових обов'язків та функцій, постійну підтримку каналів прямого й зворотного зв'язку, налагоджену систему взаємодії всіх елементів керування, запрограмовану наявність резерву виконавців і відповідних енергоресурсів. Завдяки дії цього принципу на рівні мікро- і макропедагогічних систем ефективно здійснюються всі управлінські рішення, проводяться своєчасний аналіз і обробка інформації, реалізуються необхідні для досягнення найкращих освітніх результатів умови праці та взаємодії, ліквідуються непередбачені перешкоди й утруднення, коригуються плани і дії учасників спільної діяльності щодо надання освітніх послуг.

Оперативність насамперед припускає своєчасне виконання рішень педагогічних рад, наказів, річних і поточних планів у межах установленого часу, а також конкретність дій із забезпечення такого виконання. При цьому

варто фіксувати, що, де і коли слід виконати в який спосіб, хто несе відповідальність за організацію і результати виконання тієї чи іншої роботи, якими мають бути форми зворотного зв'язку. Зовнішня форма прояву цього принципу в повсякденній діяльності менеджера освіти на рівні навчального закладу — різні типи впливів на колектив і своїх заступників у формі підготовки управлінських рішень, наказів, розпоряджень, рекомендацій, а також проведення нарад, бесід, відвідування занять педагогів, засідань членів різних підрозділів, перевірок техніки безпеки, спостережень за діяльністю комерційної, методичної, психологічної, фінансово-економічної та господарської служб. Тому принцип оперативного регулювання вимагає: усе, що намічено, повинно бути виконано; усе, що заважає — усунено, якщо намічено помилково, чи прийнято і виправлено у встановлений термін.

Принцип зворотного зв'язку за своєю сутністю спрямований на інформаційне забезпечення управлінської діяльності менеджера освіти. Але на відміну від принципу інформаційної достатності він має специфічні особливості, оскільки забезпечує задоволення потреб щодо здійснення організаційно-регулятивних функцій педагогічного процесу, а також функцій, що контролюють і коригують його основні етапи. Через це менеджеру освіти вкрай необхідно постійно одержувати інформацію про якість і умови виконання прийнятих рішень, мати кількісні та якісні дані про ефективність функціонування кожного з підрозділів навчально-виховного закладу у вигляді конкретних знань про досягнуті показники педагогічного процесу, рівень розвитку духовності і культури, інтелектуальної, моральної та фізичної сфери особистості кожного з членів педагогічного й учнівського колективів, допоміжного персоналу, стану навчально-методичної, матеріально-технічної і фінансово-економічної бази закладу.

Зворотний зв'язок дає менеджеру освіти можливість оцінити дійсний стан справ, порівняти його з попереднім і намітити, чого досягти в майбутньому. Здійснюючи на основі зворотного зв'язку контрольно-аналітичну діяльність, менеджер освіти визначає рівень якості функціонування кожного зі складових елементів навчально-виховного закладу як конкретної соціально-педагогічної системи, впроваджує обґрунтовані заходи задля поліпшення її стану, вносячи зміни в діяльність колективу. Отже, для менеджера освіти має стати аксіомою положення, що без зворотного зв'язку та його належного контролю не можливий ефективний педагогічний менеджмент, оскільки без такої інформації неможливо розробляти адекватні реальним умовам зовнішнього середовища управлінські рішення, ефективно регулювати щоденну діяльність колективу викладачів і учнів, вносити відповідні корективи, необхідні для досягнення

поставлених цілей та завдань, поставлених перед навчальним закладом у формі соціального замовлення сучасного суспільства.

Принцип наступності і перспективності припускає серйозне вивчення менеджером освіти провідних досягнень управлінської думки вітчизняних і зарубіжних авторів минулого та сьогодення, вдумливе використання і творчу переробку досягнень передового управлінського досвіду в соціально-педагогічній сфері, а не пряме його наслідування й копіювання. Крім того, цей принцип передбачає урахування менеджером освіти також специфіки функціонування певної педагогічної системи, що має свою історію та національні особливості, свої недоліки і цінність, проблеми та перспективи подальшого розвитку. Будучи спрямованим на запобігання помилкам минулого, принцип наступності і перспективності вимагає від менеджера освіти критичних ставлення й оцінки можливостей функціонування певного навчально-виховного закладу в сучасних умовах для того, щоб підвищити його конкурентоспроможність в умовах ринкової економіки.

Головний напрям в управлінській діяльності менеджера освіти незалежно від рівня управління, здійснюваного ним у межах цілісної педагогічної системи типу "навчально-виховний заклад", — організація роботи, учнівського, допоміжного і педагогічного колективів, ефективність діяльності яких визначається новими факторами, а рівень її продуктивності може змінюватися навіть протягом одного дня. З огляду на це вивчення людських потреб, спрямованості їх є однією із найважливіших вимог сучасного педагогічного менеджменту.

Отже, принцип стимулювання кадрів у професійній діяльності менеджера освіти, який розуміється як створення сприятливих морально-психологічних і матеріальних умов, що сприяють творчій праці, посиленню інтересу до неї, відбиває об'єктивну закономірність функціонування соціально-педагогічної системи, відповідно до якої в будь-якій справі вирішальна роль належить виконавцям. Ідеться про те, що у сфері функціонування окремого закладу освіти як особливої соціально-педагогічної системи якість навчально-виховного процесу, спрямованого на виконання соціального замовлення суспільства, здебільшого залежить від професійної компетентності, ерудиції, загальної культури і творчого ставлення до своєї праці основних суб'єктів такого процесу — педагогічних кадрів.

У сучасних умовах переходу до ринкових відносин організація праці суб'єктів педагогічного процесу передбачає реальне прагнення кожного члена колективу задовольняти свої матеріальні та духовні потреби за рахунок економії енергії і часу, що вимагає від менеджера освіти реалізації вмінь

раціонально розподіляти обов'язки і делегувати повноваження підлеглим. Тому добір, раціональне розміщення та використання творчого потенціалу підлеглих, стимулювання пошуків і реалізації інновацій у сфері їхньої професійно-педагогічної діяльності є одним із пріоритетних напрямів у роботі менеджера освіти.

Стимулювання творчих пошуків у сфері педагогічної діяльності припускає постійну орієнтацію колективу навчального закладу на створення експериментальних майданчиків і майстерень, пошук та впровадження педагогічних інновацій, передового педагогічного досвіду і кращих досягнень світової культури та національної педагогічної спадщини у власній діяльності. Тут величезне значення мають різні форми морального і матеріального заохочення за позитивні досягнення педагогічних працівників або адміністративного покарання, морально-психологічного тиску за порушення, що призвели до негативних наслідків.

Формуючи колектив однодумців, відданих інтересам перспективного розвитку навчального закладу, менеджер освіти повинен не нівелювати яскраву індивідуальність окремих членів педагогічного колективу, а створювати необхідні умови для творчого розвитку і продуктивної самореалізації їх. При цьому він має піклуватися про визнання кожним із членів педагогічного колективу загальної мети та конкретних завдань закладу освіти, стимулювати позитивну мотивацію їхньої професійно-педагогічної праці, домагатися чіткої її організації, створення необхідних умов для роботи на основі систематичної об'єктивної оцінки результатів діяльності кожного, підтримуючи це відповідним моральним і матеріальним заохоченням.

Принцип фінансової і ділової ініціативи, з одного боку, фіксує принципові зміни в системі економічних відносин, у яких перебувають заклади національної системи освіти, скорочення і нестабільності фінансування соціокультурної і матеріально-технічної сфер їх розвитку, виникнення конкуренції на національному ринку освітніх послуг. З іншого боку, цей принцип вказує на необхідність значного підвищення рівня ділової активності, фінансової самостійності та творчої ініціативи менеджера освіти як керівника певного навчального закладу, змушеного здійснювати свою діяльність в умовах ринкової економіки за мінімальної матеріальної підтримки держави.

Визначальний момент педагогічного менеджменту, поряд з означеними вище принципами, — це знання його керівником основ маркетингу ринку освітніх послуг, моніторингу якості навчально-виховного процесу, бухгалтерського обліку й економіки освіти. Це зумовлено новими умовами

ринкового господарювання у сфері національної освіти. Серед них варто виділити такі:

- перехід від планування за окремими статтями бюджету до нормативного методу. Величина нормативів має відображати науково обґрунтовані витрати на навчання, виховання і зміст освіти у розрахунку на одного учня. Структура й обсяг витрат забезпечують відрахування матеріальних, в також прирівнюваних до них засобів з надання послуг, формування фондів на виплату заробітної плати, створення необхідної матеріально-технічної бази, соціальний розвиток і стимулювання працівників закладу освіти;

- поповнення фінансування за рахунок надання додаткових платних освітніх послуг державними закладами національної освіти;

- надання закладам освіти державної форми власності господарської самостійності та права здійснення комерційної діяльності, можливості мати свої бухгалтерії, виробничі підприємства і т. ін.;

- забезпечення самостійності трудових колективів закладів освіти у вирішенні питань свого соціального розвитку і матеріального стимулювання.

- У зв'язку з цим принцип фінансової і ділової ініціативи спрямовано на орієнтацію життєдіяльності навчально-виховних закладів в умовах нестабільної ринкової економіки, пошук законних, нестандартних джерел його ефективного фінансування, постійного поліпшення та раціонального використання матеріально-технічної бази і розвитку на її основі підприємницької та інших видів комерційної діяльності. Останнє вимагає від менеджера освіти систематичного пошуку партнерів, залучення засобів для розвитку навчального закладу з різних сфер діяльності та від різних спонсорів, інвестування додаткових фінансових засобів у прибуткові підприємства з метою забезпечення стабільності керованого ним навчально-виховного закладу.

Отже, викладені вище принципи педагогічного менеджменту, хоч і не претендують на вичерпний склад, все-таки відбивають тенденції і закономірності управління сучасним вищим закладом освіти у нових — ринкових умовах його функціонування. Саме зазначеними принципами керуються нині менеджери освіти під час управління вищими навчальними закладами в умовах ринкової економіки.

Функціональну систему педагогічного менеджменту в управлінні сучасним вищим навчальним закладом утворюють три головні групи функцій: за цілями управління (орієнтовні), за змістом діяльності закладу (змістові) і за процесом управління ним (операційно-технологічні). Під функцією (від лат. *functio* — виконання, здійснення) педагогічного

менеджменту розуміють певну діяльність, обов'язок чи роботу менеджера освіти, через яку виявляється суть зовнішніх і внутрішніх зв'язків окремої педагогічної системи з навколишнім середовищем — ринком освітніх послуг.

Група функцій щодо цілей педагогічного менеджменту вищого закладу освіти має включати роботу його керівника за такими напрямками: організація загальноосвітньої та професійної підготовки творчого, соціально мобільного і впевненого в собі у ринкових умовах суспільства підростаючого покоління майбутніх фахівців; формування студентського й професорсько-викладацького колективу з притаманними сучасному етапові розвитку суспільства відповідними морально-психологічними, соціально-педагогічними, професійними і соціально-економічними відносинами між його членами; подальший перспективний розвиток вищого закладу як суб'єкта вищої професійної освіти і ринку освітніх послуг; створення необхідного позитивного соціокультурного й освітньо-виховного середовища для самоактуалізації та творчої самореалізації кожної особистості.

Цільові функції педагогічного менеджменту сучасного вищого навчального закладу мають бути сконцентровані на забезпеченні:

- наукового підходу до організації всіх служб ВНЗ (психолого-педагогічної, методичної, фінансово-економічної, адміністративно-господарської, комерційної), що передбачає побудову системи управління процесом адаптації студентів та педагогічних кадрів до умов ринкової економіки на новітніх даних науки і практики сучасного менеджменту;
- гнучкості навчально-виховного процесу відповідно до зміни вимог соціального замовлення до якостей особистості кожного з його суб'єктів, зумовлених її статусом (ректор, заступник ректора, декан, завідувач кафедри, викладач, студент);
- позитивних морально-психологічних, естетичних і матеріальних умов для соціального добробуту всіх членів колективу; взаємодії всіх елементів організаційної структури вищого навчального закладу на основі загальнолюдських, соціокультурних і професійних цінностей;
- оновлення змісту й характеру вищої професійної освіти з урахуванням прогнозу розвитку сучасної науки, культури, виробництва і культурних відносин у суспільстві ринкової економіки.

Група функцій педагогічного менеджменту щодо змісту діяльності вищого навчального закладу має включати: організацію і контроль навчально-виховного процесу та господарської діяльності; адекватні меті і завданням цього процесу добір, розстановку, навчання й виховання педагогічних працівників; удосконалення й оновлення матеріально-технічної

бази закладу; розширення масштабів та інтенсифікацію додаткової освітньої, комерційної, підприємницької й фінансово-господарської діяльності.

Група змістових функцій педагогічного менеджменту вищого закладу освіти має бути спрямована на досягнення:

високої економічної та соціальної ефективності загальнонаукової і професійної підготовки підростаючого покоління;

технологічної адекватності засобів професійного навчання й виховання рівневі розвитку сучасного виробництва, науки й культури;

високого рівня організації навчально-виховного процесу, що відповідає нормативам державного і міжнародного стандартів вищої професійної освіти;

оптимізації саме позитивних ділових, професійних, освітньо-виховних і міжособистісних відносин у педагогічному та студентському колективах на основі принципів демократизації і гуманізації вищої освіти.

Група функцій педагогічного менеджменту вищого навчального закладу щодо процесу його організації передбачає: створення на контрактній чи договірній основі постійних або тимчасових колективів; залучення до участі у своїй комерційній діяльності державних, кооперативних та акціонерних підприємств, громадських організацій, приватних осіб; фінансування витрат на підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; організацію та фінансування видання підручників і навчально-методичних посібників, словників, додаткової літератури, необхідної для вдосконалення навчально-виховної роботи; фінансування витрат на популяризацію і пропаганду своєї діяльності й освітніх послуг; здійснення економічної діяльності з метою придбання матеріальних засобів, необхідних для реалізації освітніх програм, вирішення соціальних питань своїх студентів і працівників.

Ця група функцій педагогічного менеджменту має забезпечувати цілісність управлінського циклу діяльності керівних та педагогічних кадрів вищого закладу освіти:

- маркетинг державного, регіонального і місцевого ринків освітніх послуг і праці, що полягає у вивченні особливостей і у визначенні можливостей вищого закладу щодо досягнення конкурентоспроможної позиції на ринку освітніх послуг та інтелектуальних ресурсів за рахунок пристосування кількості та якості своєї педагогічної продукції до рівнів попиту й конкретних вимог замовників щодо якості професійної і загальнонаукової підготовки випускників;

- пошук і створення педагогічних інновацій з подальшим їх упровадженням у навчально-виховний процес, систему керівництва і методичної роботи;
- стратегічне прогнозування напрямів і етапів розвитку вищого закладу на підставі аналізу тенденцій розвитку суспільства, національної системи вищої освіти й провідних положень державних нормативних документів;
- підготовку і прийняття управлінських рішень щодо кожного з провідних видів діяльності (навчально-виховної, комерційної, орендної, науково-методичної, науково-дослідної, соціально-педагогічної, професійно-педагогічної фінансово-господарської, адміністративної)" включаючи перспективне, щорічне, щомісячне, щотижнєве й оперативне планування, а також розробку бізнес-плану;
- організацію виконання прийнятих рішень, зокрема делегування повноважень і реалізацію комерційних операцій;
- регулювання, тобто координацію зусиль, мотивування та виховання ділових, партнерських, професійних, соціально-економічних, правових, комерційних, міжособистісних відносин між членами колективу і з зовнішнім середовищем — ринком освітніх послуг, інтелектуальних і трудових ресурсів;
- облік і контроль виконання прийнятих рішень;
- лізинг як одну з форм майнового найму, що оформлюється відповідною орендною угодою (найчастіше має місце оренда обладнання, машин, транспортних засобів, споруд різного призначення або цілих дослідницьких лабораторій, комп'ютерних класів та ін.);
- моніторинг якості вищої професійної освіти і функціонування кожного з підрозділів означеного закладу на основі застосування нових інформаційних технологій та комп'ютерної обробки управлінської інформації;
- популяризацію і рекламування провідних та додаткових освітніх послуг і творчих досягнень вищого закладу, всіх видів його діяльності, рівня його освітнього сервісу, формування його соціокультурного іміджу.

Система управління закладом вищої освіти. Безпосереднє управління діяльністю ЗВО здійснює його керівник — ректор (президент), начальник, директор тощо.

Керівник ЗВОв межах наданих йому повноважень:

- вирішує питання діяльності вищого навчального закладу, затверджує його структуру і штатний розклад;
- видає накази і розпорядження, обов'язкові для виконання всіма працівниками і структурними підрозділами вищого навчального закладу;
- представляє вищий навчальний заклад у державних та інших органах, відповідає за результати його діяльності перед органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад;
- є розпорядником майна і коштів;
- виконує кошторис, укладає угоди, дає доручення, відкриває банківські рахунки;
- приймає на роботу та звільняє з роботи працівників;
- забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку;
- визначає функціональні обов'язки працівників;
- формує контингент осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;
- відраховує та поновлює на навчання осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;
- контролює виконання навчальних планів і програм;
- контролює дотримання всіма підрозділами штатно-фінансової дисципліни;
- забезпечує дотримання службової та державної таємниці;
- здійснює контроль за якістю роботи викладачів, організацією навчально-виховної та культурно-масової роботи, станом фізичного виховання і здоров'я, організовує побутове обслуговування учасників навчально-виховного процесу та інших працівників вищого навчального закладу;
- разом із профспілковими організаціями подає на затвердження вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу правила внутрішнього розпорядку та колективний договір і після затвердження підписує його.

Керівник вищого навчального закладу відповідає за провадження освітньої діяльності у вищому навчальному закладі, за результати фінансово-господарської діяльності, стан і збереження будівель та іншого майна.

Для вирішення основних питань діяльності відповідно до статуту керівник вищого навчального закладу створює робочі та дорадчі органи, а також визначає їх повноваження.

Керівник ЗВО щорічно звітує перед власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) та вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Керівник ЗВО відповідно до статуту може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам та керівникам структурних підрозділів.

При виході на пенсію з посади керівника вищого навчального закладу керівник, який пропрацював на цій посаді не менше двох термінів підряд, може бути призначений на посаду почесного ректора (президента), начальника, директора тощо вищого навчального закладу із виплатою грошового утримання за рахунок навчального закладу в розмірі заробітної плати, яку він отримував перед виходом на пенсію.

Призначення почесного ректора (президента), начальника, директора тощо вищого навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Умови призначення та виплати грошового утримання визначаються у статуті вищого навчального закладу.

Керівництво факультетом здійснює декан. Декан факультету може делегувати частину своїх повноважень своїм заступникам.

Декан видає розпорядження, що стосуються діяльності факультету. Розпорядження декана є обов'язковими для виконання всіма працівниками факультету і можуть бути скасовані керівником вищого навчального закладу. Керівник вищого навчального закладу відмінює розпорядження декана, які суперечать закону, статутіві вищого навчального закладу чи завдають шкоди інтересам вищого навчального закладу.

Керівництво відділенням здійснює завідувач. Завідувач відділення призначається на посаду керівником вищого навчального закладу з числа педагогічних працівників, які мають повну вищу освіту і досвід навчально-методичної роботи.

Завідувач відділення забезпечує організацію навчально-виховного процесу, виконання навчальних планів і програм, здійснює контроль за якістю викладання навчальних предметів, навчально-методичною діяльністю викладачів.

Колегіальним органом вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації є вчена рада, що утворюється строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років).

До компетенції вченої ради ЗВО належать:

- подання до вищого колегіального органу громадського самоврядування проекту статуту, а також змін і доповнень до нього;
- ухвалення фінансових плану і звіту вищого навчального закладу;
- подання пропозицій керівнику вищого навчального закладу щодо призначення та звільнення з посади директора бібліотеки, а також

призначення та звільнення з посади проректорів (заступників керівника), директорів інститутів та головного бухгалтера;

- обрання на посаду таємним голосуванням завідувачів кафедр і професорів;
- ухвалення навчальних програм та навчальних планів;
- ухвалення рішень з питань організації навчально-виховного процесу;
- ухвалення основних напрямів наукових досліджень;
- оцінка науково-педагогічної діяльності структурних підрозділів;
- прийняття рішення щодо кандидатур для присвоєння вчених звань доцента, професора, старшого наукового співробітника.

Вчена рада вищого навчального закладу розглядає й інші питання його діяльності відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Вчену раду вищого навчального закладу очолює її голова — керівник вищого навчального закладу. До складу вченої ради вищого навчального закладу входять за посадами заступники керівника вищого навчального закладу, декани, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування вищого навчального закладу, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа завідувачів кафедр, професорів, докторів наук; виборні представники, які представляють інших працівників вищого навчального закладу і які працюють у ньому на постійній основі, відповідно до квот, визначених у статуті вищого навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу мають становити науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу.

Виборні представники обираються вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють.

Рішення вченої ради вищого навчального закладу вводяться в дію рішеннями керівника вищого навчального закладу.

Вчена рада факультету є колегіальним органом факультету вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації.

Вчену раду факультету очолює її голова — декан факультету. До складу вченої ради факультету входять за посадами заступники декана, завідувачі кафедр, керівники органів самоврядування факультету, а також виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників і обираються з числа професорів, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників факультету і які працюють у ньому на постійній основі, відповідно до квот, визначених у статуті вищого

навчального закладу. При цьому не менш як 75 відсотків загальної чисельності її складу мають становити науково-педагогічні працівники факультету.

Виборні представники обираються органом громадського самоврядування факультету за поданням структурних підрозділів, в яких вони працюють.

До компетенції вченої ради факультету належать:

- визначення загальних напрямів наукової діяльності факультету;
- обрання на посаду таємним голосуванням асистентів, викладачів, старших викладачів, доцентів, декана;
- ухвалення навчальних програм та навчальних планів;
- вирішення питань організації навчально-виховного процесу на факультеті;
- ухвалення фінансових плану і звіту факультету.

Рішення вченої ради факультету вводяться в дію рішеннями декана факультету. Рішення вченої ради факультету може бути скасовано вченою радою вищого навчального закладу.

У ЗВО третього або четвертого рівнів акредитації можуть бути створені вчені ради інших структурних підрозділів. Їх повноваження визначаються керівником вищого навчального закладу.

У національному ЗВО в обов'язковому порядку створюється наглядова рада.

Наглядова рада розглядає шляхи перспективного розвитку вищого навчального закладу, надає допомогу його керівництву в реалізації державної політики у галузі вищої освіти і науки, здійснює громадський контроль за діяльністю керівництва вищого навчального закладу, забезпечує ефективну взаємодію вищого навчального закладу з органами державного управління, науковою громадськістю, суспільно-політичними та комерційними організаціями в інтересах розвитку вищої освіти.

Склад наглядової ради національного вищого навчального закладу затверджується Кабінетом Міністрів України. Положення про наглядову раду національного вищого навчального закладу затверджує голова наглядової ради за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Термін повноваження Наглядової ради становить не менше ніж три роки, але не більше ніж п'ять років.

Наглядова рада може бути створена також у вищому навчальному закладі третього або четвертого рівнів акредитації за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі

освіти і науки або іншим центральним органом виконавчої влади, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад.

Для вирішення поточних питань діяльності вищого навчального закладу третього або четвертого рівнів акредитації створюються робочі органи:

- ректорат;
- деканати;

Положення про робочі органи затверджуються наказом керівника вищого навчального закладу відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Для вирішення поточних питань діяльності вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації створюються робочі органи:

- адміністративна рада;
- приймальна комісія.

Дорадчим органом вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації є педагогічна рада. Педагогічну раду очолює керівник вищого навчального закладу. До складу педагогічної ради входять заступники директора, завідувачі відділень, завідувачі бібліотеки, голови предметних (циклових) комісій, педагогічні працівники, головний бухгалтер.

Положення про робочі та дорадчі органи затверджуються наказом керівника ЗВО відповідно до статуту вищого навчального закладу.

Вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу третього або четвертого рівнів акредитації є загальні збори (конференція) трудового колективу.

Порядок скликання вищого колегіального органу громадського самоврядування та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

У вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі групи працівників вищого навчального закладу. Не менше ніж 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити педагогічні або науково-педагогічні працівники вищого навчального закладу.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:

- за поданням вченої ради вищого навчального закладу приймає статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;

- обирає претендента на посаду керівника вищого навчального закладу шляхом таємного голосування і подає свої пропозиції власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі);
- щорічно заслуховує звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;
- обирає комісію з трудових спорів відповідно до Кодексу законів про працю України;
- за мотивованим поданням наглядової ради або вченої ради вищого навчального закладу розглядає питання про дострокове припинення повноважень керівника вищого навчального закладу;
- затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;
- затверджує положення про органи студентського самоврядування;
- розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

Органом громадського самоврядування факультету у вищому навчальному закладі третього або четвертого рівнів акредитації є збори (конференція) трудового колективу факультету.

Порядок скликання органу громадського самоврядування факультету та його роботи визначається статутом вищого навчального закладу.

В органі громадського самоврядування факультету мають бути представлені всі групи працівників факультету. Не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів (членів) виборного органу повинні становити педагогічні або науково-педагогічні працівники факультету.

Орган громадського самоврядування факультету скликається не рідше ніж один раз на рік.

Орган громадського самоврядування факультету:

- дає оцінку діяльності керівника факультету;
- затверджує річний звіт про діяльність факультету;
- вносить пропозиції керівнику вищого навчального закладу про відкликання з посади керівника факультету;
- обирає виборних представників до вченої ради факультету;
- обирає кандидатури до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу;
- обирає кандидатури до вченої ради вищого навчального закладу.

Вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації є загальні збори (конференція) трудового колективу.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування скликається не рідше ніж один раз на рік.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування:

- приймає статут вищого навчального закладу, а також вносить зміни до нього;
- обирає претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу;
- вносить подання власнику (власникам) про дострокове звільнення керівника вищого навчального закладу;
- щорічно заслуховує звіт керівника вищого навчального закладу та оцінює його діяльність;
- обирає виборних представників до складу конкурсної комісії під час обрання керівника вищого навчального закладу;
- обирає комісію із трудових спорів відповідно до Кодексу законів про працю України;
- затверджує правила внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;
- затверджує положення про органи студентського самоврядування;
- розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу.

У вищих навчальних закладах створюються органи студентського самоврядування. Органи студентського самоврядування сприяють гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника. Органи студентського самоврядування вирішують питання, що належать до їх компетенції.

Рішення органів студентського самоврядування мають дорадчий характер.

У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу.

Основними завданнями органів студентського самоврядування є:

- забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу;
- забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;
- сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
- сприяння створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів;

- сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;
- організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями;
- сприяння працевлаштуванню випускників;
- участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

Студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу.

Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу, які:

- ухвалюють положення про студентське самоврядування;
- обирають виконавчі органи студентського самоврядування та заслуховують їх звіти;
- визначають структуру, повноваження та порядок обрання виконавчих органів студентського самоврядування.

Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентські деканати, ради тощо).

Кандидат на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівнів акредитації повинен бути громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати вчене звання професора, науковий ступінь доктора або кандидата наук і стаж науково-педагогічної діяльності не менше ніж десять років.

Конкурс на заміщення посади керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівнів акредитації оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) кожні п'ять років (посади керівника національного вищого навчального закладу — кожні сім років). Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів, які відповідають вимогам цього Закону, до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу для голосування.

Вищий колегіальний орган громадського самоврядування обирає й рекомендує власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівнів акредитації, які набрали не менше ніж

30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити одну з рекомендованих кандидатур строком до п'яти років (для національного вищого навчального закладу — строком до семи років) на умовах контракту.

У разі, якщо жоден з претендентів на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівнів акредитації не набрав у першому турі потрібної кількості голосів (30 відсотків від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу), проводиться другий тур виборів. До голосування у другому турі допускається не більше двох кандидатів з числа тих, хто набрав у першому турі найбільшу кількість голосів. Якщо у другому турі виборів жоден з кандидатів на посаду керівника не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, конкурс оголошується повторно.

Якщо в результаті повторного конкурсу жоден з кандидатів не набрав 30 відсотків голосів від статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) до проведення нових виборів призначає на умовах контракту виконуючого обов'язки керівника вищого навчального закладу на строк не більше ніж два роки.

Якщо вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу подана власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на затвердження одна кандидатура, яка набрала більше 30 відсотків голосів виборців, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) може не призначити рекомендовану кандидатуру, у зв'язку з чим він подає вищому колегіальному органу громадського самоврядування вищого навчального закладу мотивоване заперечення (у тому числі у разі порушення визначеної цим Законом процедури проведення конкурсу). Вищий колегіальний орган громадського самоврядування вищого навчального закладу розглядає заперечення власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу (особи) і виносить своє рішення. У іншому випадку відбувається повторне висунення кандидатур на посаду керівника вищого навчального закладу. Якщо вищий колегіальний орган громадського самоврядування при повторному голосуванні підтверджує двома третинами голосів від свого статутного складу своє рішення щодо рекомендованої власнику (власникам)

або уповноваженому ним (ними) органу (особі) кандидатури керівника вищого навчального закладу, власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити цю кандидатуру на посаду керівника вищого навчального закладу.

Керівник вищого навчального закладу третього або четвертого рівнів акредитації може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту. Керівник вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації може бути звільнений з посади у зв'язку із прийняттям рішення про його відкликання органом, який його обрав на посаду. Клопотання про відкликання керівника може бути внесено до вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу не менше як половиною статутного складу Вченої ради вищого навчального закладу. Рішення про відкликання керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації приймається двома третинами голосів за присутності не менше як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Кандидат на посаду керівника вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації повинен бути громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати вищу освіту, відповідну підготовку та стаж педагогічної роботи у вищих навчальних закладах відповідного профілю не менше ніж п'ять років.

Конкурс на заміщення посади керівника вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації оголошується власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) кожні п'ять років. Власник (власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) приймає пропозиції щодо претендентів на посаду керівника, які відповідають вимогам цього Закону, і виносить кандидатури претендентів на розгляд вищого органу громадського самоврядування для голосування.

Вищий орган громадського самоврядування вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації за результатами голосування може рекомендувати власнику (власникам) або уповноваженому ним (ними) органу (особі) на посаду керівника вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації кандидатури претендентів, які набрали більше однієї третини голосів під час голосування, або двох претендентів, які набрали найбільшу кількість голосів під час голосування. Кожен член виборного органу може голосувати лише за одну кандидатуру. Власник

(власники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний (зобов'язана) призначити на умовах контракту одну з рекомендованих кандидатур.

Керівник вищого навчального закладу першого або другого рівнів акредитації може бути звільнений з посади власником (власниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) на підставах, визначених трудовим законодавством, а також за порушення статуту вищого навчального закладу та умов контракту.

Власник (власники) новоутвореного вищого навчального закладу або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає на умовах контракту виконуючого обов'язки керівника вищого навчального закладу на термін до проведення виборів керівника вищого навчального закладу, але не більше ніж на два роки.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Загальні основи педагогіки вищої школи. Тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття

1. Місце педагогіки вищої школи в системі педагогічних наук. Зв'язок педагогіки вищої школи з іншими науками.
2. Предмет, завдання та функції педагогіки вищої школи.
3. Характеристика категоріально-понятійного апарату педагогіки вищої школи.
4. Мета, завдання та зміст вищої освіти в Україні.
5. Система освіти в Україні, її структура. Принципи діяльності освітніх закладів.
6. Стан і тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття. Болонський процес.
7. Пріоритетні напрями реформування та модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції до європейського освітнього простору.

Тема 2. Основи дидактики вищої школи

1. Дидактика – як галузь педагогіки вищої школи. Предмет і об'єкт дидактики вищої школи.
2. Особливості організації освітнього процесу у ЗВО. Структура процесу навчання.
3. Поняття змісту освіти, його складові.
4. Нормативні документи, що визначають зміст вищої освіти.
5. Навчальний план, навчальна програма і підручники вищої школи.

Тема 3. Методи, засоби і форми навчання у закладі вищої освіти

1. Методи та засоби навчання у вищій школі.
2. Форми навчання та форми організації навчання у вищій школі.
3. Підготовка та проведення лекцій.
4. Місце практичних та семінарських занять в організації процесу навчання.
5. Самостійна робота студентів. Курсові, дипломні, магістерські роботи. Науково-дослідна робота студентів. Консультації.
6. Практична підготовка студентів.
7. Сучасні технології навчання у закладі вищої освіти.
8. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів: компоненти, функції, види, методи і форми.

Тема 4. Виховна робота зі студентською молоддю. Основи управління у вищій школі

1. Організація виховної роботи зі студентами у вищій школі. Структура виховного процесу.
2. Психологічні особливості студентського віку. Типологія студентів.
3. Принципи виховання. Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами.
4. Завдання національного виховання студентської молоді у ЗВО. Мотиви виховання. Моральне виховання студентів. Критерії вихованості особистості.
5. Педагогічний менеджмент як сучасна теорія управління освітою. Основні поняття теорії педагогічного менеджменту.
6. Система управління та керівництво закладом вищої освіти.

Тема 5. Специфіка професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи. Основи педагогічної майстерності

1. Особливості професійної діяльності викладача ЗВО.
2. Професійно-педагогічне спілкування й типологія особистості викладача вищої школи.
3. Зміст та структура комунікативної культури педагога вищої школи.
4. Педагогічна техніка викладача вищої школи.
5. Поняття професійного стресу та профілактика синдрому професійного вигорання.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Розподіл годин самостійної роботи для здобувачів:

1. Підготовка до контрольних заходів – 18 год.
2. Опрацювання питань, які не розглядаються на аудиторних заняттях – 84 год., з них на виконання індивідуальних дослідницьких та творчих завдань – 68 год.

Усього 102 год.

Індивідуально-дослідницькі та творчі завдання у межах самостійної роботи спрямовані на формування і розвиток практичних умінь підготовки публікацій, доповідей, педагогічних есе та презентацій з актуальних проблем педагогіки вищої школи.

Результати опанування відповідного матеріалу перевіряються під час усного опитування, модульного і підсумкового (екзамен) контролю знань.

Перелік тем та завдань для самостійного опрацювання:

1. Система вищої освіти в Україні: структура та принципи діяльності закладів вищої освіти.

1.1. Знайти та занотувати визначення поняття «вища освіта», «заклад вищої освіти», «структура закладу вищої освіти», «здобувачі вищої освіти», «класичний університет», «академія», «автономність закладу вищої освіти».

1.2. Підготувати доповідь «Сучасний стан вищої освіти в Україні та необхідність її реформування» (розкрити проблеми української вищої освіти та окреслити шляхи їх розв'язання).

2. Форми організації та методи навчання у вищій школі.

2.1. Знайти та занотувати визначення поняття «лекція», «семінарське заняття», «практичне заняття», «лабораторне заняття», «метод навчання», «прийом навчання», «активні та інтерактивні методи навчання».

2.2. Скориставшись Інтернет-джерелами та додатковою літературою, проведіть дослідження становлення і розвитку лекції як форми організації навчання у вищій школі. Здійсніть періодизацію цього процесу в історії вітчизняної педагогіки. За результатами дослідження підготуйте повідомлення із використанням презентації.

2.3. Підготувати фрагмент лекції (семінарського заняття) із застосуванням інтерактивних методів навчання.

3. Сучасні технології навчання у ЗВО. Система діагностики навчальних досягнень студентів.

3.1. Наведіть у формі презентації одну із сучасних класифікацій технологій навчання. Дайте коротку характеристику кожної з технологій.

3.2. Підготувати конспект заняття із використанням однієї з сучасних технологій навчання (проблемна технологія, проєктна технологія, кейс-метод, ділова гра, технологія особистісно-зорієнтованого навчання, тощо).

3.3. Розкрийте сутність тестового контролю навчальних досягнень здобувачів. Опишіть переваги електронного тестування для дистанційного навчання в сучасних умовах.

4. Студентський колектив в системі виховання студентської молоді.

4.1. Знайти та занотувати визначення поняття «виховання», «мета виховання ЗВО», «система виховної роботи», «етапи планування виховної роботи», «система планування виховної роботи в ЗВО», «наставництво», «куратор», «напрями роботи кураторів академічних груп», «етапи виховної роботи куратора групи».

4.2. Підготувати реферативне повідомлення на тему: «Особливості планування виховної роботи у ЗВО» або «Шляхи вдосконалення діяльності куратора академічної групи».

4.3. Ознайомтесь із різними методиками вивчення студентського колективу й оберіть більш вподобану Вами. Опрацюйте на групі другого курсу обрану Вами методичку. Визначте її позитивні та негативні сторони. Підготуйте доповідь на тему «Причини зниження згуртованості та способи боротьби з ними».

5. Формування педагогічної культури викладача вищої школи.

5.1. Знайти та занотувати визначення поняття «педагогічна культура», «професійна етика», «педагогічний колектив», «професійно-особистісна взаємодія», «педагогічний такт», «культура педагогічного спілкування».

5.2. Проаналізуйте основні аспекти педагогічної культури викладача ЗВО на сучасному етапі. Дайте коротку характеристику основних складових педагогічної культури викладача.

5.3. Підготувати педагогічне есе на тему «Імідж сучасного педагога ЗВО».

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Педагогіка найтісніше пов'язана з науками, які становлять її засадницькі основи:

- а) анатомія, фізіологія людини та психологія
- б) філософія та природничі науки
- в) історія, філософія, медицина
- г) анатомія, фізіологія людини, історія, філософія.

2. Педагогіка вищої школи – це:

- а) частина філософії
- б) комплекс теоретичних і прикладних наук про процеси виховання, навчання, освіти
- в) наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів
- г) наука про управління у сфері вищої освіти.

3. Освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС це:

- а) молодший бакалавр
- б) бакалавр
- в) магістр
- г) доктор філософії
- д) доктор наук.

4. Ступінь бакалавра відповідає освітньому рівню вищої освіти:

- а) початковий рівень
- б) перший рівень
- в) другий рівень
- г) третій рівень

5. Яка із перерахованих посад не належить до посад науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу:

- а) асистент
- б) доцент
- в) науковий співробітник
- г) ст. викладач.

6. Колегіальним органом управління вищого навчального закладу є:

- а) вчена рада
- б) загальні збори (конференція) трудового колективу
- в) наглядова рада
- г) ректорат.

7. Лекція – це:

- а) стрункий, логічно завершений науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певної наукової проблеми.
- б) вид занять, який передбачає самостійне опрацювання студентами окремих тем і проблем відповідно до змісту навчальної дисципліни та обговорення результатів цього вивчення.
- в) форма навчального заняття, на якому педагог організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує уміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань.

8. Самостійна робота – це:

- а) це різноманітні види індивідуальної і колективної навчально-пізнавальної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або у позааудиторний час за завданнями викладача, під його керівником, але без його безпосередньої участі;
- б) педагогічний супровід, спостереження і перевірка успішності навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- в) самостійно виконане навчально-наукове дослідження аналітично-розрахункового характеру на певну тему;
- г) це письмовий огляд наукових та інших джерел з обраної теми або стислий виклад у письмовому вигляді змісту наукової праці.

9. Метод розв'язання завдань за дуже обмежений час, дає можливість обговорити і здійснити селекцію ідей:

- а) лекція;
- б) семінар-дискусія;
- в) мозковий штурм;
- г) робота у малих групах.

10. Метою практичної підготовки студентів є:

- а) розширення знань та умінь з професії;

- б) підготовка до захисту дипломного проєкту;
- в) відпрацювання основних знань, умінь та навичок у реальних умовах професії;
- г) становлення студента як майбутнього спеціаліста.

11. Навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з конкретної дисципліни відповідно до вимог чинної програми це:

- а) навчальний посібник
- б) навчально-методичний посібник
- в) підручник
- г) методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни.

12. Огляд, короткий, послідовний, стислий письмовий виклад основного змісту книги, статті, лекції, записаний у розповідній формі:

- а) конспект
- б) анотація
- в) план
- г) рецензія.

13. Рівень наукового дослідження, на якому встановлюють нові наукові факти і на основі їх узагальнення формують закономірності це:

- а) теоретичний
- б) емпіричний
- в) філософський
- г) конкретно-науковий.

14. Принцип виховання, який спрямований на врахування багатогранної природи людини, особливостей її анатомо-фізіологічного і психічного розвитку:

- а) принцип народності
- б) принцип демократичності
- в) принцип природовідповідності
- г) принцип гуманізації
- д) принцип неперервності.

15. Принцип виховання, який впливає з того, що виховання є багатогранним і багатфакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими рамками; виховання здійснюється з часу народження і триває впродовж усього життя:

- а) принцип народності
- б) принцип демократичності
- в) принцип природовідповідності
- г) принцип гуманізації
- д) принцип неперервності.

16. Що передбачає рейтингова система?

- а) Визначення рівня оволодіння студентами змістом навчального матеріалу модуля, цілісного курсу, сформованості умінь і навичок
- б) Підготовку комп'ютерних програми для використання тестових методик перевірки якості знань, умінь та навичок
- в) Забезпечення оцінювання навчальної діяльності студентів.

17. Що таке компетенція?

- а) Здатність особистості застосовувати в професійній діяльності набуті знання, уміння та навички, а також використовувати узагальнені способи виконання дій
- б) Динамічна комбінація знань, розуміння, умінь та навичок, цінностей, інших особистісних якостей
- в) Здатність особистості навчатися за освітньо-професійною, освітньо-наукової програмами.

18. «Студент» у перекладі з латинської означає:

- а) той, хто прямує до мети
- б) той, хто важко працює
- в) той, хто сумлінно працює
- г) той, хто навчається.

19. При проведенні іспитів чи заліків студенти різного темпераменту будуть поводити себе по різному. Студент якого типу темпераменту буде поводитись наступним чином: буде хвилюватися, розгубиться, зіб'ється з думки, і навіть знаючи відповідь, в ситуації нервозності може відмовитися відповідати:

- а) флегматик
- б) меланхолік
- в) сангвінік
- г) холерик.

20. Державний документ, в якому визначено зміст освіти з окремої навчальної дисципліни з виділенням розділів, тем, кількості годин на їх опрацювання це:

- а) стандарт вищого навчального закладу
- б) навчальний план
- в) навчальна програма
- г) навчальний підручник.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ З ДИСЦИПЛІНИ

1. Місце педагогіки вищої школи в системі педагогічних наук.
2. Зв'язок педагогіки вищої школи з іншими науками.
3. Методологічні аспекти педагогіки вищої школи.
4. Методологія педагогіки вищої школи у світлі сучасної парадигми науки.
5. Поняття про цілісний педагогічний процес.
6. Цільовий компонент цілісного педагогічного процесу у вищій школі.
7. Процесуальний компонент цілісного педагогічного процесу у вищій школі.
8. Результативний компонент цілісного педагогічного процесу у вищій школі.
9. Аналітико-коригувальний компонент цілісного педагогічного процесу у вищій школі.
10. Закономірності педагогічного процесу у вищій школі.
11. Категорії педагогіки вищої школи.
12. Методи педагогіки вищої школи.
13. Мета, завдання та зміст вищої освіти в Україні.
14. Система освіти в Україні, її структура.
15. Принципи діяльності освітніх закладів.
16. Стан і тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття.
17. Болонський процес. Пріоритетні напрями реформування та модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції до європейського освітнього простору.
18. Дидактика як галузь педагогіки вищої школи.
19. Предмет і об'єкт дидактики вищої школи.
20. Організація освітнього процесу у вищій школі.
21. Закони та закономірності навчання.

22. Зміст освіти. Нормативні документи, що визначають зміст вищої освіти.

23. Навчальний план, навчальна програма і підручник вищої школи.

24. Сутність і структура процесу навчання у ЗВО.

25. Принципи навчання у вищому навчальному закладі.

26. Методи та засоби навчання у вищому навчальному закладі.

27. Дидактичні вимоги до вибору методів навчання у вищому закладі освіти.

28. Структура процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками, формування компетентності.

29. Лекції та методика їх проведення. Психолого-педагогічні вимоги до проведення лекції у вищій школі.

30. Семінарські заняття у вищих закладах освіти.

31. Практичні заняття у вищих закладах освіти.

32. Консультування та види консультацій.

33. Комплексні форми організації навчання.

34. Дидактичні основи індивідуальних занять.

35. Педагогічна і виробнича практика студентів.

36. Самостійна робота, вимоги до її організації.

37. Дистанційне навчання в системі освіти: соціально-економічна потреба, сутність, умови ефективності.

38. Форми, види і методи організації науково-дослідницької роботи студентів.

39. Система діагностики знань і вмінь студентів у вищих закладах освіти.

40. Значення та функції оцінювання навчальних досягнень студентів.

41. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів.

42. Модульно-рейтинговий контроль.

43. Організація виховної роботи зі студентами у вищій школі.

44. Структура виховного процесу у вищій школі.

45. Психологічні особливості студентського віку. Типологія студентів.

46. Принципи виховання.

47. Зміст, напрями, форми і методи виховної роботи зі студентами.

48. Завдання національного виховання студентської молоді у ЗВО.

Мотиви виховання.

49. Моральне виховання студентів.

50. Критерії вихованості особистості.

51. Педагогічний менеджмент як сучасна теорія управління освітою.

52. Система управління вищим навчальним закладом.

- 53. Основні поняття теорії педагогічного менеджменту.
- 54. Загальна характеристика принципів і функцій педагогічного менеджменту. Особливості діяльності викладача ЗВО.
- 55. Професійно-педагогічне спілкування викладача вищої школи.
- 56. Типологія особистості викладача вищої школи.
- 57. Педагогічна культура викладача вищої школи.
- 58. Педагогічна техніка викладача вищої школи.
- 59. Профілактика синдрому професійного вигорання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Кулішов В.С. Дидактика вищої школи: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 142 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731992/1/Дидактика%20ВШ_посібник.pdf
2. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8091/Марцева.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
3. Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка вищої школи» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Педагогіка вищої школи» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки денної та заочної форми навчання: 2-ге вид. перероб. та доповн. / Уклад.: С.А.Саяпіна, О. Г. Коркішко, А.В.Коркішко. Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2021. 100 с. URL: <http://dspace.ddpu.edu.ua/ddpu/bitstream/123456789/619/1/Метод.вказівки%20Педагогіка%20вищої%20школи%20С2021.pdf>
4. Нагачевська З.І. Педагогіка : навч.-метод. посіб. для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (спеціалізація історія). Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 144 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5936/1/Нагачевська%20З.І.%20Педагогіка%202020.pdf>
5. Педагогіка вищої школи : Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, І.Ф. Шумілова, О.М. Старокожко, О.Б. Голік.Бердянськ: БДПУ, 2020. 517 с. URL: <https://dspace.bdpu.org/bitstream/123456789/3261/3/Pedahohika%20vyshchoyi%20shkoly.pdf>
6. Педагогіка вищої школи. Методичні рекомендації для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. 32 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/28ba2b10-af59-478f-9db8-9880a7d8d2d1/content>
7. Сидоренко В. Внутрішня система забезпечення якості освіти у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти: інструменти, процедури, заходи: навчально-методичний путівник / Вікторія Сидоренко, Володимир Кулішов. Біла Церква: БІНПО, 2021. 48 с. URL:

https://binpo.com.ua/wp-content/uploads/2021/11/ВНУТРІШНЯ-СИСТЕМА-ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ-ЯКОСТІ-ОСВІТИ-У-БІНПО_ІНСТРУМЕНТИ-ПРОЦЕДУРИ-ЗАХОДИ.pdf

8. Стинська В.В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Івано–Франківськ : 2022. 180 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/15340/1/Навчальний%20посібник%20на%20сайт.pdf>

9. Шевчук С.С., Кулішов В.С. Дидактика професійної освіти: практико-орієнтований аспект: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728477/1/ДИДАКТИКА%20посібник.pdf>

Допоміжна

10. Дольнікова Л.В., Мукан Н.В. Професійна педагогіка: Навчальний посібник. Львів : Львівська Політехніка, 2021. 324 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/365004487_Profesijna_pedagogika_navc_posibnik_Lubov_Dolnikova_Natalia_Mukan_za_red_Natalii_Mukan_-_Lviv_Vidavnictvo_Lvivskoi_politehniki_2021_-_324_s

11. Інноваційні освітні технології : навчально-методичний посібник / упорядник Л. М. Прокопів. Івано-Франківськ, 2020. 172 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/2647/1/Навчально-методичний%20посібник.pdf>

12. Кулішов В.С. Аналіз вітчизняного ринку праці щодо затребуваності фахівців за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 4 (205). С. 27–31. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733066/1/Кулішов_ринок%20праці.pdf

13. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/724681/1/Кулішов%20В.С._навчально-методичний%20посібник%202021.pdf

14. Сидоренко, В. В., Кулішов, В. С., & Торба, Н. Г. (2023). Інноваційні підходи до організації видів практик здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1-15. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5110>

Інформаційні ресурси

15. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського: офіційний сайт: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dnpb.gov.ua>

16. Закон України «Про вищу освіту»: [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

17. Закон України «Про освіту»: [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

18. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт: [Електронний ресурс]. URL: www.mon.gov.ua

19. Навчально-інформаційний портал БІНПО: офіційний сайт: [Електронний ресурс]. URL: <https://binpo.com.ua>

.